

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXVI

ЈАНУАР, 1905

БРОЈ I

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА СРБИЈЕ ПЕТРА I

ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 12 јануара 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, одликован је:

Орденом Св. Саве IV реда:

Сава Тодоровић, стални члан и редитељ Народног Позоришта.

ВЕЛИКА ШКОЛА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 1 јануара 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, а на основу § 37 закона о чиновницима грађанског реда и члана 31 а, закона о изменама и допунама у закону Велике Школе од 1896 године, постављен је:

у Великој Школи: за редовнога професора механике у техничком факултету г. *Влад. Тодоровић*, министар грађевина на расположењу.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 12 јануара 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, постављен је:

у Великој Школи: за редовнога професора словенске филологије у филозофском факултету г. д-р *Александар Велић*, ванредни професор Велике Школе.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 15 јануара 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, постављен је:

у Великој Школи: за писара друге класе г. *Владимир Михаиловић*, писар треће класе Велике Школе.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК, I. књ. 1. св., 1905.





WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ДРЖАВНА АРХИВА

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 15 јануара 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, постављен је :

у Државној Архиви : за писара треће класе г. *Милоје Борисављевић*, практикант Државне Архиве.

ДУХОВНИ СУД ЕПАРХИЈЕ ТИМОЧКЕ

ПЕНЗИОНОВАЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 12 јануара 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, а по саслушању Министарског Савета, одлучено је :

да се протојереј г. *Милосав Милојковић*, председник Духовног Суда Епархије Тимочке, на основу § 70 закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја с пензијом која му припада по годинама службе.

БОГОСЛОВИЈА Св. САВЕ

ПЕНЗИОНОВАЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 1 јануара 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова а по саслушању Министарског Савета, одлучено је :

да се Архимандрит г. *Кирил*, ректор богословије Св. Саве на основу чл. 69 закона о чиновницима грађанског реда, по својој молби, стави у стање покоја с пензијом која му припада по годинама службе.

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 15 јануара 1904 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова постављени су :

у Богословији Св. Саве : за вишег учитеља прве класе г. *Стеван Мокрањач*, виши учитељ друге класе I београдске гимназије; и

за вишег учитеља друге класе г. *Ђорђе Крстић*, виши учитељ треће класе I београдске гимназије.

СТРУЧНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 1 јануара 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, постављен је

у алексиначкој учитељској школи : за професора г. *Драгутин Марјановић*, супленат исте школе.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 1 јануара 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, постављени су:

у првој београдској гимназији: за професора г. *Јован Н. Ивковић*, писар Државне Архиве;

у другој београдској гимназији: за професоре г.г. *Живко Стефановић*, *Владан С. Јовановић*, *Јеротије Новитовић* и *Риста Т. Николић*, супленти исте гимназије;

у трећој београдској гимназији: за професора г. *Славко Милић*, суплент исте гимназије;

у зајечарској гимназији: за професора г. *Михаило Марковић*, суплент исте гимназије;

у нишкој гимназији: за професора г. *Јован С. Николић*, суплент исте гимназије;

у пожаревачкој гимназији: за професоре: г.г. *Михаило Миладиновић* и *Милан Димитријевић*, супленти исте гимназије;

у ваљевској гимназији: за професора г. *Мина Миљковић*, суплент исте гимназије;

у крушевачкој гимназији: за професора г. *Ђура Милић*, суплент исте гимназије;

у неготинској гимназији: за професоре г.г. *Лазар Триковић*, *Милан Ђ. Милосављевић* и *Коста Милутиновић*, супленти исте гимназије;

у чачанској гимназији: за професоре: г.г. *Душан Милојковић* и *Радомир М. Илић*, супленти исте гимназије; и

у пиротској гимназији: за професоре: г.г. *Коста Н. Костић* и *Владимир Радић*, супленти исте гимназије.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 15 јануара 1905. године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, постављени су:

у следеревској гимназији: за вишег учитеља друге класе г. *Михаило Борисављевић*, учитељ прве класе исте школе;

у првој београдској гимназији: за вишег учитеља прве класе г. *Стеван Трифуновић*, виши учитељ друге класе исте гимназије;

у другој београдској гимназији: за више учитеље друге класе г.г. *Живко Југовић* и *Јосиф Маринковић*, виши учитељи треће класе исте гимназије;

у трећој београдској гимназији: за вишег учитеља друге класе г. *Петар Убавкић*, виши учитељ треће класе исте гимназије;

у зајечарској гимназији: за вишег учитеља друге класе г. *Александар Валента*, виши учитељ треће класе исте гимназије;

у пиротској гимназији: за вишег учитеља треће класе г. *Карло Мађејка*, виши учитељ четврте класе исте гимназије.



www.unib.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 15 јануара 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова постављен је:

у зајечарској гимназији: за професора г. *Владимир Војиновић*, суплент исте гимназије.

ПЕНЗИОНОВАЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 1 јануара 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, а по саслушању Министарског Савета, одлучено је:

да се г. *Светозар Видаковић*, професор друге београдске гимназије на основу чл. 69. зак. о чиновницима грађанскога реда и чл. 72. зак. о средњим школама, по својој молби, стави у стање покоја с пензијом која му припада по годинама службае.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ВЕЛИКА ШКОЛА

РАЗРЕШЕЊЕ

Претписом г. Министра просвете и црквених послова ПБр. 11636 од 31 децембра 1904 године разрешен је од дужности хонорарног наставника немачког језика на Великој Школи г. *Владимир Малина*, учитељ језика I београдске гимназије.

ПОСТАВЉЕЊЕ

Претписом г. Министра просвете и црквених послова ПБр. 11636 од 31 децембра 1904 године постављен је за доцента немачког језика на Великој Школи г. д-р *Милош Трифунац*, суплент I београдске гимназије.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Претписом г. Министра просвете и црквених послова ПБр. 22 од 1 јануара 1905 године, постављен је у лесковачкој гимназији за учитеља цртања и лепог писања I класе г. *Александар Пржић*, учитељ исте класе у пензији.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова ПБр. 23 од 1 јануара 1905 године, постављен је у пожаревачкој гимназији за учитеља III класе свирања и певања г. *Вацлав Ведрал*, учитељ IV класе у истој школи.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова ПБр. 21 од 1 јануара 1905 године постављен је у врањској гимназији за учитеља III класе вештина г. *Јанча Илић*, учитељ вештина IV класе у истој школи.

Претписом г. Министра просвете и црквених послова ПБр. 24 од 1. јануара 1905 године постављен је за учитеља језика II класе у шабачкој гимназији г. *Коста Куртовић*, учитељ језика III класе у истој школи.

Претписом господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 22037/904 од 8 јануара 1905 године постављен је за школског лекара у смедеревској гимназији г. д-р *Максим Ердељачи*, општински лекар из Смедерева.

ВИША ЖЕНСКА ШКОЛА У КРАГУЈЕВЦУ

ПОСТАВЉЕЊЕ

Претписом г. Министра просвете и црквених послова ПБр. 20239/904 од 1 јануара 1905 године постављена је за учитељицу свирања и певања V класе у Вишој Женској Школи у Крагујевцу г-ђица *Јелисавета Петровићева*.

УМРЛИ НАСТАВНИЦИ

Вага Петровић, професор I београдске гимназије преминуо је у Београду 3 јануара 1905 године.

Драгољуб Радосављевић, професор крушевачке гимназије, преминуо је у Крушевцу 8 јануара 1905 године.

РАСПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

1. Свила окружним школским одборима
2. Школском одбору за град Београд
3. Управитељима учит. школа, Београд, Алексинац, Јагодина, Крагујевац.

Да би се успех који ученици постижу у настави отпочео одмах бележити према садашњем закону о народним школама, а да школске општине не морају чинити нове издатке за нове школске уписнице, наређујем:

1. Да успех ученички оцењују наставници свакога полгођа према чл. 25. школ. закона, и да се оцене не бележе у школски дневник већ само у главну уписницу;

2. Да се у главној уписници рубрике у којима се досад бележи успех годишњи из појединих предмета, преполове управном цртом, и онда у првом делу бележе оцене успеха за прво, а у другоме за друго полгође и то за ово полгође *крупније*, а *после* свршеног годишњег испита;

3. И првог и другог полгођа ученике ће оцењивати сваки наставник у своме разреду, само што ће за друго полгође оцене које појединим ученицима дају школски надзорници односно изасланици министарства, бити пресудне, и оне ће се заводити као оцене за друго полгође. Ученицима који на испиту не добијају оцене из по неких



www.unibg.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

предмета од школ. надзорника, заводе се оцене за те предмете, које им је дао њихов наставник за то полгође;

4. И I и II полгођа оцене ће заводити управитељи са наставницима појединих одељења и разреда;

5. За неправилности у оцењивању и завођењу оцена подједнако су одговорни и управитељ и наставници одељења.

Нека одбор саопшти ову наредбу свима управитељима и наставницима.

ПВр. 227.

5. јануара 1905. год.
Београд

Министар
просвете и црквених послова
Анд. Николић с. р.

1. Г. Г. Министрима 2. Свима просветним надлештвима

Управа Државне Штампарије извештава ме како многа државна надлештва дугују Државној Штампарији велике суме за разне штампарске поруџбине и да су се та дуговања често годинама провлачила из једне године у другу, те се сада као ванбуџетски приход скупаљају и предају Главној Државној Благајници. Управа Државне Штампарије мисли да та дуговања појединих министарстава и надлештава долазе отуда што се она за своје наруџбине не крећу у границама одређених буџетских кредита, него код Државне Штампарије врше поруџбине и онда када су дотични кредити већ исцрпени. Није ретко да се, на жалост, дешава и то да се штампарске поруџбине врше код приватних штампарија док трају кредити, и кад се ови исцрпу и кад се почне радити на вересију, онда се иде с поруџбинама у Државну Штампарију. Ја сам наредио да се с овим и оваквим радом у Државној Штампарији прекине и под данашњим наредио сам Државној Штампарији да наплату свих штампарских израђевина врши одмах, и да само у ванредним случајевима може наплату одгодити за месец дана по предаји израђених предмета.

Саопштавајући Вам ово, Господине Министре, част ми је замолити Вас да у овом смислу изволите издати потребне наредбе свима надлештвима повереног Вам ресора, и препоручити им да своје поруџбине према § 1. закона о устројству правитељствене књигопочатње врше код Државне Штампарије, али их одмах и плаћају.

ПВр. 151.

10. јануара 1905. год.
Београд

Министар
просвете и црквених послова
Анд. Николић с. р.





НАГРАЂЕНИ УЧИТЕЉИ И УЧИТЕЉИЦЕ НАРОДНИХ ШКОЛА у 1903/1904 год.

Рађено у Министарству просвете и црквених послова 10 децембра
1904 године у Београду

За марљивост у раду у продужним и вечерњим школама и за савлађивање тешкоћа у наставничком позиву у 1903—4 школској години, по предлогу школских надзорника и окр. школ. одбора а на основу чл. 40. закона о народним школама, решио је г. Министар просвете да се награде ови учитељи и учитељице:

А.

1. У округу тимочком

1. Драгутин Михаиловић, из Валакоња	100	динара
2. Живко Борђевић, из Савинца	80	»
3. Љубомир Костић, из Боговине	80	»
4. Милица Стојановићка, из Злата	70	»
5. Љубица Михаиловићка, из Злата	70	»
6. Евгенија Кодићка, из Злата	70	»
7. Сотир Коцић, из Злата	50	»
8. Сима Михаиловић, из Злата	40	»
9. Милета Митић, из Сумраковца	100	»
10. Љубица Јовановићева, из Планинице	120	»
11. Марко Матејић, из Планинице	90	»
12. Милош Милошевић, из Бучја	150	»
13. Цветко Цветановић, из Жунске	90	»
14. Михаило Заставниковић, из Б. Потока	70	»
15. Ђујислав Михаиловић, из Врбике	150	»
16. Милан Вукадиновић, из Ошлана	120	»
17. Михаило В. Михаиловић, из Кривог Вира	60	»
18. Живојин Стојиљковић, из Кривог Вира	60	»
19. Сватије Грбић, из Бољевца	40	»
20. Мија Милошевић, из Бољевца	40	»
21. Марјо Борђевић, из Валакоња	80	»
22. Катрина Живановићка, из Подгорца	30	»
23. Јелца Костићева, из Подгорца	30	»
24. Милан Живановић, из Подгорца	30	»
25. Михаило Цветковић, из Подгорца	40	»
26. Цветко Крстић, из Подгорца	30	»
27. Софија Аранђеловићева, из Сумраковца	40	»
28. Катарина Југовићка, из Шарбановца	40	»
29. Драга Борђевићка, из Шарбановца	40	»
30. Недеља Југовић, из Шарбановца	40	»
31. Живојин Борђевић, из Шарбановца	40	»
32. Јосиф Радић, из Оснића	50	»
33. Драгољуб Стевановић, из Оснића	50	»
34. Полекси Стевановићка, из Оснића	40	»
35. Милева Радићка, из Оснића	40	»
36. Живан Милошевић, из Планинице	70	»
37. Милан Ст. Цветковић, из Врбовца	75	»
38. Драга Нинићева, из Бачевце	50	»
39. Крста Митић, из Бачевце	50	»
40. Живојин Маденовић, из Ласова	100	»
41. Михаило Мрковић, из Зубетинца	60	»
42. Добривоје Јанковић, из Ваљевца	40	»
43. Милош Јанковић, из Ваљевца	40	»
44. Никола Живовић, из Васиља	50	»
45. Михаило Првровић, из Вина	120	»
46. Теофило Петровић, из Доње Каменце	90	»
47. Паја Борјић, из Боровца	40	»
48. Драгомир Митровић, из Краљева Села	80	»



УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



49. Јанаћко Годубовић, из Краљева Села	30	динара
50. Никола Милићевић, из Краљева Села	30	»
51. Стеван Павловић, из Краљева Села	30	»
52. Душан Клајић, из Малог Извора	60	»
53. Милан Јовановић, из Мариновца	50	»
54. Милија Ристић, из Мариновца	50	»
55. Милутин Николић, из Д. Беле Реке	50	»
56. Петар Бурић, из Оштреља	30	»
57. Јелена Шурђанчева, из Д. Беле Реке	30	»

2. У округу крајинском

1. Јоца Драгић, из Црнајке	200	динара
2. Радисав Крсмановић, из Видровца	60	»
3. Прока Дамњановић, из Видровца	70	»
4. Наталија Првуловић, из Видровца	60	»
5. Никола Богдановић, из Радујевца	100	»
6. Јелена Милановићева, из Радујевца	50	»
7. Љубица Богдановићка, из Радујевца	50	»
8. М. Младеновић, из Радујевца	150	»
9. Пера Јовановић, из Србова	150	»
10. Јован Телебаковић, из Кобишнице	100	»
11. Најдан Костић, из Кобишнице	100	»
12. Радојка Јелисавчић, из Кобишнице	60	»
13. Јелена Давидовић, из Кобишнице	60	»
14. Вока Станојевић, из Рајца	150	»
15. Даринка Милошевић, из Рајца	50	»
16. Стојан Илић, из Смедовца	100	»
17. Бура Миленковић, из Вељкова	60	»
18. Илија Станковић, из Мокрања	60	»
19. Петар Косић, из Мокрања	60	»
20. Милан Димитријевић, из Мокрања	60	»
21. Милева Симићева, из Мокрања	60	»
22. Кирило Јанковић, из Чубре	80	»
23. Драга Јанковић, из Чубре	50	»
24. Владимир Симоновић, из Брестовца	100	»
25. Светозар Михаиловић, из Корбулова	100	»
26. Милadin Верамилец, из Јасенице	100	»
27. Зорка Нинковићева, из Јасенице	70	»
28. Јосиф Бабовић, из Душљана	60	»
29. Живка Бабовић, из Душљана	60	»
30. Светозар Милошевић, из Душановца	60	»
31. Даринка Јовановић, из Душановца	60	»
32. Емилија Милошевићка, из Душановца	60	»
33. Милева Јовановић, из Душановца	60	»
34. Атанасије Јовановић, из Прахова	50	»
35. Драга Јовановићка, из Прахова	50	»
36. Маришко Јанковић, из Прахова	80	»
37. Божидар Живковић, из Самариновца	150	»
38. Димитрије Узуповић, из Милошева	100	»
39. Живојин Алексић, из Танде	100	»
40. Драга Стојановићева, из Танде	60	»
41. Милосав Бурић, из Клокочевца	120	»
42. Павле Стојковић, из Тононице	70	»
43. Амалија Стојковић, из Тононице	90	»
44. Петар Вукановић, из Мосне	50	»
45. Петар Јосимовић, из Д. Милановца	60	»
46. Марина Поповићева, из Д. Милановца	60	»
47. Персида Ристић, из Д. Милановца	60	»
48. Јаков Лучић, из Бољетина	40	»
49. Зорка Лучић, из Бољетина	40	»
50. Симеун Глишовић, из Мајдан Пека	30	»
51. Божидар Батављевић, из Мајдан Пека	80	»
52. Емилија Бугарска, из Мајдан Пека	50	»



WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

53. Пера Ђорђевић, из Рудне Главе	200	динара
54. Гојко Петровић, из Горњана	130	»
55. Јелена Саватићка, из Горњана	70	»
56. Петар Мадарац, из Мироча	30	»
57. Драгутин Поповић, из Брзе Паланке	40	»
58. Милан Костић, из Кукусинга	100	»
59. Никола Јањић, из Уровице	120	»
60. Боса Јањић, из Уровице	100	»
61. Душан Арнаутовић, из Уровице	120	»
62. Мих. Ђорђевић, из Уровице	80	»
63. Цвета Митровић, из Слатине	100	»
64. Милован Митровић, из Слатине	150	»
65. Јосиф Анђелић, из Вратне	80	»
66. Драгутин Матић, из Малајнице	50	»
67. Дашка Матић, из Малајнице	50	»
68. Лазар Ђоковић, из Штубика	150	»
69. Анка Ђурковић, из Штубика	60	»
70. Марија Ђурковић, из Штубика	50	»
71. Анђело Јанковић, из Плавне	150	»
72. Василија Јанковићка, из Плавне	80	»
73. Милева Ђоковић, из Плавне	80	»
74. Станко Дудић, из Михаиловца	60	»
75. Јелена Димитријевићева, из Михаиловца	60	»
76. Алекса Стојковић, из Грабовице	100	»
77. Косара Стојковић, ис Грабвице	80	»
78. Светислав Петровић, из В. Каменце	80	»
79. Живко Петровић, из Каменце	80	»
80. Миленко Пауновић, из Подвршке	50	»
81. Борка Арнаутовићка, из Подвршке	60	»
82. Сретен Вукосављевић, из Манастирице	120	»
83. Влад. Кнежевић, из Стига	80	»
84. Јаков Насковић, из Костола	120	»
85. Радован Богдановић, из М. Врбце	200	»
86. Спасоје Бркић, из В. Врбце	100	»
87. Косара Бркић, из В. Врбце	80	»
88. Владислав Кнежевић, из Раткова	60	»
89. Светолик Аврамовић, из Раткова	60	»
90. Десанка Аврамовић, из Раткова	60	»
91. Вока Поповић, из Корбова	70	»
92. Митар Вучинић, из Вајуна	70	»
93. Драгољуб Михаиловић, из Веселице	120	»
94. Ђорђе Јовановић, из Љубичевца	120	»
95. Милева Петровићка, из Љубичевца	100	»

3. У округу пожаревачком

1. Светозар Обрадовић, из Голушца	60	динара
2. Зорка Одавићка, из Голушца	40	»
3. Јелена Ценићка, из Голушца	30	»
4. Зорка Селићка, из Голушца	30	»
5. Михаило Костић, из Бусура	50	»
6. Радивоје Ковачевић, из Бусура	50	»
7. Милутин Дедовић, из Рашанаца	60	»
8. Радосав Љубисављевић, из Рашанца	60	»
9. Тихомир Јоковић, из Стамнице	60	»
10. Даринка Јовановићева, из Стамнице	60	»
11. Јелена Харитоновичева, из Стамнице	50	»
12. Јевта Цукровић, из Брзохода	60	»
13. Ђорђе Николић, из Каоне	50	»
14. Марија Јовановићка, из Каоне	50	»
15. Јордан Костић, из Суводола	60	»
16. Михаило Павловић, из Крепољина	50	»
17. Зорка Павловић, из Крепољина	50	»
18. Милутин Петровић, из Близнака	60	»



WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

3. У округу врањском

- 1. Хусејин Бабић, из Сијарине 500 динара

Б.

За успешан рад у настави Ручног Рада у школским радионицама награђени су ови наставници:

1. У округу крушевачком

- 1. Мих. Катић, из Крушевца 100 динара

2. У округу тимочком

- 1. Госта Марковић, из Зајечара 100 динара

3. У округу подринском

- 1. Михаило Бошковић, из Шапца 100 динара
- 2. Милан Храбреновић, из Вадовинаца 100 »





WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А



РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

890. РЕДОВНИ ССТАНАК

10. новембра 1904. год.

Били су: потпредседник **Ст. Ловчевић**; редовни чланови: **Јанко Лукић**, **Павле Поповић**, **д-р Чед. Митровић**, **Ср. Ј. Стојковић**, **Васа Димић**, **Јован Н. Томић**, **Љубомир М. Протић**, **Ранко Петровић**, и **д-р Миливоје Н. Јовановић**; ванредни члан: **Павле Аршинов**.

Пословов: **М. И. Шеварлић**.

I

Прочитан је и примљен записник 889 састанка.

II

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 6. овога месеца, ПБр. 19045, којим је спроведена Савету на оцену молба Војног Одбора за прославу стогодишњице еписког устанка, који је молио за одобрење да се његово издање књиге: „Београд“ може набављати за књижнице народних школа и да се може поклањати ученицима народних и средњих школа о годишњим испитима.

Савет је одлучио: да г. д-р Миливоје Н. Јовановић, редовни члан Савета, прегледа ову књигу и о њој Савету реферује.

III

Изабрати чланови комисије подносе Савету списак наставника средњих школа и учитеља народних школа који се могу, на основу члана 84. закона о народним школама, предложити г. Министру за његове изасланике ради прегледа рада у народним школама у округу топличком према захтеву г. Министра просвете и црквених послова од 11. прошлог месеца, ПБр. 17839.

Од предложених кандидата Главни Просветни Савет изабрао је ову господу:

за округ топлички:

Радослава Агатановића, професора нишке гимназије; **Јевту Милошевића**, учитеља из Прокупља; и **Јована Годоровића**, учитеља из Куршумлије.

Реферат г. Јована Н. Томића гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам Нови Век Опште Историје од г. Луке Зрнића, професора, који моли да му се та књига прими за уџбеник у средњим школама и откупи као државно издање.

Књигу сам разматрао према одлуци Просветног Савета: нарочито сам се задржао на српском делу. Али сам узгред размотрио и остали део књиге, поредећи обраду ове књиге са обрадом оне о Средњем Веку.

На основу тог разматрања налазим да је писац врло добро учинио, што је потпуно напустио основ на коме је израдио књигу о Средњем Веку и што је ову другу израдио по уџбенику руског писца Карејева. Он је добро учинио, јер је тим постигао да му градиво наставно буде пробраније, постигао је бољи распоред градива, уџбеник је удешен тако да се може прећи за прописани број часова, и од досадашњих уџбеника за Општу Историју одликује се нарочито тим, што ће ученик из ове књиге, у коју је унесено доста градива из културне историје, много боље упознати праву историју, него из досадашњих уџбеника, у којима је Историја представљена једним низом догађаја политичкога карактера.

Бољи систем и подеснији распоред наставнога градива у овој књизи знатно је допринео и успеху г. Зрнића при уношењу наставног градива из Историје Српског Народа, које чини оригиналан рад пишчев. Српски део у овој књизи израђен је много боље него у оној књизи о Средњем Веку, а томе је допринело двоје: прво, што је унео мање градива него тамо, и друго, што се добро користило разбивеношћу догађаја из прошлости Српског Народа овога доба, која допушта да се лако и повољно изврши везивање њихово са догађајима у суседним земљама, које у заједници јевропских држава тога доба имају видну историску улогу. Али и поред тога овде се још мора констатовати: да је градиво најљивије одабирано, да је употребљено у сразмерној количини према градиву из историје осталих држава и народа, и да је боље распоређено по узрочности, него у првој књизи.

У погледу одабирања наставног градива из Историје Српског Народа г. Зрнић добро је учинио што је узео само јасне чињенице, а нарочито оне што се по узрочности могу довести у везу с историјом суседних народа; у погледу пак распореда боље је што га не излаже у засебним одељцима него уноси у ток догађаја из историје Аустрије и Турске, према томе кад с којима од њих имају везе догађаји из Историје Српског Народа. Истина ово има једну незгоду. У уџбенику Карејељеву, по коме је г. Зрнић израдио свој, количина наставног градива из историје појединих народа и држава зависи од тога колико једна држава суделује у крупним догађајима, колики је њен значај у заједници јевропских држава, каква јој је култура и колико су њене институције утицале на друге државе и народе као на чланове међународне заједнице. Према томе Аустрији и Турској додељено је мање места него неким другим државама, док су међутим у књизи г. Зрнића више истакнуте у појединим моментима због уношења градива из Историје Српског Народа. То је једна незгода која доводи у сукоб с принципом на коме је заснована овака обрада историје, али ипак треба одмах напоменути да нема подеснијег начина за уношење овог градива у Општу Историју, јер је овај најповољнији да се добије целина у излагању и да се обележи права узрочна веза у догађајима. А кад се уз то још има на уму да градива узетог из

Историје Српског Народа нема много, јасно је да уношењем његовим у историју суседних држава није поремећена потребна сразмера између њега и оног за Општу Историју.

Али и ако се, у главном, има одобрити овакав поступак г. Зрнића, како у погледу избора наставнога градива, тако и у погледу његова распореда, ипак мислим да треба изнети неколике напомене, ради што потпунијих каснијих издања ове књиге.

Прва напомена тиче се нетачности неколико од података из Историје Српског Народа. Тако, на пример, пећког патријарха Арсенија III Црнојевића не треба звати Чарнојевићем, кад се сâм није тако ни звао ни писао (стр. 64); није требало уносити онај податак о састанку патријархову са деспотом Ђурђем Бранковићем у Туману 1689. год., јер није тачан (стр. 64); устанак српски од 1788. године није био онако велики како је тамо представљен, и капетан Кочину акцију из 1787. године не треба стављати у Банат, јер је тамо није било, дакле погрешно је (стр. 93).

Друга напомена тиче се што потпунијег довођења у везу догађаја из прошлости Српског Народа са онима из историје других народа и држава у Европи, јер поред оних додирних тачака које су обележене у књизи г. Зрнића, има их још неколико, које се могу унети без бојазни да ће се градиво из Историје Српског Народа нагомилати и да ће од тога бити штете за наставу из Опште Историје. Тако на пример у тачци 40 (стр. 20), где је реч о култури у Италији XV и XVI столећа, могло се у кратко рећи о утицају те културе на један део српских земаља на Балканском Полуострву, на Јадранско Приморје; у тачкама 74 и 75 (стр. 40 и 41) било је zgodно да се истакну руске тежње на Истоку и да се обележи веза која је постојала између руске државе с једне и Срба с осталим хришћанима под Турцима с друге стране, веза која је касније била све јаснија; приликом говора о краљевима француским Фрањи I и Хенрику IV (стр. 6, 7, 29 и 30), о Стевану Запорију (стр. 31) и спољашњој политици кардинала Ришеља (стр. 55), могла се обележити веза католичкога запада са хришћанима на Балканском Полуострву, која се наставља касније; приликом говора о Петру Великом и његовим ратовима с Турцима zgodно је да се истакне раније наглашена веза руске државе са Србима, и да се обележи утицај прве на јачање православља, о заштити овога на Балкану и изазивању покрета против Турака (стр. 68 и 69); при разлагању пак о Наполеоновој политици и ратној акцији могло се рећи нешто и о српском питању (стр. 226—228).

Све ово могло се унети у кратким потезима да се покаже како Балканско Полуострво није било онако одвојено од осталог света, како то изгледа судећи по туђинским и нашим старијим уџбеницима за Општу Историју у средњим школама. Јер постоји веза између Балканског Полуострва с једне и западне Европе и Русије с друге стране, и то веза која се тиче непосредно Срба.

Трећа напомена тиче се конструкције реченица, јасности у излагању и начину писања појединих речи.

Реченице у књизи г. Зрнића прилично су тешке по свом склопу. Оне су махом испрекидане парентезама, што знатно отежава да се прати континуитет у мислима. Нарочито је незгодно да се уметнутим реченицама тумаче факта из реченица, које су одмах поред њих. У место тога много је боље груписати факта да долазе у реченицама једна за другима као узрок и последица. И нема сумње да би се тим постигла знатно већа јасност у излагању.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BE

А то ће бити и кад писац употреби тачно онај израз или ону реч, која је у даној прилици најпогоднија да се њима обележи мисао или појам. Тако исто треба бити начисто с употребом речи, које служе као једна врста термина. На пример г. Зрнић у истом значењу употребљава и реч аристократ, и племић, и властелин, и магнат, и бољар, и спахија, и шляхтић, и то не као месни термин за обележавање једног реда друштвеног у разним државним покрајинама, него да избегне нагомилавање једне исте речи. У другом ком случају његова тежња може бити потпуно оправдана, али јој овде није места, кад свака од ових речи поред свог општег значења има једно специјално, које јој даје карактер локалног термина.

Тако је требао бити доследан и у писању речи са истим значењем географских предмета. Треба на пример или све једнако писати само „Угри“ и „Угарска“, или „Маџари“ и „Маџарска“; „Лаба“ а не „Елба“; кад се пише „Бастија“ (тврђава у Паризу) не писати „Версаљ“ и т. д., не писати једном краљу француском име по француском изговору („Франсоа I“), а друге друкчије („Хенрик“, „Карло“); кад се пише „Нистро-Ванучи-Шерудин“, зашто писати „Михел — Анџело“; ако се пише „Паоло“, не треба „Тидијан“ него „Тидијано“ и т. д. Са писањем имена лица, места и покрајина, треба бити начисто, па их писати свуда по изговору народа коме припадају или свуда како је већ обичај да се пишу. Треба једно или друго, али не обадвоје у исто време.

Поред ових напомена, треба изнети још једну. Уџбеник је израђен доста концизно. У њему градива има доста, с тога ће често бити потребна наставникова реч, да допуни, рашири и објасни што је овде укратко изнесено. Али у место тога, или још боље, поред тога, потребно је, уз уџбеник израђен на овакој основи, имати још и Историјску Читанку, онако како тога има у средњим школама напреднијих народа. Тада би корист од овог уџбеника била много већа.

Ја овде изнех неколико напомена које битно не утичу на вредност ове књиге, која се, по мом мишљењу, потпуно може употребити као уџбеник за Општу Историју у средњим школама. Издање је пак ове књиге такво да се може препоручити Министарству Просвете за откуп као државно издање.

20. октобра 1904. год.

Београд.

Јов. Н. Томић.

Према овим рефератима г.г. референата Савет је одлучио: да се ова књига може употребљавати као уџбеник у вишим разредима средњих школа; да је министарство просвете и црквених послова, ако му буде потребно, може откупити једном за свагда за суму од *две хиљаде до две хиљаде и пет стотина (2000—2500) динара*, и да се према техничкој изради ове књиге сви примерци садашњег издања могу од писца откупити.

Пошто је г. д-р Драг. М. Павловић изјавио да не жели никаква хонорара за свој реферат, Савет је само г. Јовану Н. Томићу, у име награде за реферовање о овој књизи, одредио *тридесет (30) динара*.

VII

Саслушан је реферат г. Павла Ј. Поповића, редовног члана Савета о књизи: „Српска читанка за средње школе, књига друга“ од проф. д-ра Милана Шевића.

Према реферату г. Поповића Савет је одлучио: да се ова књига може употребљавати у средњим школама као уџбеник и да је министарство просвете и црквених послова, ако му буде потребна, може откупити једном за свагда за суму од *две хиљаде до две хиљаде и пет стотина (2000—2500) динара.*

VIII

Прочитан је реферат г. Владимира Д. Стојановића, професора, о слици у виду дрвета: „Породица Немањића“ од г. Јована Поповића, учитеља, који је молио за одобрење да ову његову слику могу набављати народне школе као помоћно наставно средство при предавању Историје Срба.

Реферат г. Влад. Д. Стојановића гласи:

Главном Просветном Савету

Главни Просветни Савет упутно ми је на преглед и оцену „Породицу Немањића“ — слику, која у виду дрвета износи редом све владаре из породице Немањића, коју је слику израдио г. Јов. М. Поповић и молио за одобрење да се она може употребљавати у нашим основним школама као помоћно средство уз предавање историје.

Ја сам ову слику прегледао и част ми је поднети Главном Просветном Савету своје мишљење о њој.

Аутор је ову слику наменио IV разреду наших основних школа где се предаје историја. Али он се није држао наставног програма за историју у томе разреду. Из историје се по програму у томе разреду учи из породице Немањића о Немањи, Св. Сави, Стевану Првовенчаном, Стевану Дечанском, (укратко), Душану и Урошу. Он је међутим овде уврстио и остале владаре из те породице. Али то неће бити погрешка, јер, и иначе, причајући о онима, наставници помињу и остале ради везе.

Писац је код свакога забележио и године и то годину почетка и годину свршетка владавине. Само што неке од ових година нису тачне. Тако код Владислава, сина Стевана Првовенчаног, стоји на слици да је владао од 1234.—1242. међутим Владислав је 1233. године дигао буну, збацио Радослава с престола, па је те године био и проглашен и окруњен за краља. Тако исто погрешне су године и код Милутина. Њему је Драгутин уступио владу крајем 1281. године (а не 1292.) и владао је до октобра 1321. године (а не 1322.).

И ако ова слика сама није довољна да упути предавање наше историје у основној школи на онај пут који прописује данашња дидактика и да потпомогне дубље схватање овога периода из наше историје, опет ће она моћи, ако ништа друго, а оно бар да послужи као zgodно средство при прегледу и понављању овога периода. С тога сам мишљења да је треба препоручити наставницима за употребу уз предавање историје, али ако јој цена буде умерена.

29.—V—1904. год.

Београд.

Главном Просветном Савету
захваљан

Влад. Д. Стојановић.
школ. надзорник за град Београд.

На основу разлога изнесених у овоме реферату Савет је одлучио: да се слика у виду дрвета „Породица Немањића“ од г. Јована Поповића, учитеља, не може препоручити за употребу у народним школама.

Г. Владимиру Д. Стојановићу, у име награде за реферовање о овој слици, одређено је *двадесет (20) динара*.

XI

Прочитан је реферат г. Богдана Поповића, професора Велике Школе, о рељефима Његовога Величанства Краља Петра I и Карађорђа, које је израдио г. Петар Убавкић, вајар, и молио да се откупе и употребе као украси по канцеларијама школским и других просветних завода и за поклањање добрим ученицима.

Реферат г. Б. Поповића гласи:

Главном Просветном Савету

Господине председниче,

На ваш позив од 4. октобра СБр. 226, да о понуди г. Убавкића дам своје мишљење, имам част одговорити вам да сам послате ми рељефе размотрио, и да је моје мишљење о њима ово.

Рељефи су рађени уметнички, и врло брижљиво. Сличност је у оба лика довољна; у овако малом формату тешко је било постићи још већу сличност. Конструкција глава и моделисање површина изведени су тачно и с великом марљивошћу; типовима је задржано до појединости њихово посебно обележје (пореди код оба крој главе, косу, обрве, браду, итд.). Одело је такође израђено врло подробно, те чини живописан украс на рељефима. Плоче на којима су ликови извајани такође су добро израђене. Све скупа чини леп утисак.

Кад се још узме у обзир која лица рељефи представљају; да су рељефи, даље, мале ствари и згодне за откупљивање и поклањање; да ће се, најзад, излагањем, односно поклањањем тих рељефа помоћи у извесној мери уметности и њеном ширењу у народу, — *може се рећи без устезања да оба рељефа заслужују да се откупе и употребе као украс у школама и канцеларијама просветних установа, и као награда добрим ученицима.*

Изволите примити, господине потпредседниче, изразе мога најодличнијег уважавања.

Београд, 8. новембра 1904. г.

Богдан Поповић.

Према овоме реферату г. референта Савет је одлучио: да се може одобрити да се ови рељефи набављају као украси за канцеларије школске и осталих просветних завода.

Г. Богдану Поповићу, у име хонорара за реферовања, одређено је *тридесет (30) динара*.

X.

Прочитани су реферати г.г. Ристе Ј. Одавића и Михаила Милошевића о књизи: „Албум Баграда“ од г.г. Љуб. Ђирића, професора, и Теодора Барне, новинара, који су молили за одобрење да се овај

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBELGRADE



њихов „Албум Београда“ може набављати за књижнице народних, средњих и стручних школа.

Реферат г. Р. Ј. Одавића гласи:

Главном Просветном Савету

Главни Просветни Савет изволео ми је послати на оцену илустровани „Албум Београда“ што је пре кратког времена штампан у Будимпешти у издању г. г. Љуб. П. Тирића, професора Трговачке Академције, и Теодора Барне, новинара.

Подносећи своје мишљење о овом издању, радо наглашујем да је доста потребан један прегледан и лепо уређен албум наше престонице, која ни по свом природном положају, ни по архитектури није сликовно још никако представљена како би то требало да буде. Ја бих, дакле, начелно откуп тако добро удешеног издања врло радо препоручио и средњим и стручним и основним школама, само кад бих такво издање имао пред собом и када бих био позван да о њему дам своје мишљење.

Али што то не могу учинити са овим „Албумом“ — има довољно разлога који ће, верујем, бити довољни да оправдају моје мишљење.

Још године 1892. штампан је (ако се не варам: издањем Београдске Општине) један такав албум под натписом „Београд у слици и речи“. Тврдим одмах да је то издање и лепотом чланака и многобројношћу слика издвојило од „Албума Београда“ који је лепши само техничком израдом. Поредиши та два издања одмах се види да је „Албум Београда“ са незнатним изузецима прештампанавање „Београда у слици и речи“, али са погрешкама које нису исправљене и са изостављањима која нису замењена новим материјалом. Изузимајући топло написани уводни чланак и чланак „Династија Карађорђевића“, нови су само неколики подаци о појединим фабрикама и новчаним заводима и опсежан чланак „Игњат Бајлони и синови“ — сав је остали садржај, са знатнијим изостављањима и незнатнијим домецима, препис из „Београда у слици и речи“.

И ако су у првом издању потписани писци свих чланака (М. Ђ. Миљевић, Ст. Новаковић, П. П. Ђорђевић, Љ. Јовановић и др.), у овом су издању њихови потписи изостављени из лако појмљивих разлога, јер је ван сваке сумње да нико од њих не би у свему потписао о садашњем Београду оно што је о њему писао пре 12 година.

Колико је таквим радом нових издавача пострадала вредност тог албума видеће се из ових примера, узетих на прескок из „Албума“, који су остали непоправљени или недопуњени у новом издању:

„Пред црквом пак налази се и гроб Доситија Обрадовића“ (стр. 30.). — А гроб Вука Караџића?

„Велика Школа је највећа зграда у Београду, која је на великој пијаци. У њој је смештена Велика Школа, Велика Гимназија(!), Народна Библиотека и Академија Наука(!)“ (стр. 32.).

„Лепа једносратна зграда у којој је смештен Народни Музеј“ (стр. 32.). — А мало пре тога био је споменут стари Гранд-Хотел као *четворосратна* зграда. Овој су недоследности криви нови издавачи, јер су први издавачи друкчије бројили спратове. —

У набрајању православних цркава у Београду (стр. 33.) заборављена је капела Св. Саве, јер је није ни било пре 12 година. —

„Побратимство“ има и свој месечни орган истог имена“. (стр. 49.). —

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

„Учитељска Школа у Београду је од 1877. године“!

„У Београду је и Београдска Богословија основана 1836. године“.

(стр. 49.) —

„Број средњих школа је и у Београду као и у целој Србији (30) доста велики“ (стр. 49.). —

„Најзнатија и постањем, и бројем књига највећа и сваком грађанину приступна: 2. Народни Музеј“. — У првом је издању правилно: „1. Народна Библиотека“, коју су нови издавачи изоставили на овом месту. —

Међу стручним школама није поменута Богословија Св. Саве, ни Женска Учитељска Школа (поменута је, именовано само, као средња школа). И ако је у првом издању опширно говорено о основним школама, сада је све то приказано реченицом: „Београд има још својих основних школа“ (стр. 50.). — При набрајању приватних школа редни бројеви не теку као што треба, јер су понеке (као мало пре Народна Библиотека) изостављене а бројеви нису поправљени. — Изостављен је и веома потребан преглед о стручним, научним, хуманитарним и уметничким удружењима, а описана је и фабрика сланих шешира и фирма Јосифа Штајлехера. — Одељења Министарства Народне Привреде погрешно су побројена (стр. 47.). — Код Српске Кредитне Банке поменут је годишњи обрт из 1892. г. као обрт из 1903. године! (стр. 43.). —

Из овог је албума изостављен и најпотребнији чланак „Стање Београда у садашњости“, а такође и „Новинарство и књижевност“ и „Београд у будућности“.

Чланку „Рибарска Бања“ (стр. 61.) не може ни по чему бити места у „Албуму Београда“. Исто тако ни чланак „Игњат Бајлони и синови“ (стр. 58.) није требало ни по чему да заузме место ни једном од оних изостављених чланака.

Цео текст, што га има „Албум Београда“, оставља утисак рада на брзу руку, јер се иначе не могу објаснити погрешке што сам их побројих. Изостављена места (која би иначе била анахронична) у највише случајева нису замењена подацима из данашњег времена, а то ремети озбиљност оваквога посла. —

Што се тиче илустрација у овом делу — старог има више него савременог; има и погрешног као и непотребног, а понеких слика, без којих овакав албум не могу замислити, никако и нема.

Слика Фабрике Дувана (стр. 28.) означена је као Зграда Управе Монопола! — Стан Кошутвачког надзорника (стр. 33.) означен је као Краљев Замак у Топчидеру! — Палилулска основна школа (стр. 48.) обележена је као Основна школа у Душановој улици!

У „Албум Београда“ не могу ући (али су у овај ушле) слике: Косовски споменик у Крушевцу, Нова Кућа у Рибарској Бањи, Мочење кудеље(!), Три слике парног млина у Црипћу, Купалиште у Рибарској Бањи, Оснивачи фабрике И. Бајлони, Њ. В. Краљ Петар у Рибарској Бањи.

Највећи број слика у овом албуму није сниман у садашњости него су то већином старији снимци, те би, према њима, то више био „Албум Београда из прошлости“ него ли из садашњости. Такве су слике: Нови Двор (стр. 3.), Кнез-Михајлова улица (стр. 11.), Кнез-Михајлова улица (стр. 13.), Министарство Правде (стр. 15.), Изглед Београда са Саве (стр. 25.), Народно позориште (стр. 27.), Изглед Београда са Калимегдана (стр. 29.), Град (стр. 29.), Турска мошеја (стр. 48.). —

Поред свега тога остао је велики број неупотребљених слика без којих је тешко замислити „Албум Београда“. Такве су слике (којих у овом албуму

нема): Кнез Михајлова улица (најлепши њен део, од Теразија до хотела „Русија“); Дубровачка улица (цела); Калемегдан; споменици: Јосифа Панчића, Буре Даничића, Јована Гавриловића, Буре Јакшића, Јована Суботића, Војислава Илића; Министарство Војно; Министарство Унутрашњих и спољашњих послова; Војна Академија (нова), Опсерваторија, Нова Државна Болница, Нова Касарна, Рударски Музеј, Етнографски Музеј, Прва Српска Велика Школа, Основна школа у Душановој улици, Државни Савет, Државна Болница (стара), Хемичка Лабораторија, Сликарска Школа, Црква на Новом Гробљу, Пивара Ђорђа Вајферта, Фабрика кожа и обуће Ђурића, Клидиса и Барловца, Електрична Централa и велики број несумњиво лепих приватних зграда по улицама.

У албуму је неоправдана и онолика употреба портрета. А ако се хтела представити и српска војска, требало је донети више слика, а не само једну која је, у осталом, и по избору и по изради веома слаба.

Из свих ових овлашних напомена, које се саме собом намећу и без дубљег разгледања овог „Албума“, за мене је јасно да се нећу огрешити, ако Главном Просветном Савету не препоручим ову књигу за набављање ни основним ни средњим ни стручним школама.

Захваљујем Главном Просветном Савету на поверењу.

2. новембра 1904. год.

Београд.

Р. Ј. Одавић

професор у Првој Беогр. Гимназији.

Реферат г. М. Милошевића гласи:

Главном Просветном Савету

На основу одлуке Просветног Савета на 885. састанку, од 6. ов. мес., — прочитао сам и прегледао сам књигу: „Албум Београда“, од г. г. Љубе П. Ђурића, професора Трговачке Академије и Теодора Барне-а, новинара, коју су упутили Савету на оцену ради одобрења, да ли се може одобрити и препоручити за књижнице народних, основних школа.

Ова књига, коју су писци у молби назвали „Албум Београда“, нема свог имена на зачелу, као што то, обично, свака књига има. — Она је дакле, без имена!

Књига има 33. листа са 66. страна у великом формату. Наштампана је на три језика: српски, француски и немачки. На првом месту, слике су: „Карађорђе и Краљ Петар“ I, окружене леним венцима, а при дну, између слика, стоје 1804. и 1904. год., што означава стогодишњицу од Првог Устанка до данас. Иза ове две слике рађа се ново сунце Србији. — Дакле, „Албум Београда“ хоће да означи стогодишњицу, која је у овој години прослављена, и у исто време износи се, у кратку, културни, индустријско-трговачки напредак Србије у лицу Београда, као српске престонице.

Садржина је књиге:

У првом чланку описан је у главним потезима Први Устанак Срба на Турке, под славним Вождом Карађорђем, и поступни развитак Србије, у тешкој борби, до дана крунисања Краља Петра I.

Друго, династија Карађорђевића до Краља Петра.

3. Београд и историја Београда. Значај Београда као центра свега за Србију и српство. Његово развиће и његове знаменитости, у просветном, трговачком, индустријском и занатском погледу. У кратким изводима изнесено

је каквих установа има Београд до сада. Пролаз кроз неке улице и њихов изглед.

4. Околина Београда и знаменитости у околини као: Топчидер и његов значај, Манастир Раковица, Бањичко Брдо, Авала, Булбул-Дере, куда Београђани праве летње своје излете и шетње.

5. Народ у Србији. — У овом чланку износи се, укратко, борба Срба између два вековна непријатеља; карактер Срба и јуначка издржљивост ради одржања вере и имена, с напоменом неких одлика српских.

6. Укратко, — развитак трговине, заната и саобраћајна средства за трговину. Одмах за овим засебан чланчић: Београдска трговина. — Београд као центар свију установа у Србији, па центар и у трговини. Разни повчани заводи и њихов годишњи обрт.

7. Занати и индустрија, — где се, такође, износи развитак и напредак Београда у занатско-индустријском погледу, као и којих индустријских радња има. — После овога напоменуто је нешто и о томе, како стоји Београд у привредном погледу, и да он није место за привредне радове, али да није ни то поље сасвим оставио, већ по могућству доста поклања пажње и пољској привреди преко Пољопривредног Друштва, које чини велике напретке, у привреди, унутрашњости Србије.

8. Школе и просветне установе — у овом чланку назначено је каквих школа и других просветних установа има у Београду, почев од В. Школе па до основних школа.

9. Краљевско српско Министарство и имена свију министара, а разуме се и њихове слике, од којих је слика министра грађевина одвојена и остављена при крају књиге с неким извињењем!

После тога поменути су повчани заводи као: Народна Банка, њен постанак, њен рад и годишњи обрт; Управа Фондова — њен постанак и задатак; — Извозна Банка; Београдска Задруга. Постанак њихов и годишњи обрт. — Сем ових дружинских завода споменуте су и неке приватне индустријске и фабричке радње као: фирма „Јосиф Штајндехер“, која је сазидала нови двор; „Бајлони и Синови“ њихова индустријска радња; Прва Ткачка Фабрика г. Б. Живковића и њен значај. — Рибарска Бања и њено уређење.

Осим ових има још неке краће белешке у виду огласа, као: Ђорђе Вајферт, индустријалац; Фабрика Браће Гођевац и фабрика сламних шешира.

Сви ови чланци и описи проткани су са 85. лепих и разних слика. Тако: Слика Карађорђа и Краља Петра с породицом; слике свију садањих министара и других неких личности од положаја, међу којима има и таквих слика људи, за које не знају ни сами писци зашто су их ту уврстили и означили их као знатне људе, а зна се да су то сасвим обични грађани, као и други који нису ушли у овај Албум! — Даље, сликама су представљени: Краљевски двор у 6 разних слика; неке главније улице града Београда и доста других знатнијих зграда и фабрика у Београду, а неколико и ван Београда.

Писци овог Албума имали су лепу мисао, кад су приступили уређењу; њиме хоће да представе страном свету културни и трговачки напредак Београда, као центра Србије, а тиме мисле да покажу нашу државу, каквих напредака она има до сада.

Лепа замисао и корисна, али је Албум непотпун и не износи све оно, што би требало ту показати. Трбало је, дакле, све обухватити, што има, не само Београд него целу нашу Краљ. Србију. — Ово је требало, нарочито и с тога, попуњити и проширити, што је он на три језика оштампао и у страни свет, можда, већ послат. Из унутрашњости узета су 2—3 примера, а све

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

остало из Београда. У овакој прилици, кад је се мислило на стогодишњицу, требало је спремити „Албум Краљевине Србија“, а не ограничити се на Београд. Истина, онда би „Албум“ био 2—3 пута већи, али тек би се тада добило оно, на шта се њиме мислило.

Из „Албума Београда“, како ми се чини, види се и то, да су писци показали и сувише симпатија према неким личностима, а зна се, да немају опште заслуге!

Ну, и ако није потпуно овај „Албум Београда“, и ако је у кратким чланцима изнето оно што је требало опширније да се опише и каже, — мислим да неће бити на одмет, ако се препоручи за књижнице основних школа, јер доста добро може послужити наставницима као помоћно средство у представљању о културном и индустријском напретку наше земље, а нарочито онда, када је реч о Београду и знаменитостима у њему, као центра свега што Србија има. Али само с том напоменом: Ако би овај „Албум Београда“ доживео још које издање, онда се има увећати и умножити, па у њ' унети све установе и знаменитости у Краљевини Србији, којом би се приликом избегавало уносити у Албум слике и оних личности, које нису од општег значаја.

На овом Албуму није означена цена, а то је потребно било учинити.

Према свему овоме мишљења сам, дакле, да се може препоручити за књижнице основних школа, које су и иначе сиротне у сваком погледу, а нарочито у књигама са сликама. Остајем захваљан Просветном Савету на поверењу.

29. октобра, 1904 г.

Београд.

Мијаило П. Милошевић

учитељ.

Према овим рефератима г.г. референата Савет је одлучио: да се овај „Албум Београда“ не може препоручити за књижнице народних, средњих и стручних школа.

Г. Ристи Ј. Одавићу, у име хонорара за реферовање о овоме албуму, одређено је *тридесет (30) динара*, а г. Михаилу Милошевићу *петнаест (15) динара*.

XI

Прочитан је реферат г. Јов. Н. Томића, редовног члана Савета, о књизи: „Златна књига I, из првог устанка“ од г. Живојина Марковића, артиљеријског мајора, који је молио за одобрење да се ова његова књига може поклањати ученицима народних и средњих школа и да се може набављати за школске књижнице.

Реферат г. Јована Н. Томића гласи:

Главном Просветном Савету

„Златна Књига“ од г. Живојина Марковића, артиљеријског мајора може послужити као лепа лектира за ученике основних школа, али да бих је Главном Просветном Савету могао препоручити за књижнице основних школа и за награде ученицима, сем измена на које писац указује у својој молби, потребно је учинити још и других у данашњој редакцији њеној.

„Златну књигу“ у овој редакцији писац је поглавито наменио војницима и издао ју као „прву свеску књижнице за војнике“. Ради тога је онакав

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Предговор у њој и нека објашњења, којима није места у књижици која ће бити нарочито намењена ученицима основних школа. Зато ако писац жели да му књига послужи и овој другој намени, нека за то буде удешена. То ће пак бити, ако се:

1. Избаци овај садашњи Предговор, даље оба става испод линије на страни 20, наговештаји о називима пукова у Србији на стр. 24 и 26, други став из карактеристике Јове Курсуле на стр. 26, изрази као што је онај у 11 реду на стр. 70;

2. Цела књижица изради с више реда, било хронолошки према томе кад је која личност живела и умрла и кад се који догађај дешава, било према карактеру лица и догађаја, јер у овој штампаној редакцији нема реда; у њој су слике и анегдоте разбацане;

3. Сасвим преради други део карактеристике Стевана Синђелића (стр. 25) и први као и последњи став код Луке Лазаревића (стр. 29 и 30), први став код Јанка Катића (стр. 31), прво што су нетачни и друго што ни остали материјал из живота тих људи нимало не одговара у овакој обради.

4. Избаце речи којима тамо није места, као што је друга реч у 10 реду на стр. 22, и другчије преприча трећи став на стр. 49, који овакав никако не може остати у књижици намењеној деци у основној школи;

5. Пребаце из првог дела књижице у други слике као што су: она о Хајдук-Вељку на стр. 21 и 22, као и оне четири на стр. 51—54; прва, о Хајдук-Вељку, може још и остати где је, само у том случају мора добити засебан натпис;

6. Поправи прва реченица на стр. 7, разреди цео први став на стр. 8 (а нарочито његов завршетак); озбиљније преприча садржина последње реченице у другом ставу на стр. 35; изостави невероватна сцена туче са ценицима на стр. 37, као и она о кундачкој тучи онеспособљених људи на стр. 39; преради први одељак на стр. 47, али не као карактеристика, већ као анегдота, пошто она даља не може послужити за потврду првој израђеној у виду карактеристике; јасније напише други став на стр. 46; прва реченица на стр. 52 преради тако да одговара осталом тексту те анегдоте;

7. Поред свих бројева којима се означавају године стави реч „године“, ради веће јасности (на пр. стр. 7, 19, 47, 49, 65 и 21); за писање бројева свуда узму цифре или се свуда речи испишу словима, а не и једно и друго; испод сваког имена лица у наслову ставе године живота, и места откуда је ко, такођер у натпису, ближе одређена.

Тек кад сва ова обележена места буду поправљена и дотерана дакле у прерађеној редакцији, моћи ћу „Златну Књигу“ препоручити Главном Просветном Савету да се може откупљивати за књижице и за награде ученика из основних школа.

Овом реферату прилажем један примерак књижице са напоменама, који се може предати писцу, да би се користио њом у новој разради „Златне Књиге“.

3. новембра 1904.

Београд.

Јов. Л. Томић

Према овоме реферату и напоменама, које је г. референт у самој књизи обележио, Савет је одлучио: да се ова књижица само по извршеним поправкама према реферату г. референта може поклањати ученицима народних и средњих школа и да се може набављати за школске књижице.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Г. Јовану Н. Томићу, у име хонорара за реферовање о овој књи-
жници, одређено је *тридесет (30) динара*.

Овим је завршен овај саветски састанак.

891. РЕДОВНИ САСТАНАК

17. новембра 1904. год.

Били су: ПРЕДСЕДНИК: **д-р В. Бакић**; ПОТИПРЕДСЕДНИК **Ст. Ловчевић**; РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ: **Павле Ј. Поповић**, **д-р Чед. Митровић**, **Васа Димић**, **Јован Н. Томић**, **Љуб. М. Протић**, и **Ранко Петровић**; ванредни члан: **Павле Аршинов**.

Пословољ: **М. И. Шеварлић**.

I

Прочитан је и примљен записник 890. састанка.

II

Прочитано је писмо г. Милоја Сретенковића, лектора руског језика у Војној Академији, којим извештава Савет да му је немогућно прегледати књигу: „Учитељ руског језика“ од проф. Петра С. Протића, који је молио за одобрење да се ова његова књига може употребљавати као уџбеник у оним средњим школама, у којима се предаје руски језик.

Савет је одлучио: да се умоли г. Драгољуб Поповић, професор Богословије Св. Саве, да са г.г. Павлом Швабићем и Јованом Максимовићем, професорима, ову књигу прегледа и Савету реферује.

III

Прочитан је реферат г. Петра Кретића, учитеља музике у I београдској гимназији, о квалификацији г-ђице Јелисавете Петровићеве, учитељице гласовирања и певања из Загреба, која је молила за место учитељице музике и певања у нашим вишим женским школама и женским учитељским школама.

Према реферату г. Кретића, Савет је дао мишљење: да г-ђица Јелисавета Петровићева има прописне квалификације за учитељицу музике и певања у Вишим Женским Школама и у Женској Учитељској Школи.

IV

Савет је приступио прегледу молаба и службених података пензионисаних и пређашњих учитеља и учитељица народних школа, који су молили за учитељска места у народним школама.

По прегледу службених података, а на основу чл. 81. закона о народним школама, Савет је дао мишљење: да се не могу повратити у учитељску службу ови пензионисани и пређашњи учитељи и учитељице народних школа: **Павле С. Тодоровић**; **Катарина Милосављевићка**; **Јелица (Милосављевићева) Савићка**; и **Јелица Обрадовићка**.

V

Прочитан је реферат г.г. Љубомира М. Протића, Павла Аршинова и Станише Станишића о књизи: „Физика са основним појмовима из хемије, предмет удешен по програму за грађанске и девојачке школе“, од проф. Јеленка Михаиловића, коју је издала књижарница Велимира Валозића и молила за одобрење да се њено издање ове књиге може употрљбавати као уџбеник у народним школама.

Реферат г.г. Љубомира М. Протића, Павла Аршинова и Станише Станишића гласи:

Главном Просветном Савету

О „Физици са основним појмовима из Хемije“ од Јеленка Михаиловића, која је у издању књижаре В. Валозића штампана 1899. г. и коју нам је Гл. Просвет. Савет упутио на реферисање, част нам је поднети Гл. Просв. Савету своје мишљење.

I.

Предмети из области природних наука, имају то право, да никако, бар за млађе разреде средњих и грађанских школа, не смеју бити стављени у уџбеник. Још би се могло допустити, да по неки занимљив и популаран опис уђе у читанку и више ништа. То је с тога, што се ти предмети уче у природи, и помоћу експеримената. Из књиге, и уз најбоља објашњења и најлепше слике, они се изучити не могу, а бледе слике тим путем добивене немају у свести аперцептивне трајности и сталности, јер се томе противи баш сама природа изучавања тих предмета емпиријским путем, чега у књизи нема.

Децје године у разредима, којима је ова књига намењена, траже чудних представа, опита, живота. Њихове интелектуалне моћи нису толико спекулативне, ни толико развијене, да би, из апстрактних описа и голих речи, могле конструисати слику појаве или радње или помоћу фантазије створити из речи факта. И сама је моћ памћења у то доба везана искључиво за конкретне представе и, без нужне асоцијативне везе са опажањима предмета, губи се и гаси.

Књига је ова написана за разред, у коме се ови предмети не смеју учити из књиге, уз то је широког обима и градивом опсежна, те и с тога није у складу са педагошким правилима поштуности и непретрпаности. То је још теже, кад се зна, да за учење ових предмета нема скоро никакве припреме пре тога.

Ова би књига могла да буде по свему само ручна књига и подсетник за наставнике. Деца при читању немају шта да раде; ни њихова саморадња, ни моћ изналажења ту не узимају учешћа и све што би се ту прочитало не би се могло одржати у свести ни најкраће време.

За то је много боље, да ученици сами, слободно и самостално, записују у књижице оно, што буду видели и научили на часовима експерименталне физике и хемије. Добити су од тога начина врло велике за развиће децјег духа.

Излишна су у књизи и она питања на крају сваког одељка. Она нису ни за наставнике ни за децу. Деца треба да сама питају, да сама репродукују оно, што науче. Без тога се предавањима ништа не постиже.

II.

И у самоме излагању градива могу се учинити неке напомене.

На стр. 5. у 1. одељку у 3 последња реда није јасно казано, шта је маса, а шта материја. По ономе, како је речено, изгледа, да су маса и материја две сасвим разне ствари.

На стр. 6. огл. 2. у претпоследњем реду каже се, да шећер постаје у води течан. На стр. 13. сасвим је правилно казано, да се шећер у води растура у безброј ситних честица, а не да постаје течан.

На стр. 8. огл. 7. у другом одељку, у првом и другом реду: . . . да свако тело, које се налази близу земље, тежи да падне на земљу — није довољно јасно, колико близу земље. Оно, што је сврх куће и што је сврх цркве, није близу земље, па опет пада на земљу ако нема ослонца.

На стр. 17. огл. 25. где се говори о гњурачком звону, није речено, шта бива са ваздухом у звону, кад се оно спушта у воду.

На стр. 39. огл. 60. на завршетку није тачно и јасно казано, шта је струјање, а шта је кључање воде.

На стр. 48. огл. 76. у 3. одељку правило је исказано тешко и нејасно за децу.

На стр. 58. огл. 88. у последњем реду изведено је, као да су лоптице електрисане кад се нити одбијају, нити привлаче.

На стр. 102. одмах горе где се говори о прављењу огледала погрешно се каже, да се прелије стакло живом, па онда преко тога простре стацијол. Прво се стакло покрије стацијолом, па се онда преко стацијола прелије жива, јер се жива хвата за стацијол, те не може да се разлије.

На стр. 104. огл. 135. у 2. одељку погрешно се каже разлог, зашто је у огледалу лику преокренута десна и лева страна. Да је онако, као тамо што се каже, онда би на лику била десна и лева страна где треба да је.

На стр. 115. огл. 1. погрешно је казано, да се водена пара згушњава, кад прелази у ледене иглице. Вода се згушњава само до $+ 4^{\circ}$ C.

У главном се може се рећи, да су то све ситнице грешке и да их је у целој књизи врло мало. С те стране књига је, дакле, добра.

Што се језика тиче, има доста германизма и хрватизма. У место, жижика или кресавица, тамо стоји хрватизам, палидрвце. У место бритве или ножића тамо стоји хрватизам, перорез.

Наступити значи на што стат, па се не каже: наступила смрт, него дошла смрт.

Не каже се: наградити дијаманте, него начинити. Награђује се човек за какву заслугу. Наградити дијамант, то је хрватизам. Хрвати не познају нашег језика, па зато погрешно и употребљавају наше речи.

„Упознали сте се и са земљином привлачном силом, као и са свима оним променама, што их она причинљава,“ — а боље би било рећи: што од ње долазе.

Пробати каже се: покушати. Плајваз се каже: писаљка.

„Пробамо ли, да је удишемо, онажамо да гуши“ (стр. 134.) Не опажа се да гуши, него се осећа.

Има још незгодних речи и израза у књизи, које треба пажљиво избегавати и које не можемо ређати на овоме месту, јер их је повише.

Стилизација је потежа за децу. Примере не треба наводити. Ено одмах у почетку књиге, у одељку са натписом: „Драга децо,“ где писац говори деци, може се видети, каквим је стилем написана цела књига. Није згодан такав стил ни за обичну популарну књигу, а већ о школској и да не говоримо.

Према свему томе, ми смо мишљења, да би са учињеним исправкама у тексту, језику и стилу према овде учињеним нашим напоменама, ова књига могла бити само ручна књига за наставнике, а никако уџбеник за децу. Она се, и са начелног дидактичког гледишта не сме одобрити за уџбеник, нарочито у млађим разредима, а уз то је и опширна, тешка за разумевање, има пуно непознатих речи и предмета за децу.

Како су законом укинуте грађанске и девојачке школе, то престаје и потреба ове књиге, која је намењена искључиво тим школама. Ако би се хтело, да она буде ручна књига наставницима V. и VI. разреда нар. школа ваљало би је прерадити према програму, који се проише за те разреде и према овим нашим напоменама.

Главном Просветном Савету

20. марта 1904. год.

у Београду

повизни

Љуб. М. Протић

Павле Аршинов

Ст. С. Станишић

Према овоме реферату г.г. референата а с обзиром на то што су законом о народним школама укинуте грађанске и девојачке школе, Савет је дао мишљење: да се ова књига може употребљавати као уџбеник у V и VI разреду народних школа, пошто се у њој изврше исправке према напоменама г.г. референата.

Г.г. Љубомиру М. Протићу, Павлу Аршинову и Станиши Станишићу, за овај њихов реферат одређено је *шездесет (60) динара* хонорара.

VI

Прочитан је реферат г.г. д-ра Живојина Ђорђевића, Душана Стојићевића и Богдана Јанковића, професора, о прештампавању књиге: „Зоологија за ниже разреде средњих школа“, од професора Љубомира Миљковића.

Реферат г.г. д-ра Живојина Ђорђевића, Душана Стојићевића и Богдана Јанковића гласи:

Главном Просветном Савету

Према акту Гл. Просветног Савета СБр. 51. од 10. маја ове год., и ШБр. 10398 од 3 јула ове год. којим нам је Гл. Просв. Савет упутио *Зоологију* проф. Љуб. Миљковића на оцену, с тим, да му доставимо наше мишљење о употреби овог уџбеника у средњим школама, част нам је изјавити: да смо се по овом послу састали и приликом тог састанка, нашли да ова Зоологија г. Миљковића, оваква каква је, не одговара садашњем програму, како то и сâм г. Миљковић у другом свом акту од 30 јула о. год. износи.

Уз то смо мишљења, да је за израду оваквог уџбеника најбоље расписати конкурсе, а дотле, док нов уџбеник не буде био готов, ова књига г. Миљковићева може и даље као школска послужити.

С тога, што гравиво није удешено према садашњем наставном плану, нисмо се ни упуштали у оцену истог.

У прилогу враћа се акт и Зоологија.

Захвални Просветном Савету на поверењу.

25—VII—1904. год.

у Београду

Д-р Живојин Ђорђевић
проф. Вел. Школе

Душан Стојићевић проф.

Богдан Ј. Јанковић проф.

Према овоме реферату г.г. референата Савет је дао мишљење: да треба расписати стечај за израду нове зоологије за ниже разреде средњих школа.

Г.г. д-ру Живојину Борђевићу, Душану Стојићевићу и Богдану Јанковићу, у име награде за овај њихов реферат, одређено је *тридесет (30) динара*.

VII

Прочитан је реферат г.г. Стевана Предића, Николе Лазића и Ристе Т. Николића о књизи: „Земљопис за средње и стручне школе, трећа књига, Европа“, од проф. Срећка Милетића, који је молио за одобрење да се ова његова књига може употребљавати као уџбеник у средњим школама.

Реферат г.г. Стевана Предића, Николе Лазића и Ристе Т. Николића гласи:

Главном Просветном Савету

Брижљиво смо прегледали *Земљопис* за средње и стручне школе, четврта књига: Азија, Африка, Аустралија, Америка и Антарктика од Срећка Милетића, проф. I. Београдске Гимназије, и част нам је о томе поднети оцену Главном Просветном Савету.

Географска средње школска књижевност прилично је одмакла. Уџбеника географских има сразмерно највише, од писаца различитих. Ово је најновији, од 11 и $\frac{3}{4}$ штампаних табака велике 8^о, намењен средњим и стручним школама у чему се разликује од досадашњих, који су намењени средњим школама и рађени према програму тих школа. Наменивши га средњим и стручним школама, које се по својој уређењу и задатку разликују, писац је учинио прву основну погрешку, с којом су у вези многе друге. Имајући на уму стручне школе уџбеник је израдио врло опширно (близу 12 табака велике 8^о), какав није за средње школе.

У раду се писац служио немачким изворима (часописи, уџбеници и специјална географска дела), што се по многоме чему види и без пишчеве напомене у предговору, где је поред осталог изнео и један пасус на немачкоме језику.

Излагање материјала писац је извео систематским распоредом. Континенти су изложени овим редом: Азија, Африка, Аустралија, Америка и на послетку, као континент Антарктика, узете су још непознате области око јужнога стојера. Код свакога се континента, изузев Антарктику, издваја општи и посебни део (полтички). У општем су делу изнете опште особине целокупних континената: или, историја открића, положај, облик, величина, хоризонтална разуђеност, висинска разрана (висија и низија, реке и језера), клима, флора, фауна, минерали, индустрија, трговина и саобраћај, становништво (насељеност, раса, језик и вера; државно уређење). У посебном се делу говори о појединим државама свакога континента. Система, коју је писац употребио при распореду материјала, једна је од основних добрих страна овога уџбеника; још да је у посебном делу при распореду материјала узета за основ географска подела појединих континената, распоред би био без замарке; овако је посебни део сувише расцепкан и због тога неподесан, и много ће више замарати ученике по распоред, коме је основ географска подела континената.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Обрада материјала није свуда иста. Добро је, што су у овоме уџбенику нарочито разрађени одељци, који се тичу економских прилика појединих земаља. Уз то се често износе етничке одлике појединих народа. Корисне су компарације, које писац свуда чини, упоређујући по величини стране земље са српским или балканским, или континенте са континентима у појединостима и др. Само су века поређења неподесна и неодређена, и из њих се права величина не може дознати, као н. пр. „Кипар као округу врашки, топлички и пиротски“ (величина тих округа?); „Барајанска острва као $\frac{1}{2}$ смедеревскога округа“ (величина тога округа?) и др. — Иначе су почетни континенти (Азија) слабије обрађени по потоњи, посебно је део прецизнији од општега. Историчке одељке код свих континената, нарочито код Африке, требало је у кратко изложити, само резултате. Остале замерке изложићемо овим редом:

1. У раду има *научних погрешака* као н. пр. ове. — Васко де Гама 1498. год. није припео у Калкату, која је на источној страни предње Индије, већ у Каликут, који је на западној страни. — Границу између Азије и Европе чини планина Урал, донекле река Урал, Каспијско Језеро, удолина којом протиче Манич, притока реке Дона, и Азовско Море, а не „Маничева Удолина, Каспијско Језеро и реке: Емба, Тобор, Иртиш и Об.“ — Иранску висију граничи Хиндукуш са североисточне стране, а не са северне стране. — Хиндостан треба ограничити на слив Ганга а не и на слив Инда, и не само да је плоднији од низије око Инда, већ спада у најплодније крајеве на земљи. — Уругвај се не граничи Парагвајем.

2. *Номенклатура* у овоме уџбенику у многоме се издваја од досадашње. Многа до сада уобичајена географска имена писац је изменио. Тако н. пр. каже: Ценова, Ценовлани, Сент Хелине, Сичилија, Магалањ, Лебредор, Њуфаудленд, Алжер, Јаблановске пл., Кинцинцинга, Даулацири, Квендун, Тјеншан, Салвин, као и Сејлон, Селебес, Бусија Срећна, Лусон и др. — Ова промена уобичајених географских имена такође је једна погрешка пишчева, неоправдана је и њоме писац ствара забуну. Шта је требало уобичајена имена: Ђенова, Света Јелена, Магелан и др. мењати и уносити очигледно погрешна: Ценова, Сент Хелина, Магалањ и др. — Осим тога има и других сличних неумесних промена, које писац чини, употребљујући на пр. Међуречна Низија и Међуречје место Месопотамија (иа и у томе није доследан), Сибирска Низија место Сибирија, или термине леденик место *глетчер*, отока м. *морсуз*, пролаз м. *превој*, превлака м. *земљоуз*, хоризонтална разграна м. *разуђеност* и др. Осим тога каже Персијско Море м. *Залив*, Хедзеново море м. *Залив*, Калифорнијско Море м. *Залив*.

3. У набрајању ђаката има излишнога детаљисања и ситница, због којих је књига опширна и претрпана и нема свуда прегледности. Детаља има толико, да се не само не могу научити, него нема ни ђачког атласа ни школске карте (које се употребљују у средњим школама), на којима би се могли наћи. Тако помиње: незнатне планине (н. пр. у Азији планину Гангри и др.); незнатне реке и њихове притоцице, чији ток шта више описује (с. 17, 19 и др.); незнатне градове (с. 60); слаткоћу и бистрину језерске воде (с. 20); описује стрмину планина (с. 11, и 12); сем историјских, одељци о флори и фауни такође су опширни, већини биљака и животиња додати су чак и латински називи. То се најбоље види из ових примера. — Н. пр. овакав је опис једнога од планинских система у централној Азији:

„После Хималаја највећи је и најразгранатији планински систем *Тјеншанов* (дужина од 2600 к. м.; средња ширина од 370 к. м.). На *Тјеншану* („Небеска планина“) се налазе снежна поља и леденици који се гранају. Уз-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

дужне долине деле Тјеншан на више планинских верига, које су стрмените према северу. За трговачки саобраћај између Западне Сибирције и Кине најзнатнија је долина реке Или (Кулца). Северну границу чини удољина, која почиње североисточно од Балкашкога Језера и даље води на исток. Кинези називају ту долину „Тјенианселу“ („Пут северно од Тјеншана“), која је пуна слатких језера. Западне отранке граде обе упоредне планинске вериге: *Алај* и *Трансалај* (Кауфманов врх 7010 мет.) а чвор целог планинског система, *Тенг икан* (7300 мет.). Између северних планинских верига најзнатније су *Алатауове* око језера Исикула, на коју се источно наставља *Трансилски* и, десно од њега, *Цунгарски Алатау*. Источне делове граде снежни и леденички масив, *Дос Менгенола*, и код града Урумчи *Богдола* (6000 м.), света планина сточарских калмука.“ (Стр. 8 и 9). — Треба имати на уму: да поред овога постоје и други планински системи у централној Азији; да сем Централне у Азији по писцу постоје још Источна, Јужна, Западна и Северна висија, и да је орографија свих планинских система тако опширно изложена.

Тако је опширна и „Топографија“ пишчева. На пр. помиње: да „Пекинг има у површини 32 км.² и дели се на 12 предграђа;“ да је у Мукдену „гробница манџурских царева;“ да је у Токвију „улица Шимбали-Дори широка 27 метара;“ у Шимонсеку потписан мир између Кине и Јапана 1895. год.; „у Меседу гроб Имам-Ризе и гробница Харун-ал-Рашида;“ „у Алахабаду победни стуб будан. краља Асоке;“ „у месту Тунрију родио се чувени Шамил (1797). Веше хоца . . . и заробише га у тврдињи Гунибу (1859)“ итд. итд. — Ситнице, које су без географске вредности, виде се из ових примера: „Многа инглеска друштва ваде у Родезији златну руду. Међу њима најзнатније је *Чертред Друштво* (Chartered)“ (с. 114); „О увођењу земљорађе постоји у Кини једна прича. Тако веле, да је један њихов цар изумео плут (2700 пре Хр.), а 1000 година доцније једна њихова царица огласила свилену бубу (*Bombyx Mori*) за домаћу животињу“ (с. 31—40); „Винеке с експедицијом оде у унутрашњост Мек-Донел Планине и објави у неколико свезака свету свој рад“ (с. 123); „На салашу Лонгвуду (Longwood) провео је своје последње дане Наполеон Велики (1815—21)“ с. 111; и др. и др. Иначе има појединости, које су могле само у примедби бити на пр. како је војска Александра Великог, а сада енглеска, добијала запаљење очију при своме походу у Индију, а по јаким стеновима врћинама; како су сви војни походи почев од Александра Великог до данашњих ишли кроз киликијске пролазе (с. 12); како је цар Јустинијан подигао неки манастир (с. 13); о славовима (с. 18); прича о јапанскоме уставу (с. 40); итд. итд.

4. Местимце у стилу има непотпуности, нејасан је и неодређен, где где је развучен и има германизма; правонис и облици нису правилни. Ради тога ево неколико примера: „...Арарат (5210), чији се врхови изнад осталих истичу и својом висином и због историјског предања (Нојев ковчег)“ (с. 12); „Реке азијске имају често иста изворишта и блиска ушћа с тога Азију називају...“ (с. 15); „Азија, највећи континент Старога Света, колевка човечанства, свих вера и Христове вере; која је Европу населила и научила је сточарству и земљорадњи, дала јој културне биљке и припитомљене животиње, налази се на северној хемисфери, сем југоисточних острва (с. 4); „Либерција је веома презадужена, те ће доћи или под власт инглеску или немачку“ (с. 98); „И фауна је на већој географској ширини као и у Европи и Азији а кад се иде на југ омет друкчија“ (с. 152); итд. итд. — Неpravилно је писати: пиринцем (пиринчем), дбуњем (жбуњем), хоризонт (хоризонат), запаљење

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB

(запаљење), суша (сувља), бешумне (оголеде), изводна лука (извозна л.) од-
 пловљава (отпловљава), Малајске Државице (мал. држ.), Арабиска висораван
 (араб. в.), Ливанска железница (лив. жел.), Тропске прашуме (тр. п.), руше-
 вине Мемфиске (руш. мемфиске), Азијско Коино (аз. к.), Португалске коло-
 није (порт. кол.) итд. итд.

5. Није требало помњати, где је немачки цар Фридрих Барбароса разбио
 Турке (с. 68), нити где се удавио (с. 19), пошто је то могло наћи места у
 немачким уџбеницима, по којима је писац радио, а не у српском уџбенику.

Мишљења смо, да се ова књига не може примити за стални уџбеник у
 средњим школама, а за привремени може се усвојити тек онда, пошто се
 према оцени поправи.

31. Августа 1904. год.

Београд

Стев. Предић
 Ник. З. Лазић
 Рис. Т. Николић

Према овоме реферату г.г. референата Савет је дао мишљење: да
 се може допустити употреба ове књиге у средњим школама стим, да
 се у другој издању поправи према напоменама г.г. референата.

Г.г. Стевану Предићу, Николи Лазићу и Ристи Т. Николићу у
 име награде за овај њихов реферат, одређено је *шездесет (60) динара*.

VIII

Прочитани су реферати г.г. Милоша Марковића, Петра Андрића
 и Матије Станојловића, професора, о књизи: „Земљопис за средње и
 стручне школе, четврта књига“, од професора Срећка А. Милетића,
 који је молио за одобрење да се ова његова књига може употребља-
 вати као уџбеник у средњим школама.

Реферат г. Милоша Марковића гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам књигу: „Земљопис за средње и стручне школе. Трећа
 књига. Европа“ од г. Срећка А. Милетића, професора, коју ми је Главни
 Просветни Савет изволео послати на оцену. Част ми је о том поднети Са-
 вету своје мишљење.

Међу помоћним научним средствима у средњим школама на сваки начин
 уџбеник заузима важно место. И ако би се могло рећи да је уџбеник за основне
 школе сувишан и излишан, не може се то рећи за средње школе, где ученик
 у интересу свога општега образовања има много што шта да научи и да зна.
 С тога је ученику средње школе уџбеник за географију потребан исто тако
 као н. пр. граматика и синтакса за изучавање језика.

Уџбеник треба да је кратак и прецизан. Али ма како да је уџбеник
 за географију кратак, мора задовољити ова два захтева:

1.) Мора претходно осветлити физичку страну, што чини фундаменат
 политичкој географији, и 2.) уџбеник ваља да стоји на висини географске науке,
 на чије се резултате свагда мора базирају. Специјалном опису земље или
 каквог дела њезиног треба да претходи општа физичка географија.

Пријатно ми је овде константовати, да је Земљопис г. Милетићев у
 главноме задовољно поменути научне захтеве.

Г. Милетић је у својем уџбенику овако распоредио наставно градиво: Прво је изнео постанак имена Европе и кратку историју открића тога дела света, даље је изложио општи — физички део Европе. За тим је прешао на опис појединих држава и то овим редом: *I Велике државе, II Државе и III Државице.*

Само мени се чини, да би била боља и природнија овака подела Европе: *Јужна, средња, источна, западна и северна Европа*, па о сваком овом делу изнети у кратко оно што је најкарактеристичније (земљиште, воде, климу, флору и фауну, културу итд.) поредивши поједине делове по сличности и различности. После сваког кратког прегледа по овакој подели прелазило би се на опис појединих држава, које долазе у дотични део Европе.

Запазио сам ове неисправности:

На стр. 31 каже г. Милетић за Волгу да је најбогатија водом река у Европи, а на стр. 42 вели за Дунав да је богатији водом од Волге. Ово једно поред другог не може опстати. На стр. 30 и 31 нетачан је израз Валдајска *Планина*. Како то није планина, ваљало је рећи Валдајска *Узвишица*. На стр. 36 стоји: Рига на ушћу реке *Двине*, а боље би било *Дине* како стоји у атласима и у другим уџбеницима. Кад већ г. Милетић помиње две Двине (стр. 30): северну и *јужну*, правилније би било да се рече место јужна *западна* Двина. На стр. 59 По извире *на* Монте Визу, а тачније је *испод*, на подножју тога виса. На стр. 116 стоји да је *Снехета* (2306 м.) највиши врх Скандинавског Полуострва. Међу тим кулминациона тачка тога полуострва је *Галхениг* (Galdhøpig, 2604 м.). На истој страни место река *Глом* боље је река *Гломен*.

Место *Гајзир* (стр. 114) боље би било рећи *Гајзер*, место *Баданско* Језеро (стр. 16, 39, 42) боље *Боденско*, место језеро *Пајјус* (стр. 32) боље *Пејјус*, као што је већ иначе усвојено.

На стр. 109 и 110 стоји *Итрехт*, а треба *Утрехт*, универзитетски град у Холандији.

И ако мислим да сразмерна опширност уџбеника, намењеног за средњу школу, не може се сматрати за погрешку, ипак држим да је земљопис г. Милетићев могао и требао да буде краћи. Нарочито је уочљива опширност у *Топографији*. Тако, топографија Немачке износи три и по штампана листа, топографија Велике Британије с Ирском скоро два пуна листа; топографија Француске лист и по итд.

Држећи се наставног плана и програма г. Милетић је удесио распоред градива лепо и прегледно. При описивању појединих држава најпре долази физички по том политички опис. Обрађена је довољна пажња и на све гране материјалне културе, као: земљорадња, сточарство, рударство, индустрија, трговина и саобраћајна средства, после просвета и државно уређење.

И ако је *обим* књиге у неколико већи од Карићевог Земљописа Европе, опет се изложено градиво, изостављајући понешто из Топографије, с одређеним бројем часова може прећи у III р.

Језик је чист. *Стил* је местимице доста нејасан и тежак за ученике, реченице су понегде и сувише разновучене. Те стилистичке мане нарочито се огледају на стр. 28, 29, 56 и 87. Примера ради да наведем само ове: „као што Пиринеји одвајају Пиринејско Полуострво на северу од тупа европског тако исто одвајају Алпи Апенинско (или Италијско Полуострво), само што оно не додирује, као Пиринејско, Атлански Океан“ (стр. 56). Још је тежи овај склоп реченични: „Да би се у делти у рукаву Сулини сав нанос, што га Дунав таложил, одстранило и пловидба за морске лађе до Браиле унапредила, створена је између седам држава (Русија, А-Угарска, Немачка, Фран-

цуска, Инглеска, Италија, Турска) и Румуније „Дунавска Комисија“, са снзиреним правима а седиштем у Галду“, (стр. 87).

Признајем да није лак посао: из богате и пренуне ризнице разноврсног географског материјала прибрати, одабрати и у уџбеник унети баш све ово што ученик III р. може савладати. У осталом, за то је ту *наставник, жива реч*, коју не може заменити ниједан уџбеник, па ма како био он савршен.

Заслуга је г. Милетића што је, служећи се богатом немачком литературом, са доста успеха постигао, да у свој уџбеник унесе одабран материјал. Техничка је израда врло добра, цена је уџбенику умерена.

Мане, које сам овде навео, лако се могу отклонити при новом издању.

Моје је мишљење, да се *Земљопис, трећа књига — Европа* од г. Срећка А. Милетића, професора, може употребљавати као привремени уџбеник у средњим и стручним школама.

У прилогу . враћам послати ми примерак.

Хошорар не тражим.

Захвалаи сам Главном Просветном Савету на уважном ми поверењу.

12. јула 1904. год.

у Крагујевцу.

Милош Марковић

професор

Реферат г. Петра Андрића гласи:

Главном Просветном Савету

Просветни Савет на своме 868. састанку изводео је и мене одредити да прегледам *Земљопис* за средње и стручне школе — *трећа књига Европа* — од Срећка Милетића, и да о томе поднесем реферат.

Писац је отпочео излагање описа Европе са познавањем овог континента, и мислим да је § 1. о познавању Европе изложен одвише опширно за ученике, који су тек уписани у III. разред гимназије, а још би било боље да је овај одељак дошао на крају књиге. У овом параграфу помнгу се Медкартови стубови, Сили Острва, Грци су средили нагомилани географ. материјал, помнје се Птитија (Шитеас), који се „слушта“ од Шетледских Острва (Тулс) на југ и до ушћа Рајнина и т. д. Није изостављен ни „секретар Велисарев“ Прокопије из Цезареје, ни германски најамници (Херули), ни хришћански мисионари и други појмови, имена и називи, што није за ученике овога разреда, који то ни својим узрастом ни претходном спремом не могу разумети ни научити. Наставник би морао овај параграф сасвим упростити и скратити, а ја налазим да наставник треба опширније да описује и излаже ствари, а не да смањује обим уџбеника. Незгодно је употребљен израз „*слушта се*“, кад се то тиче мора, јер кад се путује по мору, онда се слушта са хоризонта једне тачке, а у исти мах се путник пење на хоризонт друге тачке. Израз *слуштати се* употребљава се код река, планина и долина.

У § 2. вели се да је Европа на средини северне (копнене) полутине. Овако збиља изгледа само онда, кад се погледа на карту, на којој су представљена три северна континента, али се они могу и тако представити да на карти дође у средини Азија или Сев. Америка. Боље би било да је за Северни Гребен узета латитуда округло 71°. Код поменутих мореузина требало је поред наведеног броја ставити скраћено реч *ширина*, да се не би мислило на дужину ових мореуза. Даље се вели, да је Европа Британским Острвима у новом веку у вези са Америком, а у средњем веку са Фарским

Острвима и Исландом. Ова би реченица била нејасна за ученике, јер није поменуто да ли ова острва према америчком континенту треба узети са гледишта геогр. положаја, или са гледишта тргов. веза и односа, што се одржава помоћу бродова. Потом се вели, да је Северно Ледено Море у вези између Скандинавије и Исланда са Атланским Океаном; а шта ће се са оним делом границе између Исланда и Гренланда? Писац упоређује слив овога океана са просторством Индиског Океана, али доста нејасно, а ја мислим да поређења нису од користи, кад збуњују и посао отежавају. Имало би се доста замерити писцу ове књиге и на језику. Тако се вели: лед спречава готово сваком саобраћају. На стр. 5. заграде су начиниле збрку, те се не види јасно, које су обале ниске, а које високе, а које су од њих још и стрмените. Овако површно описивање није за ученике и уџбеник, а није zgodно ни говорити о висини обала пре но што се ученици упознају са површином копна, са којом су обале у тесној и органској вези. Не бих употребио назив *Немачко Море*, јер око њега не станују само Немци. Још на првим листовима види се да је овој књизи главна и највећа мана опширност. Тако су поменути незнатни заливи *Доларт* и *Јаде*. Овако незнатни објекти не могу стварно повећати ученичко знање. Просторне односе не треба опширно описивати у уџбенику и на тај начин замарати ученичко памћење, кад се зна да је прва и најпреча брига сваком наставнику, да при настави земљописа постојано упућује ученике на њихов атлас. Многи градови помињу се на првим листовима ове књиге, а писац и сам зна, да то све није пређено у I. разреду. Увек се у настави мора поћи од онога што се зна, па тек потом долазити на нове ствари. Кад Балтичко Море садржи врло малу количину соли, требало је рећи и зашто је то тако. Дубина код Виљемовог Канала могла је изостати, јер то не може имати интереса за ученике III. раз. У уџбенику не би требало да има више назива него у атласу, којим се ученици служе. Назив *Данско Полуострво* не бих употребио, кад оно има свој назив *Јутланд*. У овој књизи врло често долазе заграде и под њима многи називи, који се не могу наћи у сваком ученичком атласу. Писац лепо каже да вода Средоземног мора садржи знатну количину соли, али није довољно само описивање ствари, него их ваља и објаснити. Написао бих Сујецки Канал, а не Суецки, Ђеновски, а не Ђеновски, отока Дарданели, а не Дарданелска Отока, отока Босфор, а не Цариградска Отока.

За похвалу је, што су у овој књизи лепо и опширније описани океани и мора, који не служе само као морски путеви, но су људи и другим својим потребама упућени на њих.

У § 4. вели се да висинеку разграну Европе састављају висија и низија, место висије и низије. Висија се не дели на северну и јужну, јер у Европи не постоји једна висија као целина, која би планинама била издвојена на мање делове. У Скандинавији нема правих планина, него је тамо само једна пространа и више спљоштена планина, управо висија — са растуруним брдима и бреговима. Не постоји јужна висија као целина, па за то ни Алпи нису средиште овакве висије. Чињено је поређење између европских река и река на другим континентима, али та поређења нису јасна и потпуно изложена (стр. 8.). Нејасна је и ова реченица: „И' долинала речним и пловидбом по њима (ваљда по рекама?) одржава се саобраћај у зап. Европи са свима светским странама до самог средишта“. Исто је тако нејасна и реченица: „Колико та мора отварају источну Европу светској трговини, толико се даље пловидбом речном наставља веза и са најудаљенијим местима“.



WWW.UNILIB

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Клима је у Европи доста изједначена, а не изједначена (стр. 8)...., те топли и влажни ветрови с Атланског Океана далеко продиру и у саму унутрашњост. Овако је само преко зиме и то је требало поменути, иначе би се могло мислити, да и лети дувају с мора топли ветрови. Приморја поред Средоземног Мора немају океанску климу, но је тамо клима другачија, и може се звати медитеранска, или је требало само описати и објаснити је, а назив и не употребити. Помиње се балтичка киши. област, а под заградом иза тога наводе се земље око *Источног Мора*. Пропуштено је рећи каква је клима у унутрашњости Балканског Полуострва, Пиринејског Полуострва и у сливу средњег Дунава (стр. 9). На стр. 10. требало је рећи да у средоземној области велики део биљака има кожасто или сочно лишће, са чега лако могу поднети велику сушу за време лета. Плуто није име биљке; агаве а не *агав*, ако то није штампар. погрешка. Земљиште се крави, а не *коини*. Флору арктичне области не чине само маховине и лишаци, за то је требало уметнути реч *векниом*. Данска, а не *Данија*. Реч милион скраћено се пише мил., а не милиј., или ју је требало написати целу. Птице плоуше, а не пловце.

Кад се већ помињу природне тешкоће око вађења скандинавског гвожђа, онда је требало рећи да то поглавито долази од оскудице у каменом угљу (стр. 12). На стр. 13. вели се да је прокопан Сујецки Канал и пронађен морски пут за Индију. Овде је изостала реч *краћи*, те би се могло мислити да дотле није било никаквог морског пута за Индију. Потом се каже: „На главним желез. станицама у Лондону чека се обично на воз што долази по 3—5 мин., а на већим руским станицама по неколико сати! Ово поређење није zgodно и јасно.

Боље је написати Бреслава него Вратислава, јер су сад њени становници Немци. Код набрајања земаља и градова треба пазити на ред, јер то олакшава памћење. Непажљивом а употребом заграде испало је да је Мала Азија дошла иза Сујецког Канала. Помињу се трансверзалне и оријенталне желез. пруге (стр. 13) што мислим да је много и прерано за ученике Ш. р. гимн. Кад се помињу Хрвати и Словенци, требало је поменути и Словаци. Написао бих Баски место Васки. Писац ове књиге много је више употребљавао заграде, но што је требало и смело да буде, а и овако се није постигло оно што се желело. Написао бих Мађари а не Мацари, као што се чује у обичном говору.

Писац би боље учинио да је у општем прегледу висинских односа опширније описао Алпе и поменуо главније алпске делове, него што је оставио да о томе говори при опису Аустро-Угарске, која захвата само један део алпске области. Не бих написао: до далматинске границе на југу. На стр. 16. стоји, да је Аустро-Угарска по висинској разграни у главном планинска земља (80%). Ја не знам да ли писац у ових 80% подразумева и висоравни у овој држави и брежуљке, кад је добивен овако велики проценат. Још и разумем кад се наше немачке средње планине, француске средње планине, али на што називати чешке планине средњим? Ако се тамо мислило на положај планина, овде се ваљда неће мислити на њихову висину.

Алпе је боље делити на западне, средње и источне него на западне и источне, зато, што се онда лакше издвајају алпски делови у Швајцарској, који би чинили средње Алпе, а источни Алпи припадали би политички Аустрији. При прегледу источних Алпа узете су у помоћ двоструке заграде (стр. 16), које могу само у математици да буду од користи и потребе, а у овом случају оне су прегледу и излагању баш одузеле потребну јасноћу. Потом је написано, како сунчева топлота и јаке кише мењају фирн

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBE.RS

леденик. Ово је непотпуно казано, јер да се снежна маса не мрзне, већ да се само топи, онда би се на фирн одмах настављале речице а не леденик. Било би потпуније да су на овом месту изложени и висински односи Хрватске и Славоније, које су у тесној и органској вези са алпским областима, ма да се о овим земљама по програму учи у II. раз. Ове су земље у оро-хидрограф. и полит. вези са Аустро-Угарском, и онда би у овој књизи имали потпуни опис ове државе, и ученичко би знање било потпуније и поузданије. Далмација због свога геогр. положаја може да буде изостављена из описа ове државе, којој она припада као непривродан полит. накаламак. Не бих помињао делове Судета, јер је то непотребно за мање ученике. Не бих употребио назив *Источно Море*, јер је то дошло од положаја овог мора, кад се гледа са запада. За Русе би то море било са истим правом Западно Море. Није поменута река Ин и Енс, а поменута је мања алпска речница Траун. У брзини је испало да Одра извире у Карпатима место у Судетима (стр. 19). Не бих поменуо извор Еча, јер је то за нас овако удаљене од мање важности. И друге станице и описе на ситно требало је избегавати, да се не би без нужде замарало ученичко памћење. Поред обале Јадранског Мора није океанска клима него медитеранска. Писац лепо каже да у угарској низији падне најмање воденог талога, али не падне 28—30 см. него 40—50 см., и овоме није узрок само сувљи ветар, већ поглавито мала висина коша. Одмах источно иза низије на Карпатима падне знатно више воденог талога. Словенци живе и у Истри. Не бих аустро-угарске Романе делио на западне и источне, нити би помињао Ладине.

За наше ученике није потребно да знају, да се печујским каменим угљем снабдевају пароброди дунавског бродарског друштва, које је у том циљу подигло железницу између Печуја и Мохача (стр. 21). Пошто је ова књига намењена у првом реду ученицима средње школе, онда није било потребно помињати и Мизбахову циглану код Беча. Трговинске флоте представљене су бројем бродова код сваке државе, а терет бројем тона. На стр. 23. помињу се научичке школе, место морнарске школе. Место аустријских круповина казао бих аустријске земље. Код описа Беча казано је колико има зграда у њему, колико има свезака универ. библиотека, поменут је геолошки завод, а до III. раз. гимн. ученик није чуо за реч геологија; поменут је и број свезака у владалачкој књижици. Траунска долина није у Салцбургу, а то је било излишно и помињати, као и многе друге незнатне ствари, које су доделе ову опширност, од које ученици не би имали користи, бар док су у школи. Даље се вели, да због многих црква и грађевина у талијанском стилу Салцбург називају „Немачки Рим“. Оваква реченица могла је добити места у каквом путопису, али то није за ученике III. раз., који догле ништа нису могли чути о црквама и грађевинама у талијанском стилу. И код осталих универ. градова помињу се књижице по броју свезака, а Грац се помиње као „Мали Беч“ и „Пенсвонополис“. Овакве и сличне ствари понављају се и код описа осталих држава. Мени изгледа, морај још сад рећи, да је писац заборављао задатак, кад је писао ову књигу, и да није увек имао на уму младе ученике. Многе мале и незнатне речице само су за то поменуте, што се на њима налази какав град, као н. пр. Целовац. Поменута је и транзитна трговина Инзбрука. Овакви појмови и називи долазе прерано, ако се овом књигом треба да служе ученици ниже гимназије. Код града Гориче наведена је количина свилених чаура. Не бих поменуо ни Аустријску Ницу, јер би требало да ученици претходно знају за француску Ницу. Тергестум (стр. 25) може доћи само под заградом, и само садашњи Трст је средиште трговине и

добађаја, а не Тергестеум. Карлсбад и Рајхенберг налазе се у немачкој језичкој области, те није требало ове називе метнути под заграду, а употребити њихове словенске називе. Тако је исто требало поменути Тронаву, јер је настава географије задатак да ученике упозна о ономе, што је сада стварно. Код Лавова поменут је Осолинскијев институт. Код Пеште је поменут број зграда и величина пешт. земљишта, па је то упоређено са простором Лондона. Поменут је и „угарски Рим“. Изоставио бих и ону стару изреку о Кремницу, Шемницу и Бањ. Бистрици (стр. 26), јер би онда са истим правом могли написати и нову изреку, по којој је Пешту подигла немачка памет, јеврејски новац и словачке руке. Помиње се Дебрецин као „Калвински Рим“, и оваква поређења могу се наћи на многим странчицама ове књиге. Код Херманштата поменут је Брукенталов музеј. Код описа Угарске у кратко бих описао Хрватску и Славонију ради целине и понављања.

Није zgodно упоредити величину Русије са Српском Земљом и извести однос 1:22, пошто границе Српске Земље и српског народа још нису научно утврђене на југу и истоку. Не бих помињао да Архангелск поред дрвета извози и жито. Балтичко Море није најважнији излаз за Немачку и Енглеску, него само *важан* излаз, пошто другог излаза нема (стр. 28). Често се понављају нејасни описи, као што је код црноморске обале, и кад се каже: „Обала Каспског језера“ је испод огледала морског, те нема ни једне друге луке. Урал и Јајла могли би бити висије само онда, кад би била долина то исто што и низија. Не бих помињао делове Урала, и писац удебеника грешн кад више унесе имена и назива него што их ученик може наћи у своје атласу. Може се изговорити и Авега, али бих у удебенику написао Овега. И највиши врх на п. Јајли поменут је. За ученике била би доста нејасна ова реченица: и руска низија додирује се гранитне висоравни са многобројним језерима, тресавима и барама Финске. Или мало ниже: „То је права житница руске царевине, област напредне заморадње, која на југоистоку прелази у степену, област развијена сточарства: зими снежну пустињу; с пролећа и с јесени област зелених ливада; а леги суху и праћну пустињу!“ Реке се не замрђавају брзо само због спорог тока него и због велике хладноће. Незгодно је испало и ово: „Пошто их одвајају ниска развођа, то су у вези са Каналима. Такви су горњи ток Волге и Дњепра“ (стр. 29). Одвише се опширно описују руске реке и од овог описа ученик би мало запамтио. Руске називе писао би онако како их Руси пишу, а не онако како их изговарају. Писац изгледа ми да воли опширност, а заборавља да би од тога патио и ученик и наставник и настава. Малоруси не станују само западно од Дњепра него и источно од ове реке. Морам рећи да је материјал врло леп и обилат, али је требало оно главно пробрати и при томе послу ни за тренутак не заборављати за кога се пише књига. На стр. 36 помињу се и хумане установе и код сваког града трговински предмети.

Код описа Немачке помиње се тресава Буртангер (стр. 38), али се тај објекат не може наћи у ученичком атласу за ниже гимназије. Поменута су и многа Фризиска Острва по имену, затим „Немачка Швајцарска,“ област језера и више немачких острва на Балтичком Мору, међу њима и Риген, али по старом називу Рујан. Лепи су описи висинских односа, али ту пати ова књига од претеране опширности. Заграде се понављају, и једна нам заграда изlišно показује „Франачку Швајцарску.“ Онако опширан опис немачког земљишта представљен је само на картама већег атласа, каквим се наши ученици не могу служити. Ево примера ради, како се описује пр. Хунзрик: „С леве стране Рајне (стр. 40) до реке Мозеле (ову реку писац увек зове

Мозела) пружа се Хунзрик, коме је источна падина обрасла воћем и шумама. Југозападно су рудокопи каменог угља (Сарбрики).“ У мањим атласима није означена ни речница Saar ни град Saarbrücken. Поред Визбадена излишно је било помињати и купалиште Хамбург.

Такав је од прилике цео опис Немачке, који је изложен на девет листова, а за овај опис било је довољно 5—6 листа. Нека ми се не замери, што бројим листове на којима је опис ове или оне државе, јер се ови описи намењују ученицима ниже гимназије. Израз рудокоп каменог угља редовно се понавља у овој књизи, те би ученици могли помислити да је угља и тресет руда. Овакав опис Немачке једва да би могао да поднесе за VI. раз. гим. у коме се сад по наставном плану учи Европа, али како је за земљопис остављен само један час на недељу, па и тај се час може због празника да изгуби, онда је овакав опис Немачке опширан и за ученике овог разреда. Поменута су и „Пирова Врата“ и Neumünster и превањци Ајдеров канал и дубина Виљемовог канала. Немац би погрешно, кад би речи и називе написао без самогласника *e*, који се при изговору прећуткује, а писац ове књиге редовно изоставља ово *e*. Даље се вели, како Немци нарочито воле да се исељавају у европске и прекоморске области. Ово мислим да је у толико нетачно, што се Немци сад поред своје велике индустрије, која им даје посла и зараде, знатно мање исељавају (стр. 44). Помиње се Немачка као шумовита земља у *Тауцегово* време (стр. 44). Требало је правити разлику између сејања и сађења (стр. 45). Поменут је простор под каменим угљем, количина извађеног угља и руда као и количина парне снаге. Ова књига кинти бројевима, стварима, називима и именима. У уџбеник треба унети само оно што је битно и карактерно за неку област или град. Писао бих Саксонија, а не Саска. Помиње се децентрализација нем. жел. пруга и број поштанских пошиљака. Све је ово лепо знати, али се све то не може запамтити, и онда која корист од прекомерног напрезања и труда. Наведен је и број основних школа и чувена радионица бродова „Вулкан.“ Не знам шта би ученици добили и тиме што би морали запамтити све нем. државице. Требало је пробрати само веће државе немачког савеза и да је само поменути број држава и државица, које састављају немачко царство (стр. 54). Изрази *ханзенски савез*, *трансокенианска трговина* само би задавали више посла наставнику да то објасни, а ученицима да то науче. Често су исписани стари називи нем. градова поред садањих назива. Код описа Италије није било нужно написати, како Апенинско Полуострво не додирује Атлански Океан, као што га додирује Пиринејско Полуострво. Овим се само повећавала опширност књиге и ништа више. Не разумем што да је Апенинско Полуострво јаче срасло са трупом европским него Балканско Полуострво. Ово је ваљда зато, што су тамо Алпи одвојили Италију од трупа европског, а овом другом полуострву цела се северна полутина баш наслања на тај исти европски труп (стр. 56). За корито морско употребљен је израз *корутина*, а зна се да су корутине на копну, а не на морском дну.

Писац је Алпе, зато што је пропустио да их опширније опише напред, морао описивати код сваке државе, која у алпској области има свој део. Помињу се Субаненини и вихова подела и побројане су многе италиј. речице (стр. 58). На правом Апенинском Полуострву није клима океанска. Због *благе климе* не посећује Италију $\frac{1}{2}$ мил. странаца, који тамо остављају 300 мил. дин., него је посећују због *благих зима*, а други опет одлазе тамо да виде и преко лета ову земљу. И опис Италије могао је да буде краћи, јер би тиме ученици више добили но изгубили. Не бих поменуо земљу Сомала, јер се

против њих бориле енглеске чете. Говори се о концентрисању трговине и индустрије. Пропуштено је рећи, да је Ђенова најживље пристаниште (стр. 61).

О облику Француске много се опширно говори, а могло се место тога само рећи да има више округле и природне границе (стр. 65). Описивање орограф. односа Француске могло је бити још краће, ма да је према сличном опису код Немачке ипак боље одмерен обим. Писац изговара *Маса*, а не Мас. У Дебесовом атласу за више разреде сред. школа нема Лак де Грандлије (језеро), а помиње се у овој књизи.

За Енглеску се каже да је на субмаринској висоравни (стр. 75), а ученик би то лако разумео, да је речено на подморској висоравни. Низија и масивне планине не могу да чине *висију* Британских Острва (стр. 76). Енглеске називе требало је под заградом написати онако како их и Енглези пишу, да би их ученици могли наћи на карти. Наведено је много више градова, но што је требало за нижу гимназију.

Висинске односе Румуније требало је јасније изложити и упростити (стр. 87). Помиње се и „Дунавска комисија“ са сизереним правима, а са седиштем у Галцу. Иначе је опис Румуније по величини одмерен и леп.

Код описа Швајцарске вели се да Алпи одвајају ову државу од Аустрије, што се не може рећи, јер Алпи у главном спајају ове две земље (стр. 89). Опет се на овом месту описују Алпи, и сад писац није доследан према својој подели Алпа, него вели да границу према Италији чине зап. Алпи, ма да су на овој граници и источни Алпи. Даље се говори о висинској разгранци Швајцарске и ставља се тачка а) као да ће се под тачком б) говорити о ниском земљишту, а овамо се под овом тачком говори о рекама. Ово се понавља још код неких држава. Не бих даље делио Лепонтиске Алпе, Ретиске Алпе, ни Фирвалдштетске Алпе, јер би то само отежавало наставу, а и друге бих ситнице изоставио. Неке алпске делове не бих поред њихових назива звао још и по областима. Гларнерске Алпе поменуо бих одвојено. Писац помиње и мање важне превоје и Предњу Рајну и речницу Тур (стр. 91).

Алпе је требало описати упрошћено, јасно и прегледно. На сваком је месту написано Боданско Језеро место Боденско Језеро. Њушател је сад на картама замењен називом Најенбург, а могло се ово и не помњати.

За климу швајцарску каже се да је сем јужних долина умерена (стр. 92). Овако се не би смело написати. Написано је Св. Гал, место Св. Гален. Даље се каже, како је Интерлакен главно збориште страног саобраћаја, а требало је рећи ради јасноће: зборно место странаца. Опис Швајцарске могао је бити краћи.

Поред назива Пиринејско и Ибарско Полуострво наведен је и трећи назив Хесперско Полуострво. Помињу се ријас — Фјордови (стр. 95.). Балеарска Острва (Балеари) обухватају и Питиуска Острва, за то ова друга острва не бих ни помињао. Висију Пиринејског Полуострва не чине поред планина и висоравни још и низије. Низија се не може подвести под висију ни по значењу ни по називу. Пиринеји нису само за то непроходни што нема у њима уздужних долина. Незгодно је испала и ова реченица: „Јужну страну Пиринејског Полуострва, од Тарифе на североисток заузима *андалузиска низија*, а средином њеном пружа се Сјера Невада“. Андалузија је и висија и низија Или ако се имају на уму области, онда је Андалузија у главном низија, а Сјера Невада била би у области Гранаде. Нова Кастилија је више степска земља него Старо Кастилија. Писац је неправдао назвао скоро све реке као граничне између Шпаније и Португалије, и то само за то, што су оне на краткој дужини свога тока граничне реке. Ове реке на-



против прелазе из Шпаније у Португалију. Не бих помињао шпанске речице нити бих навео величину Шпаније са Канарским Острвима уједно. Нису били потребни ни називи Хурта, Вега, ни *Macrochloa tenacissima* (стр. 98.). Ученик не би брзо разумео ни ову реченицу: „Незгодан положај на висоравни отклања донекле водовод (70 км.), који снабдева Мадрид са здравом и бистром водом“. Топографија Шпаније опширно је изложена.

Код описа Белгије поменуто је пондер, кампина, Шелдине притоке и многи други ситни објекти. Незгодно је рећи: „гвожђа се *гради* годишње за 50 мил. дин. и Белгија је *првозна држава*“. Наведен је проценат промета са околним државама. Даље се каже: „Антверпен је постао светском луком, откад је Наполеон Велики — у циљу да уништи енглеску трговину — створио од њега континентални Лондон, подигавши велике докове, који су доцније усавршени (стр. 105.). Да ову реченицу ученици разумеју, треба претходно да знају који је тај Велики Наполеон, и шта су то докови. Помиње се стовариште Либиг — Острлинг, па берза, ситне речице и фабрика Џон Кокерил.

Тако су и код описа Холандије наведене многе ситнице, које би само отежавале наставу, као и то, да реке „радо“ померају своје корито (стр. 107.). Зашто не Мас него Маса? На што би ученик III. раз. гимн. морао знати за делове Рајнина ушћа (Вал, Лек, Крива Рајна, Стара Рајна, Амстела, Ајсл и Фехт), које писац набраја? Фехт не бих рачунао у део Рајне. У нашој школи већ је одомаћен назив *приморска клима* и онда је не би требало звати *оксанска клима*, тим пре што ни ериски ни овај страни назив не одговарају тачно и одређено појму, који треба да представи, јер поред сваког мора није океанска клима. Нису заборављени ни „гладни дани у Холандији“. Употребљена је реч *класично*, коју би наставник морао ученицима најпре објашњавати. Даље се вели, да Холандија није богата рудама, а ја не знам ни да их има ова земља, сем ако писац увршћује у руде угаљ, тресет и пловачу, које се ствари под натписом „рударство“ наводе (стр. 118.). Поменуто су и сва индустријска места и многа тргов. пристаништа. Казано је и то да су у куће у Амстердаму подигнуте на увисиреним гредама, 10—15 мет. до здравце.

Код описа Данске помињу се луке каботаже. Није требало написати небесно брдо место домаћег назива. Писац вели, да се од руда у Данској вади само тресет и мрки угаљ, а зна се да су то угљенисане биљке, а не руде. Помиње се комовица у Холандији и у Данској, а зна се да дотле не допире северна граница винове лозе. Поменуто је и Торвалдзенов музеј. Одвине је опширан опис Фарских Острва и Исланда. Учитељи не путују с места на место.

Код описа Скандинавије каже се да се она одваја од трупа европског на линији, која би спајала теме Финског залива са Велим Морем. Не знам да ли би требало ствар узети тако, и ако је тако било у давној прошлости. Приликом описа норвешких фјордова (стр. 115.) требало је рећи и како су постали ови заливи. Од важнијих фјордова требало је поменути само најважније. Не види се на карти да Шведска има и северну обалу, нити ви сију Скандинавије могу уз масивне планине и висоравни чинити и *низиге*. Скандинавску планину дели писац на три дела, и ваљда је случајном погрешком испало те је место *североисточни део* написано *северозападни*. При опису Скандинавије требало је загледати у ученички атлас, те да се у књигу не уноси више објеката, него што је потребно за праву и корисну наставу. Ту се вели и ово: „Где нема развођа, настаје померање речног корита у горњем току, те вода из истог језера тече на две стране, запад и исток“.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Знам да се речном ерозијом може да прекине развође и да се споје реке, али је горњом реченицом нејасно описан онај појав. Даље се каже, како је канал усечен у стену цин грађевином у наше доба. Знам да се у бољим нем. уџбеницима бројеви узимају округло, па се тако чини и код зем. ширине неког места, а писац ове књиге тачно исписује број лучних минута. Бројем је представљен обим зиратног земљишта, пашњака и шума. Поменута су нека рударска места, која се не могу наћи у већем ученичком атласу. Боље је рећи скандинавски језички огранак, него северна грана германског језичног стабла. Наведен је и незнатан број Јевреја у Шведској. Све горње напомене у главном вреде и за опис шведског земљишта и тамошњих културно-географских односа.

Поларне земље није требало онако опширно описивати.

Читајући ову књигу мени се чинило као да читам какву омању ручну књигу, а не књигу, која се намењује ученицима ниже гимназије; она обилује стварима, називима и бројевима. Неки су описи врло лепо, али има и много ствари које су без икакве потребе добиле места у овој књизи, те се дошло до овакве опширности, која је главна мана ове књиге. У овој књизи има одвише дугачких и разгранатих реченица, а има напротив и врло кратких. На крају описа код сваке државе побројане су и све њене насеобине, ако их има, а било је довољно само рећи да их има.

Писац је, чини ми се, поред гимназије имао доста на уму и тргов. школу, те је у ову књигу унео опширне описе индустрије и трговине, али онда таква књига није за ученике гимназије, а оним другим деловима и описима није ова књига ни за ученике тргов. школе. Право да кажем, ову је књигу тешко ценити, а из самога наслова види се да је написана за средње и стручне школе. Оба задатка не дају се једном књигом задовољити, и моје је мишљење, да би се од ове г. Милетићеве књиге могле добити две лепе књиге: једна за нижу гимназију, кад би се знатно скратио културно-географ. опис, а потцунује, одређеније и јасније изложио географ.-физички опис Европе; и друга за тргов. школу, кад би се знатно скратио и упростио географско-физички опис. Писац ове књиге као да није постојано имао на уму да је настава земљописа у неком разреду само део целокупне наставе тога разреда, кад је унео толике ствари, описе, називе и бројеве. Бројеви истина много доприносе да се боље утврде и одреде ствари, али је и ту требао бити штедљив.

Из предговора се види да се писац служио и лепим уџбеником С. Ругеа, у коме су ствари лепо пробране и лако и јасно изложене, али се не види, да се писац ове књиге што користно методском страном дотичног уџбеника.

Поред свију досадањих примедба у овом извештају морам признати, да се научној страни ове књиге нема много шта замерити, али што је важније, требало је поред великог обима ствари већу пажњу обратити на методску страну оваквог посла, и за то сам мишљења да се ова књига не може пустити у гимназију као уџбеник, премда она није на одмет у нашој географ. књижевности.

У прилогу враћам послати ми примерак земљописа.

24. јуна 1904. год.

Крагујевац.

Просветном Савету
захвалам

Петар Андрић,
професор крагујевачке гимназије.



Реферат г. Матије Станојловића гласи :

Главном Просветном Савету

Пажљиво сам проучио „Земљопис за стручне и средње школе од Срећка А. Милетића, професора, III књига, Европа“, који је молио да се иста може употребљавати као уџбеник у средњим и стручним школама и коју ми је Просветни Савет изволео послати на оцену. О истој част ми је поднети Главном Просветном Савету своје мишљење.

При писању уџбеника у опште писац мора имати у виду ступањ развића ученика, којима књигу намењује, језик, стил и целокупан начин обраде. Не обрати лв се пажња на све ово, као и на програм, научну и методску страну, онда је он промашно циљ и рад му неће бити користан. *Нарочито језик мора бити чист, књижевни језик, и лак.* Писац прво мора да буде с језиком на чисто, па онда да почиње какав књижевни посао.

Г. Милетић није изриком одредио коме разреду у гимназијама намењује ову књигу, али се из програма види, да је она поглавито намењена ученицима III разр. гимназије. Писац је местимично хтео да да научни карактер својој књизи, те је губио из вида ступањ развића ученичког. Иначе г. Милетић располаже довољним научним материјалом, који је и доста добро распоредио и остао је (код свих држава) свуда доследан томе распореду.

С научне стране имам да приметим да је незгодна подела држава на: велике државе, државе и државице. Згоднија би подела била на: државе првога, другога и т. д. реда. Почетак проучавања појединих држава, полазећи од Краљевине Србије у погледу даљине, такође је непрактичан, јер је апсолутно немогуће остати доследан томе принципу, као што је то и писац показао. Одељак о имену Европа и њеном истраживању или је требао да буде са свим кратак или да изостане, јер се у њему помињу имена личности или народа, о којима ће ученици III разр. гимн. тек учити у општој историји, а сада немају појма о Хекатеју, Херодоту, Пигији, Полибију, Тациту и другима. То би наставнику отежавало посао, упуштајући се у историјско излагање, или би га довело у незгодан положај, ако је нестручњак, па још ни историчар. Уз то поред појединих имена није требало метати изрично годину, јер су оне несигурне (код Херодота 484.—407., док други узимају 480—424.). Довољно је метнути само век. Не бих употребио ни израз *хоризонтална разграна* (стр. 4.), већ *обалска разграна*. На стр. 9. речено је да је у Средоземној области клима *океанска*, а треба *медитеранска*. За Немачку Царевину стоји да је „готово на средини између полутара и северног пола“ (стр. 38.), а она тек почиње од 50° сев. географске ширине, па је сва северније. Ученици неће ништа разумети о Западним и Источним Алпима (стр. 57.), јер је тако нејасно представљено, да је начињен хаос. Требало је објаснити изразе: *транзитна трговина* (стр. 24.), *дивље притоке* (стр. 42.) и Алпске приморчнице (стр. 59.). „Разлике у говору између Сев. и Јужних Немаца мање су, него између Вел. и Мало-Руса или између Северних и Јужних Француза“ (стр. 44.). Ово је речено без икаква разлога и не одговара истини. Није сигурно да је Ђенова родно место Колумбово (стр. 63.), јер се седам градова Сев. Италије ожимају и сваки би хтео да се Колумбо у њему родио. Границе Француске (стр. 65.) нису тачно обележене. Место према мору су: северо и *југо-западна* и југоисточна страна, треба рећи: северо-западна, *западна* и југо-источна. На стр. 83. требало је казати шта су *докови, какава* и *научнички заводи*. Мињо, Дуеро и Тајо тако су *мало граничне реке* међу Шпанијом и Португалијом, да не бих ни за једну рекао

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

33. је *гранична река* (стр. 96.) Мескита, Алхама и Аламбра (стр. 100) и Алхамбра. На истој страни: „Кадис саградише пре 3000 год. Феничани“. Боље је: Кадис саградише Феничани од прилике пре 3000 година. На стр. 107. и 111. стоји да се *сади* лан, кромпир и шећерна репа. Ове се биљке не *саде*, већ *сеју*, као што је лепо речено за лан и кромпир на стр. 120.

Више имам да замерим педагошкој страни књиге г. Милетића, јер је садржина изложена *нејасно, сухопарно, тешко и досадно*, а то убија вољу код ученика, одвраћа и отежава учење. И ако г. Милетић у предговору каже, да је поглавиту пажњу обратио да начин излагања буде лак и разумљив, није у томе успео. Ниже наведени примери потврдиће ово.

„Распоред висије и низије у Европи одговара донекле распореду у Сев. Америци с том разликом: 1) што се висија и низија пружају у Сев. Америци са сев. на југ, а у Европи са запада на исток и 2) што између ист. и зап. стране у Сев. Америци дуго није било трговачког саобраћаја, а у Европи га је напротив било“ (стр. 7.). Какву је сличност овде нашао г. Милетић и како их је могао компаровати, не разумем, а да се осећа досада, тешкоћа и нејасност при читању овакве реченице, сваком ће бити јасно. Или реченица на стр. 5. „које су у средњем веку имале жив саобраћај а у новије време толико појачан и развијен, да се за њ у историји не памти“. На стр. 10. „И само земљиште *копни* се до незнатне дубине“. Земљиште се не *копни*, већ снег или лед, а земљиште може да се *крави*. Са свим је неразумљива и излишна реченица на стр. 13. „На главним железничким станицама у Лондону чека се обично на воз што долази по 3—5 минута, а на већим руским по неколико сати“. Може неко баш и у Лондону на главним станицама чекати по неколико сати, јер то не зависи од оних који чекају. Ако раније дођу, дуже ће чекати и обратно, ако доцније дођу, мање ће чекати. Овоме бар није места у школској књизи. Нејасна је и реченица на истој страни: „од васколике трговине на свету пада на спољашњу (70 милијарди дин.) и поштански саобраћај (10 милиј. пошљака) 66%“. На страни 18. штампана су без икаквога разлога имена неких река курзивом, а других не. „Води живу трговину са земаљским производима жито, рогата стока, со, дрво шпиритус“ (стр. 25.). Ваљда не спада и рогата стока у земаљске производе?! Стр. 38.—9. „Острва Фризиска јесу данашњи сведоци пређашње величине саме обале као и постанка нових залива“. Непотребна фраза без смисла. „Утиче у Северно Море, које је данас за светски саобраћај и културу од највећег значаја“ (стр. 42.). Сва су мора од великог значаја за саобраћај и културу, а које је баш од највећег значаја, то је у питању. „Немачка је за време Тацитово била готово сва под шумама“ (стр. 44.). Поменуо сам раније да Тацита није требало ни помињати, а најмање на овоме месту, јер шуме у Немачкој нису искључиво везане за Тацита. „Многобројни канали разводе воду по пољима, која одвајају дудови, брестови и тополе а служе за подизање винове лозе“ (стр. 60.). Ко служи за подизање винове лозе? „За Швајцарску и Југо-западну Немачку, откако је саграђена железница која води кроз талник Св. Готерда, најближа је морска лука“ (стр. 62.). „Средиште трговинског, политичког и друштвеног живота француског народа (говор је о Паризу) северни су квартави (Народна Банка, Берза, Тилерије) велелени булевари, улица Риволи и Сена са мостовима“ (стр. 72.). „Западно од Северног Мора а северно од Канада, на субмаринској висоравни као остатак пређашњег већег полуострва Северо-западне Европе, леже *Британска Острва*“ (стр. 75.). Или реченица на 94. стр.: „*Ширенејско* (Иберско, Хесперско) највеће јужноевропско по-

дуострво, које има и сва четири рта (Тарифа, Варес, Да Рока, Креус), је између *Атланског Океана и Средоземног Мора*“.

Овакве рогобатне, неспретне и неразумљиве реченице, а нарочито многобројни бројеви и други споредни подаци под заградама, којима кипти свака страна, те их с тога и не наводим, замарају и постају досадне и људима, а камо ли деци.

Г. Милетић нема никаквог утврђеног правила за писање и изговарање страних речи, те је с тога често недоследан или тежњом за оригиналношћу прелази у ачење. Нарочито изоставља самогласнике, те се у нашем језику гомилају сугласници, који се не могу, често пута, изговорити без великог напрезања. Нпр. Пазен м. Пилзен, Лавов и Лвов (стр. 22. и 25.) м. Лавов, Аранђелск м. Архангелск, Ањега и Оњега (стр. 8. и 29.) м. Оњега, Новгород м. Новгород, Минхна м. Минхена, Бингна м. Бингена, Миндна м. Миндена, Њеман и Њемен (стр. 30. и 43.) м. Њемен, Олдибург, Меклибург м. Олденбург и Мекленбург, Колосеј м. Колисеј, Калубрија м. Калабрија, Ценова м. Бенова, Вискајски м. Бискајски, Сичилија м. Сицилија, Мозела и Маса (номинатив) м. Мозел и Мас, Амјан м. Амјен, Бостн м. Бостон, Ајфлова м. Ајфелова, Ангулан м. Ангулем, Ајачо м. Ајачио, Безансон и Бесанзон (стр. 71. и 74.) м. Безансон, Алжер м. Алжир, Менчестр, Менчестар и Менчестер (стр. 79. 80. и 25.) м. Менчестер, цута м. јута, Едн, Сајлон, Нигир, Орање, Замбезија, Сент Хелине, Есенши, Њу-Фаудленд, Јамајка и Ондурас, м. Аден, Цејлон, Нигар, Оранж, Замбеза, Св. Јелене, Вазнесенска, Њу-Фундленд, Јамајка и Хондурас, Брајла м. Брајила, Лихтиштаји м. Лихтенштајн, Боданско Језеро м. Боденско Језеро, Пешателско м. Невшателско, Лозен м. Лозана, База м. Базел, Антверина м. Антверпена, Ипрехт м. Утрехт, Барселона м. Барцелона, Ака м. Ока и т. д. Реч универзитет пише са **с**, а гимназија са **з**.

И у језику г. Милетића, поред нејасности и тешкоћа за читање, што сам већ поменуо, има неправилности. Тако пише: оброди м. оплови (стр. 2.), спречава сваком саобраћају м. сваки саобраћај (стр. 4.), воденог талог највише пада у планинама м. водени талог . . . (стр. 19.), одплови (стр. 22. и 25.) м. отплови, коџа и крзна м. коџа, јер је крзно само доњи део коже, а тим се не тргује. Бешумна м. бесшумна (стр. 33.), најфиније м. најбоље (стр. 34.), клисуром преграђује (стр. 41.) м. преграђује клисуром. Али како клисура не преграђује, већ спаја, то онда треба спаја клисуром. 30% немачке трговачке флоте хамбуршких је трговаца (стр. 54.) м. 30% нем. трговачке флоте припада хамбуршким трговцима, владиканци и поповци м. владичанци и папистанци (стр. 78.), у близини ушћа м. близу ушћа (стр. 89.), „али је *спалазе* честе поплаве и трусови“ (стр. 91.)?! Кроз по једно језеро (стр. 91.), пролазније планине (стр. 95.), „лука на океанској обали има преко 80“ м. на океанској обали има преко 80 лука (стр. 99.), „о просвети не води се рачуна“ (стр. 99.) м. о просвети се не води рачуна, „школа основних има“ (стр. 99. и 109.) м. основних школа има, провозна држава (стр. 105.) м. држава кроз коју се провози . . ., старонордски и нордски (стр. 114. и 117.) м. нормански, највеће сидриште (стр. 118.) м. највеће пристаниште и т. д.

И у скраћивању речи г. Милетић је недоследан или скраћује погрешно т. ј. онако, како није уобичајено. Пише: милџ. и мил., протестант, колониј., италиј. и др.

Има израза локалнога значаја, којима није место у уџбенику. Н. пр. „Драва односи, Сава доноси“ (стр. 18.), „Кремниц има златне зидове, Шемниц сребрне, а Вањска Бистрица бакарне (стр. 26.), „Ко није видео бербу

у Хеђаљи и сајам у Дебрецину, тај није ништа видео у Угарској“ (стр. 26.), Град — пенсионополис (стр. 24.), Аустријски Бермингем, Немачки Рим, Мали Беч, Аустријска Ница, Аустријски Менчестар, Град — Угарски Рим — седиште католичког примаса. Има саборну цркву (стр. 26.),... „у којим су се местима и појавиле прве менице и банке“.

Обим књиге није толики да се не би могао свршити за школеку годину дана са већ одређеним бројем часова, али би могао, вештом прерадом и изостављањем сувишнога или излишнога, да се смањи бар за $\frac{1}{5}$ и онда би и наставницима и ученицима било много лакше.

Формат књиге, слог, штампа и хартија су добри, само је повез мек и рђав. Цена је умерена, а могла би бити спуштена на 1 дин., кад би се књига прерадила и смањила, као што сам напоменуо.

Према свему изложеноме, имајући поглавито у виду стил, мишљења сам: да се Земљопис за средње и стручне школе, III књига, Европа од г. Срећка А. Милетића, проф., овакав какав је, не може препоручити ни као привремени уџбеник у гимназијама.

Захваљујем Главном Просветном Савету на указаном ми поверењу.

18. јуна 1904. год.

у Крегујевцу.

Учтив.

Матија Станојловић,
проф. краг. гимназије.

Према овим рефератима г.г. референата Савет је дао мишљење: да се може допустити употреба ове књиге у средњим школама стим, да се у другоме издању поправи према напоменама г.г. референата.

Пошто је г. Милош Марковић изјавио да не жели никакве награде за свој реферат, Савет је г.г. Петру Андрићу и Матији Станојловићу, у име награде за њихове реферате, одредио по *двадесет (20) динара*.

Овим је закључен овај саветски састанак.



У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNIBEAS



НАУКА И НАСТАВА

РАД У ДРУГОМ РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

од

Ј. МИОДРАГОБИЋА

А

ОДРЖАЊЕ РЕДА

І О реду у опште

„Без реда нема рада.“

У „Раду у I разреду“ ми смо овај одељак назвали *стварање* реда. Јер мала деца у том разреду, кад први пут дођу у школу, и не знају ни за какав ред школеки. Он се пак не учи само из неколико предавања, у неколико првих часова, него се поступно *ствара*. Деца се *навикавају* на ред школеки исто онако као и на ред домаћи, а сама реч навикавање крије у себи нешто несвршено, нешто развучено у времену. Ред се дакле не учи за дан два или у неколико часова, него се он *врши* сваки дан, дотле, докле не постане обичај, навика или, што Французи веле, друга природа. И претпостављајући, да је у првом разреду барем положен темељ доброме реду, да је он у главноме *створен*, мислили смо, да је овом одељку у овом разреду згодније име *одржање* него „стварање“ реда.

Тако су у првом разреду деца сазнала и запамтила: шта ваља да раде кад наставник уђе у школу; како да седе на месту; да ћуте и да дижу руку они који што хоће да кажу; да говори само онај коме учитељ каже; да стоји ко говори, а кад сврши да седне; да из школе излазе полако и у реду, и тако даље. То су, више или мање, и чинила. Сад у другом разреду то ваља не само продужити но и усавршити. Ваља дакле тежити још бољем реду но што је био у првом разреду. Зло је, што се у нас у опште тако мало пази на ред, свуда па и у васпитању. То је знак примитивности. То доказује, да ми нисмо високо

на лествици цивилизације; него смо врло ниско. А то се не сме оставити. Васпитањем се и почиње и врши сваки прогрес. Зато се баш у васпитању најмање и сме допустити неред и неуредност. Васпитање и јесте она установа или чиниеница у друштву, која је и позвана да друштво поправља, да га дотерује и усавршава. А ако оно ово не чини, онда се не може очекивати бољитак ни у друштву. Све ваља да потиче од васпитања. Поправите васпитање и у школи и у кући, и онда сте га поправили и у друштву а тиме и друштво само. Неоспорно је, да школа није кадра учинити све, кад јој кућа и друштво не помажу (него још и одмажу); али се опет она ни у ком случају, ни из каквих разлога, не сме одрећи овога просветилачког задатка свога. Она мора вршити дужност своју, а успех колики буде. А ако се буде пазило, да ред не буде претеран, тежак и досадан већ некако лак и мио, те да се не врши под морање него с драгом вољом и с пуно поноса, онда је успех несумњив.

Ако учитељ у другом разреду има ону исту децу, коју је имао и лане у првом, њему ће упода бити лакше да добар ред одржи и продужи. Но ако су деца овог разреда прошле године била код другог наставника, онда наставнику предстоји озбиљна брига: да *најуре обнови* и по потреби *створи и утврди добар ред*, па онда да прелази на саму наставу.

Претпоставићемо, да децу учитељ прима од другог наставника. Она су дакле за њега нова, а и он за њих. Ред је ту деци непознат и она очекују да виде, шта нови учитељ тражи. Дечје је око, као што је познато, веома бистро, да спази сваки покрет и лица и тела учитељева и промену расположења и воље његове. С тога он одлучно, са свом збиљом и вољом ваља да изводи сад у почетку оно, што ће после тражити увек преко целе године. Не мислимо никако, да одмах виче, да се издире, да грди и кажњава, јер то не желимо да буде ни после. Него мислимо, да одмах *настојава* да се поступно изводи све што и како треба.

Две најјаче мане или особине, које су дубоко у природи дечјој и с којима наставници свих нижих школа имају највише посла, истаћи ће се и овде одмах као највеће препреке добром реду. То су: покретљивост и говорљивост, које потичу из живости дечје. Отуда је познати несташљук и брбљивост у деце, а отуда и оно познато: *грчање* и *викање*, с којим и свака школа и свака кућа имају највише посла. Али онај, који би мислио, да ово „из корена“ уништи, ништио би саму природу дечју. И он је онда не би подизао, него би је рушио, убијао. А васпитање то не сме да чини. Сама ова реч „васпитање“ значи *подизање*, *одгајивање* или *отхрањивање* детета, а ово се мора оснивати на природи његовој и слагати се с њом. Јер све што буде противно њој рушиће правилан развитак његов. А тешко ономе, ко ступи у борбу с природом дечјом! Јер она ће пре сломити њега него он њу...



Наставник се дакле неће борити ни противу ове две најобичније мане дечје и највеће сметње за одржање доброга реда, него ће само гледати да их регулише, да их умерава, да их све више и више ограничава и оставља за право место и у право време.

II Увођење реда

I Први дан

Наставник *прима* ученике из првог разреда. Деца радосна долазе и са страхопоштовањем приступају новоме „господину.“ С каквим ће осећањем, с каквим ће расположењем он сада да их прими? Хоће ли благо и љубазно, те да их „задобије,“ или строго и набусито, те да им „улије страх“ одмах у самом почетку и да виде „с ким имају посла?“ Овде је веома тешко прописати какав рецепат. Било једно било друго ако иде од срца боље је но ма како друго намештено, извештачено расположење, које не потиче са срца. Нити је потребна љубазност већа но што је осећате, јер ћете имати кад да „задобивате“ децу и течете љубав њихову; нити је потребна већа строгост но што је према даној прилици осећате, јер ћете имати времена и за застрашавање деце, ако и у колико то буде потребно. Будите дакле онакви какви сте и примите децу благо, али озбиљно и достојанствено. Пазите да им се не учини да сте ви ни шепртља, која не зна шта хоће, ни пуштахија, која чини што хоће, а још мање звер која прождире све...

— Станите, децо, лепо!... И уредити их у дворишту тако, да мањи дођу напред а већи по зади, и све по двојица у пристојном растојању.

— Пођите сад полако за мном!... И *увести* их у учионицу. Кад уђу сви, онда их *распоредити* по клупама тако, да мањи дођу у прве клупе а већи у остале до краја. Тако ће највећи доћи у последње клупе. Доцније се овај ред може изменити само у толико, ако би два немирка била један до другог, или ако је које дете кратковидо или тешка слуха, па је потребно да буде у првој клупи. Онда им рећи просто и јасно:

— Овако ћете *седети*, као што сам вас сад наместио. Запамтите сад сваки своје место. Није слободно да мењате места без мог одобрења.

— Још да запамтите: да међу собом један с другим лепо живujete; да се не свађате; да један другога не задиркујете и не љутите; него да се волите; да се слажете, и да један другом помажете у учењу. Највише не волим оне ђаке, који задиркују и узнемирују друге. Њих ћу да казним кад то учине.

— Сад да запамтите, да седите овако, право, а руке да метнете на крило! А кад имате да пишете или да цртате, ја ћу да кажем, да се наслоните напред на клупу. Неки пут ћу да кажем и да устанете;

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

и ви ћете онда полако да устанете, да се не чује ништа. Да видим, умете ли? Устаните!... Добро је. Тако ћете увек, полако! Седните!... Ти си се много нагнуо напред. Седни овако!... А ти си се много устуррио натраг. Тако није добро: тако не би могао дуго да седити. Исправи се!... Тако. Сад сви лепо седите. Најглавније је, да научите да лепо седите. Јер при учењу се највише седи... Неки пут, кад дуже седите тако, ја ћу да кажем да скретите руке. Хајде, скретите, да видим како држите руке!... Немојте стезати руке, него овако, лако, да не запињете. Само да метнете на груди. Добро: и то умете. Онда спустите опет!...

— Кад ја нешто питам, да ли ви сви треба да одговарате?... Него шта треба да радите? (Да *дигнемо* руку). Дигните руку онако како треба? Треба ли много да пружате руку (и да руком машете)? — Треба ли да устајете? — Ко треба да устане? (Онај који *одговара*). А који ће да одговара? (Онај коме Ви кажете). А шта треба да радите ви други? (Ми треба да спустимо руку и да слушамо). А ако онај погрешити? (Онда ми треба да дигнемо). А треба ли да вичете: „није тако!“... Е лепо. Видим да знате ред. Само ћу да видим како ћете да га вршите. Јер је лакше нешто знати него га радити. И вама то што знате како ваља ништа неће вредети ако и не чините. Главно је, да чините. Зато добро назите, да когод не погрешити. Ја ћу на то много да гледам.

— Ко зна, у ком сте разреду ви сад? Ученици дижу руке, а учитељ посматра јесу ли добро дигли. Онда исправља оне који нису добро дигли. Кад сви дигну лепо, онда учитељ пита једнога. Овај одговара: „У другом разреду.“ Кажи све лепо: ми смо сад... Ученик: „Ми смо сад у другом разреду.“ Ви нисте спустили руку. Чим он почне да говори, ви сви спустите. Тако. Назите опет. У ком сте разреду били прошле године? Деца опет дижу руке. Учитељ исправља. Онда прозове једно, да одговори. Одговор мора да буде у потпуној реченици: ми смо прошле године били у првом разреду. Назити, да остали спусте руке чим прозвани почне да одговара. Онда још које питање, на пример: Јесу ли сви ђаци из првог разреда прешли у други? Ученици ће опет дигнути руке. Опет назити како су дигли и исправити оне који нису лепо дигли. Казати једном да одговори и назити да ли ће остали да спусте руке и да ли ће одговор да буде добар. Ако буде погрешан, назити хоће ли ко да се јави за поправку, и позвати га да каже лепше. Може се управити још које питање, на пример: Који нису прешли у други разред и зашто?...

— Сад видим, да то знате. Само да видим да ли ћете увек тако и да чините; да не заборавите?... Сад *устаните!* Добро сте устали, полако... Неки су могли још лакше. Седните!... Устаните опет!... Сад сте боље устали: нико се није чуо. Особито ваља да назите, да

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

ногама не лупите о патос, јер се онда и прашина диже, а то није добро за гушу и груди, за здравље наше. Пазите и стојећи, кад ја питам, да лепо дижете руку до образа! Коју сте песму лане највише волели и певали? Ученици дижу руке. Наставник опет пази, да сви лепо дигну само до образа. Кажи ти!... Остали спуштају руке. Неки опет дижу, да кажу другу. Кажи ти!... Још неки дижу, да кажу трећу и т. д. Добро. Хајдете да отпевамо „Благо нама тпцама!“ Само полако, овако:... и отпочети тихо, без викања. Ученици продужују. Кад се песма сврши, рећи им да седну.

— Сад хоћу да вам кажем, да запамтите нешто у чему деца највише греше. То је *шашугање* и *разговор* на часу, за време предавања. Деца највише греше у томе, што не запамте, да у школи за све време предавања морају само да ћуте и да гледају у учитеља и у оно што он показује и слушају што он говори. А сме да говори само онај, кога он прозове. Јер шапућући и разговарајући не само што не пази оно дете које шапуће и разговара, него оно квари ред, па није онака тишина каква треба да буде у школи те да свако дете може чути и научити све лепо. Зато се добро чувајте од те грешке. Разговараћете само онда, кад вам ја одобрим, па и то полако, без викања.

— Сад ћу да вам покажем, како ћете да *излазите напоље* и да *улазите* у школу. Сваког дана и сваког часа ви ћете улазити у школу и излазити на одмор па опет улазити у школу; па ајо не научите лепо, ви ћете грешити, а то не сме да буде. То ја не волим, и онај који погреша мора да буде кажњен, а то није добро. Зато је боље да запамтите лепо па да не грешите. Изиђите вас двојица! (најмањих, који су и били напред)... Станите овде код врата!... Само назите да не разговарате! Изиђите сад вас двојица!... Станите до њих!... Сад вас двојица!... Станите иза њих!... И тако даље, док не изиђу сви, скоро као што су и били у реду. Сад пођите полако овуда по школи!... Деца полазе и шетају полако у кругу по школи, куда има места. Станите!... Сад ћу вас извести у двориште, али морате за мном овако полако, као што сте и овде по школи. Хајдете! И учитељ их поведе, пазећи да нико ништа не говори. Кад их изведе у двориште, каже им да стану. Добро сте изишли. Само је неко хтео на степенницама да падне. То не сме да буде. То је несмотреност, а ви треба добро да пазите. Једанпут је једно дете тако пало и сломило руку... Особито ваља да пазите, да један другога не гурнете; јер је онда крив онај, који га гурне... Сад ћу да вас пустим да се мало проиграте, и коме се иде напоље нек иде сад а да не пита после, те да излази из школе. А кад вас зовнем у ред, ви ћете опет доћи и стати овако као што стојите сад. Пустите се!...

Тако је свршен први час и први одмор. Ученици се проиграју, а учитељ је непрестано међу њима и посматра игру њихову. Управо



WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

посматра децу, ученике своје у игри њиховој. Јер их нигде боље не може познати него у игри. И он треба да их позна и то сад одмах. Кад је он међу њима, она не смеју ни викати много а камоли свађати се и тући. Све ће пред очима његовим ићи блаже, углађеније, уљудније и без иступа. Овом приликом боље је, да учитељ заподева с децом разговор него игру. Имаће он довољно и времена и прилике и за игру. Сад више нек их остави њиховој иницијативи, а он нек их посматра. Ту на првом одмору запазиће одмах оне мале несташке, с којима ће имати највише посла, сузбијајући њихову живост, као и оне непокретне меланхоличне природе, које ће морати да буди и подстиче.

Кад се сврши одмор, учитељ ће позвати децу у ред и пазиће, да стану исто онако како су и изишла. Кад се потпуно умире и мало одморе, онда ће им рећи:

— Сад пазите добро, да не погрешите! Сад не смете више да разговарате. А ако ко шта има да каже своме другу, он мора да шапуће, да се ништа не чује. А кад уђемо у школу и седнете на место и то престаје, као што сам вам казао. Хајдете за мном!... И учитељ их уведе полако у школу. Чим уђу, разилазе се на своја места. Свака двојица иду заједно до свог места и седају. Учитељ гледа и упућује децу, испраћајући где и у чему које погреша. Кад сва поседају како треба и настане потпун мир, он отпочиње овако:

— Сем онога што сам вам мало пре казао деца у школи највише греше још у томе, што *трче* по школи. И то је допста највећа грешка. Кад дете и на пољу трчи много и брзо, није добро, јер може да падне и да се убије, а сем тога умори се, озноји се, па после може да захладни и озебе па да се разболи. Али кад трчи по школи, онда је много горе. Зато је то много већа грешка и кривица. У школи увек има прашине доле на земљи, на поду. И ако послужитељ чисти сваки дан, опет она остане по даскама, а особито између дасака и у рунама и пукотинама. Сем тога ми сваки дан, сваки пут кад с одмора уђемо у школу, уносимо по мало прашине на ногама, и ако избришемо ноге тамо пред вратима. А ако неко дете заборави да избрише или не избрише лепо, онда још више. И кад та прашина стоји доле на поду, она није ништа штетна. Њу послужитељ после ^упочисти и — ништа није ни било. Али кад деца трче по школи, било кад улазе, било кад излазе, било за време одмора, као што чине у неким школама: онда се та прашина дигне горе, оде у ваздух, а тај ваздух ми удахњујемо, удишемо и уносимо у груди наше и њоме се трујемо. Лекарима су ^упронашли, да у тој прашини има свакојаке нечистоте и зараза од разних болештина. И кад то дође у нашу гушу или груди, оно се помеша с нашом крвљу и отуда ми добијемо разне болести. А волите ли ви да сте болесни?... (Одмах пазити, да не одговарају сви у глас, него да лепо дигну руке и да одговори једно). А воле ли родитељи

ваши? ... (Опет пазити на ред). Да ли је боље, да чувамо здравље, или да се после лечимо? ... Јесте. Ви сте још мали па и не знате: да има много болести које се веома тешко лече а неких које и не могу да се излече, него људи или деца од њих умиру. С тога смо ми дужни да чувамо здравље и да чинимо све то да се не разболимо. Е, то морају да чине и деца, која иду у школу те да уче у њој све што је паметно и добро. Сад да ми кажете, диже ли се прашина кад ми полако идемо по школи и кад ви мирно седите на месту? ... (Опет пазити, да не одговарају сви у глас, него да лепо дигну руке и да одговори један у потпуној реченици: „Прашина се не диже кад ми полако идемо по школи и кад седимо мирно.“ А кад се диже прашина? („Прашина се диже, кад ... и т. д.) Добро. Онда шта треба ви да запамтите? („Ми треба да запамтимо: да не трчимо по школи и да на месту седимо мирно“). Јесте. Зато сам вас ја мало пре онако полако у реду и увео и извео из школе и опет увео сад с одмора. И ја ћу тако да чиним сваки дан докле год не научите да полако улазите у школу и излазите из школе. И што ме год више будете слушали, то ће бити боље за наше здравље. А кад будемо здрави, нама ни учење неће бити тешко. Зато, још ми једанпут кажите: шта ваља да запамтите? ...

— Јесте. И ја ћу на то много да назим. И ко хоће да не буде кажњен, он нек се чува. Боље да запамтите па да се чувате него да будете кажњени. У доброј школи, где су деца добра на слушају, и нема казна. Кажњавају се само неваљала и непослушна деца ...

— Сад назите, да се полако и *сиремите*. Немојте стварима да лупате, него их полако изнесите на клупу и полако вежите или метните у торбу. Извадите! ... Пазити како се које спрема и исправљати где што не ваља. Ко буде готов, он да седне лепо, као и пре тога. Кад сви буду готови, онда питати децу, коју *молитву* знају. И овде нека влада ред. Пошто су преко распушта могла заборавити, то, да не би грешила за време саме молитве, што је веома незгодно и ружно, ваља пропитати двоје троје, те се уверити да ли знају. Онда казати овако: Ви сви треба да знате ове молитве, па ја могу да наредим да читате редом. А за данас ћеш да читаш молитву ти! ... (који је знао најбоље). Сад, назите, полако да устанете! ... Добро сте устали. Стојте право! ... Не знам како сте се молили Богу у првом разреду. Али код мене ћете се молити Богу овако. Читаће молитву један за све нас, а ми ћемо се само прекрстити и мислићемо на Бога и оно што се у молитви каже. Хајде сад, читај ти, а ви остали гледајте на мене, како ћу ја... Чита се молитва. Свршена је, и неки би малишани из прве клупе можда једва чекали да се доченају врага. У деце је склоност а гдегде и навика, да се утркују ко ће пре и ко ће први да изиђе. Али учитељ каже: Сад опет седните! ... И деца седају, јер од оволика и овака рада и нису уморна. Учитељ продужује:





WWW.UNLIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

— Да вам кажем сад, како ћете да идете кући. Из школе, одавде, до дворишта изићи ћете у реду онако као што смо мало пре. Ту ћете се пустити из реда и растурити. Али није, да сваки иде сам за себе и да трчи, него да се издвојите у мале гомиле, према томе на коју ће страну ко ићи. И онда сви који иду на једну страну, да иду заједно, и то опет у реду, најбоље по двојица, те да свет види да сте ђаци. Само кад остане један, коме је кућа најдаље или у другом крају или другој улици, он може да иде сам. Али опет, мирно и лепо — да се познаје да је ђак. Путем дабогме да смете да разговарате, али само да не вичете, као она дечурлија, која не иду у школу него се само јуре по улицама. Дакле запамтите: кад разговарате да не вичете, а кад идете да не трчите... Јесте ли запамтили? (Пазити, да не вичу сви: „јесмо.“) Нек ми један каже, шта треба да радите! Кажи ти!... Добро. Сад устаните!... Излазите по двојица!... Хајдете за мном!... У дворишту питати, ко ће на коју страну. Они који ће овамо нека дођу овде!... Сад прећи на противну страну. Они који ће овамо нека дођу овде!... Сад се уредите лепо, по два!... Сад хајдете, а после подне слушајте звонце! И ја ћу с вама, да видим, хоћете ли лепо да идете улицама...

И разилазе се, а учитељ иде на ону страну, на коју иде највише њих а погледује колико је могућно и на остале.

Тако се свршило прво пре подне, и ако је учитељ мало био најљив и тактичан, онда није било никаква иступа, никакве срџбе ни карања. А и рађено је све оно, што ће и у напредак да отклања све сметње, све иступе, сваку срџбу и карање или грдњу. А овакав рад мора уливати у срца дечја љубав према школи и поштовање према наставнику.

После подне. Учитељ треба да буде код школе пре времена и по могућству у дворишту, да га деца виде; а ако је ружно време, онда у учионици. Ако је лепо време, онда се деца искуњају у дворишту, и кад удари звонце за улазак у школу, онда се уређују пред школом и улазе у учионицу онако како су улазила пре подне. Учитељ сада преслишава, јесу ли деца запамтила све лепо. Свака недоследност и аљкавост у овоме само квари углед учитељев и руши ред у самоме зачетку његову. С тога се мора изводити све до ситница онако како је речено пре подне.

Деца су дакле у школи, свако на свом месту. По неко, може бити, још долази. Она су се одоцнида. Она то виде и сама и није им право. Извесно ће други пут гледати да се не одоцне. Њима је довољно рећи, да иду на место и да други пут дођу мало раније. Кад сва седну како ваља и настане права тишина, учитељ полако отпочиње:

— Још из првог разреда знате, да „без *алата* нема заната“ ... У првом разреду имали сте : таблицу, крижуљу, сунђер, Читанку, писанку, писаљку и перо и мастило. То све треба да донесите и сад, у другом разреду. Само место прве Читанке, за први разред, да донесете другу Читанку, за други разред. А што још устреба после ја ћу вам казати. Они, коју су купили Читанку, нека је полако изваде на клуну!... (Ваде и опет седају лено). Ко још није купио, нека дигне руку!... (Дигну. Учитељ прегледа колико је њих па каже:) Гледајте да што пре и ви купите, да не изостанете. А сад ви слушајте... Отворите Читанку из почетка!... Читај ти!... Даље ти!... Даље ти!... Даље ти!... итд. Овде није главно да деца уче, него да учитељ види како читају и да не умеју да читају. За тим одмах нек оставе, докле не набаве сви.

— Извадите таблице!¹⁾ — Сунђер и крижуљу метните на таблицу? — Сад ћу да вам прегледам, је ли вам добар тај алат за писање... Учитељ брзо прегледа и зауставља се нарочито онде, где је нешто неисправно, на пример, таблица мала или изгребена, оквир јој разглављен или ишаран, прљав, крижуља незарезана и кратка, а сунђер мали и неопран или га и нема никако. По свршеном прегледању, где је уснут и казивао коме шта не ваља, учитељ заузима своје место на средини пред децом и каже им овако :

— Нека то стоји пред вама на клуну, а ви слушајте. Таблица ће нам требати сваки час и за то треба добро да запамтите како ћете је чувати. Прво, коме је мала, или изломљена, или много изгребена,

¹⁾ У последње време јавила се једна струја против таблица. Веле, да оне шкоде очима. Не знам у колико је то доказано теоријски, али практички нема за то јаких доказа. На против, практички пре би се, чини ми се, доказало, да сјајна, сатинирана беда хартија више шкоди виду него мат-црна (затворено-црна) таблица сама собом. Ако у колико шкоди виду, онда узрок није ни у табlici самој ни у боји њеној него у неветштој, недоброј употреби њеној. Она ваља да се употребљава само онда, кад има довољно светлости. Међутим, она се употребљава и онда кад је у учионици најмање светлости. Даље ваља пазити, да таблица увек буде чиста и крижуља зарезана. Кад је чиста, онда је црна и слова се боље распознају. Ако је прљава, онда је сива; а пошто су и слова таква, мало бела, онда се тешко распознају и вид се јаче напреже. А да би таблица била чиста, мора увек сунђер бити добро испран и исцеђен. И ако ово давнашње и најраспрострањеније наставно средство за прву наставу у читању, писању, рачунању и цртању одржава у исправном стању и употребљава у право време, кад има довољно светлости, онда не само што се оно с довољно разлога не може отурити, него мислим, да оно још дуго може послужити као најзгодније и најмоћније у првој настави докле се не савладају прве почетничке тешкоће и у писању и у цртању и докле се не пронађе друго, које ће је заменити као боље. И они који мисле, да је могу заменити хартијом или белим таблицама, које су много мање а скупе, сасвим игнорују и економске разлоге и разлог развојне поступности. (Види о овоме мој чланак у „Учитељу“ под насловом: *Улога таблице у настави*).

он нека купа нову; и то немојте више куповати ове мале, него оваке нове. Ове мале могле су и да поднесу за први разред; али за други разред су мале. Друго, да запамтите, да вам буду увек чисте и да их никад не пљујете. Зато морате да имате: или овако мали сунђерић па да га перете сваки дан кад хоћете да пођете у школу или платнену крпицу па да је оквасите и исто тако неперете. Али највише да запамтите: да не пљујете на таблицу па после да размазујете, јер је пљувачка масна, па се таблица измасти и онда по њој не може да се пише. Зато треба крпица или сунђер увек да су влажни. А писаљка или крижуља ваља да је зарезана овако... (и показати). Сад нећемо ништа да радимо докле не набавите и не уредите сви све како ваља. Зато оставите у клапу!...

У том ће можда бити време и за одмор. Учитељ ће опет овако полако и у реду извести децу напоље као и пре подне и остати с њима за све време. Може само отићи да и сам сврши какву хитну потребу па опет да се врати пре но што zazвони звонце за улазак. Онда ће деца стати у ред пред школом и он ће их увести у школу као и пре подне. Онда ће метнути на сто *рачунаљку* и рећи ће једноме да изиђе њој, да узме прут и да пази шта ће му учитељ говорити. А сви остали да седе право и да *гледају*.

— Нађи ми прву шинку! — Колико куглица има на њој? — Преброј их! — Донеси их овамо на другу страну! — Нађи другу шинку! — Колико на њој има куглица! — Преброј их и донеси овамо! — Колико сад има на овој страни (и на првој и на другој)? — Кажи овако: десет и десет јесу двадесет! — Сад нађи трећу шинку! — Преброј и види колико је куглица на њој! — Донеси их на ову страну! — Колико оно беше на првој и другој, на обадвема заједно! — Оно је било *два* — десет а колико је сад, с овим на трећој шинци? — Јесте, сад је три десетице, *три* — десет или тридесет. Ево: једна, две, три; три пута по десет = *тридесет*. — Иди ти на место! — Изиђи ти! — Нађи четврту шинку! — Колико је куглица на њој! — Донеси и њих овамо! — Колико је сад свега десетица овамо! — Би ли знао како се то другојаче зове, четири десетице или четири десет? (Четрдесет). Кажи све лепо: четири десетице зове се...! — Иди на место! — Изиђи ти! — Нађи пету шинку! — Колико је куглица на њој? — Преброј их! — Донеси их овамо! — Колико сад овамо има десетица? — Би ли знао, како се то зове, кад има пет десетица, или пет пута по десет, пет десетака? — Кажи све лепо! — Кажи то исто ти! — Ти! — Иди на место! — Изиђи ти! — Нађи шесту шинку! — Колико је куглица на њој! — Донеси и њих овамо! — Колико сад има десетица с ове стране! — Кажи све лепо! — Како се то каже другојаче? — Кажи овако: кад има шест десетица, онда се то каже шездесет или шесет! — Кажи ти! — Ти! — Добро, иди и ти на место! —

Изиђи ти! — Нађи седму шишку! — Колико је куглица на њој? — Донеси и њих овамо! — Колико је сад десетица с ове стране! — Како се то зове, кад има седам пута по десет? — Шта је то седамдесет? — Кажи ти! — Ти! — Иди на место! — Изиђи ти! — Нађи осму шишку! Колико је на њој куглица? — Донеси и њих овамо! — Колико је свега донесено? — Кажи овако: донесено је осам пута по десет куглица, а то је осамдесет куглица! — Иди на место! — Изиђи ти! — Нађи девету шишку! — Колико куглица има на њој! — Донеси и њих овамо! — Колико сад има на овој страни? — Како се то зове? — Шта је то деведесет? — Иди и ти на место! — Изиђи ти! — Нађи десету шишку! — Колико је куглица на њој! — Преброј! — Донеси и њих овамо! — Колико је сад овамо? — Ко зна како се ово зове, кад има десет десетица или десет пута по десет? — Колико је дакле десет пута по десет? — А колико је на оној страни? — А на овој? — Колико дакле свега на рачунаљци?¹ — Иди на место! —

— Ви сте оваку рачунаљку имали и у првом разреду. Али тамо сте учили само до двадесет. Рачунали сте дакле само с овим куглицама на ове две прве шишке. А сад ћете, у другом разреду, учити све ово. Зато би добро било, да набавите и ви оваке али *мале рачунаљке*, да их можете доносити са собом у школу кад год имаднемо Рачун. Оне стају само пола динара а можете их добити у књижарницама и базарима (по варошима), где се купују играчке за децу. На њима ћете много лакше научити да рачунате, па вам после Рачун неће бити тежак. Зато гледајте да сви набавите. Ми ћемо радити и на овој, али је боље да је и ви имате....

¹ Ма колико се изназило разних врста рачунаљака, опет ће, по моме мишљењу, ова тако звана „руска“ рачунаљка са своје простоте и практичности остати за сва времена најзгоднија и најупотребљивија. Она је најпростија, јер сем куглица, ништака на којима ове стоје нанизане, и рама у којем ово све стоји нема више ничега. Права руска рачунаљка имала је доле, у постаменту, и сандуче у којем су стајали разни делови од штапова за показивање разломака, али је ово по времену отпало, јер није била одвише потребна ова заједница разломака, који се у главном уче у старијим разредима, а могу се показивати и на другим стварима, може бити још боље него на овој рачунаљци, која је управо једино за овај разред. Јер се само у овом разреду уче бројеви или количине до сто. У старијим разредима уче се веће количине, а за први она није потребна, јер се ту у свему образованом свету данас учи само до десет или двадесет. Најпрактичнија је пак с тога, што се много не квари, што се лако оправља ако се и исквари, што је сваки може лако и направити и набавити, што је јевтина и, на послетку, што је свако дете може имати у минијатури и носити са собом у школу. У Београду, на пример, сваки ученик или ученица овог разреда може добити ову рачунаљку за само *пола* динара, а мало је већа од табле, тако, да је дете може метнути и у торбу с књигама. И ја мислим, да вредан учитељ и у унутрашњости може учинити, да свако дете дође до ове рачунаљке баш и онде где нема радионице за Ручни Рад.

Хоће ли пак он и друге системе рачунаљака набављати и њима се служити, то је његова ствар.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBELGRADE.BY

— Јесте ли запамтили? — Шта сте запамтили?... (При овом увек пазити, да се ред не квари: да не одговарају сви у глас или више њих у један мах, него да се јављају руком, а учитељ да прозива по једнога). Добро. Сад пазите, кад кажем да устанете, да не погрешите да ногама лупнете о под. Устаните!.. (Поправити ако што није било добро). Погледајте на десну страну! — Погледајте у лево! — Погледајте горе! — Погледајте доле! — Право, овамо! — Скрстите руке! — Немојте стезати много него лако! — Спустите их доле! — Пружите обе напред! — Држите тако докле ја не кажем доста! — Доста спустите! — Сад полако седните! — — Сетите се сад, ко шта уме да декламује? Ко се сети, он нек се јави руком!... Кад се више њих јави, учитељ нека позива по једнога, да изиђе, да ставе лепо, поклони се и издекламује своју декламацију. И при овом ће извесно бити погрешака, али учитеља не треба ништа то да једи и да не прекорева децу, већ само да их саслушава и по потреби и по могућству помаже им. У том ће извесно и звоно ударити. Сад се ваља спремити, молити Богу и учитељ ће опет извести децу онако у *реду и отирати* кући као и пре подне.

Тако је свршен први дан учења у овоме новом разреду.

Као што се види, све се тицало више самога реда него наставе и учења. Али ће се варати онај који помисли, да је овим учињено и за ред све што треба. Ово је само увод у ред, а од учитељеве доследности и настојавања зависиће, хоће ли се он стално утврдити и бити понос школи и олакшица раду или не. Али непрестано ваља имати на уму, да је природа дечја жива и да им је дуга укрућеност и непомичност не само несносна него и штетна. С тога, ако хоћемо да им ред не буде досадан, ми се морамо старати: да како положај у седењу тако и само занимање мењамо веома често. Ни у овом разреду ниједно занимање: ни читање, ни писање, ни рачунање, ни певање, ни декламовање, не сме трајати пун сахат, то јест целогачаса, него само по четврт сахата а највише двадесет минута. Ако је на пример час Српскога језика, онда ваља удесити тако, да четврт сахата траје усмена настава или разговор, четврт сахата читање а последњу четврт да запреми писање. Ако је час Рачуна, онда и рад на рачунањци као најлакши, чулни, не сме трајати више од двадесет минута; а других двадесет минута може се употребити на каквогод писање, цртање или певање; а свуда мешати разно седење и по мало гимнастике. Што год рад наш буде мешовитији и ближи природи дечјој, то ће им он бити угоднији и милији. А онда ће бити и више добити како за телесни тако и за душевни развитак њихов.

2. Други дан

Претпостављам да је време лепо. А оно је доиста у ово време, кад почињу школе, више лепо него ружно. Зато и у интересу здравља

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

дечјега и зарад поступности, која је потребна у увођењу деце у озбиљан рад школски, ваља се користити њиме. Ваља децу изводити чешће у поље, у природу, у шетњу, и у овом разреду као и у првом.

Деца долазе школи као и јуче, а учитељ их дочекује у дворишту. Кад бије звонце за улазак, она стану у ред пред својом учионицом. Учитељ их поведе и уведе у школу као и прошлог дана, пазећи, да се све полако и тачно изводи као што је јуче рекао. За свако одступање опомињаће озбиљно али не љутито и набусито. Деца су ушла и поседала како ваља и оставила ствари у клупу. Онда учитељ отпочиње:

— Данас ћу да вас водим..... (ту и ту). Но да не бисте грешили, хоћу да вам кажем како треба да се владате у реду и тамо, у пољу. Јер, кад не знате ред, и тамо можете да погрешите као и овде. А особито деца лако греше кад се пусте из реда и баш онда, кад су радосна и весела. Ми ћемо одавде изићи у реду као и кад идете кући или кад излазите на одмор, а ствари ће остати овде, па ће послужитељ да закључа школу, (или ћемо ми, па кључ да понесемо). У реду ћемо ићи полако и лепо докле год не изиђемо из вароши. Онда ћу ја казати да се пустите из реда и да идете онако, без реда. Но да запамтите ово: докле идете у реду да разговарате полако, а да не вичете, и да не изостајете, нити да се газите, него да пазите, да увек буде између вас и оне двојице напред један корак. Онда ће вам ред бити добар. Који иду напред они морају да пазе, да не иду час брзо а час полако, него једном брзином. Јер ако они застају, онда се они други гурају и газе; а ако иду брзо, онда они други изостају. Понеко дете има обичај да се у понешто загледа, па застане, а често може и да се сплете и падне. То не ваља и чувајте се тога. Ако видите нешто што волите да гледате, ви то оставите за други пут, кад сте сами, а немојте гледати сад кад сте у реду те да кварите ред. Сад да запамтите, да је и у реду и после, кад се пустите из реда, строго забрањено да се шалите тако, да један другога задиркујете, те да онај мора да се љути и да се тужи. Оно није никаква шала, кад неко мора да се љути и да плаче. Оно је паметна шала, где се обојица смеју, где су сви весели, а нико се не љути и не плаче. Сваки нек помисли, како би њему било да га неко тако дира; а ви знате да је и Исус Христос рекао: не чините никад другом оно што не волите да чине вама други... Сем тога у пољу не смете да чините никакву штету, јер после би викали на све нас. А да не би погрешили сами, или да не би неко помислио да нисте ђаци, ви се немојте одвајати далеко од мене. Највише можете отићи далеко од мене толико колико одавде до крај дворишта. Још запамтите, да не трчите много. Јер онај који много трчи много се и озноји на после може да озебе чим седне било у школи или код куће.... Сад излазите у ред!...

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS



И изиђу полако у ред, као да хоће на одмор. Учитељ закључа врата на кључ или понесе собом или га остави код послужитеља. Онда пођу. Ја сам у почетку мислио, да је боље, да учитељ иде по зади, те да све има у очима и гледа ко шта ради. Али убрзо сам се уверио, да је боље да он иде напред, поред оних у првим редовима и да ова сувишна контрола није потребна. Јер, прво деца не знају куда ће да се иде, него на свакој раскрсници застају и питају куда ће, а друго, деца не могу да одмере корак и да иду једном брзином него час брже а час лакше, а то квари ред. А кад је учитељ напред, онда он води, и по потреби може да иде брже и лакше. А за контролисање како остали иду довољно је, да се по каткад, а ако хоће и чешће, окрене и види. При поновним шетњама доцније, ако они који иду напред умеју да воде, онда учитељ може ићи и по зади.

Незгодно ми је да опишем тачно рад ове прве шетње, јер је он према различним местима различан. И ако једине шетња може бити и сама себи циљ, опет се, према приликама, може по што шта и урадити. Остављајући оно што је код појединих вароши и места засебно (нпр. знаменитости у томе месту и ближој околини), ја ћу узети овде само оно што им је опште, заједничко.

Кад изиђу из вароши учитељ ће рећи ученицима да се пусте. Онда ће, онако у гомили, ићи и отићи на одређено место, обично какав највиши вис у околини. Ту ће их пустити и да се одморе од хода и да се играју. Које ће игре играти, то је за сад њихова ствар као год и пред школом за време одмора. Учитељ само посматра и ко га што пита одговара му. Он сада купује. И ови тренуци слободне игре драгоценији су му сад за познавање деце него месец дана предавања у школи. Кад се добро наиграју, учитељ ће им рећи:

— Хајдете сад у ред! Уредите се овде онако како сте стајали мало пре, кад сте пошли из школе!... Деца се уређују. Кад се уреде лепо, учитељ им каже, да се мало одморе тако у реду. Онда наставља:

— Сад ћутите као да сте у школи и пазите да нешто научите. Ако ја штогод питам, ви пазите да дигнете руку, онако исто као и у школи. Немојте да грешите!...

— Погледајте како се небо поклонило над земљом! Оно изгледа као кана, као сач или округао поклопац. А доле је земља негде равна а негде неравна и брдовита. Јесу ли сва брда једнака? — Које је највеће? — Које још брдо знате? — Које равнице знате? — Како се зове она равница? — А она? — А оно брдо? — А оно? — А оно? — Које реке видимо? — Које путове? — Куда се иде овим најближим и највећим путем? — А овим? — А оним онамо? — А шта има на небу? — Шта још? — Шта се види на небу ноћу? — Сад опет пазите и гледајте свуда наоколо где се небо додирује са земљом! — Да ли је онде крај света? — Шта има иза онога? — Јесте. Онамо

иза оног круга има још света и то много, много више него одане овомо к нама. Ово што ми видимо зове се *видик* или *доглед*, а овај круг око нас, где се небо додирује са земљом, зове се *видокруг*. Можете ли то да запамтите? — Кажи ти! — Покажи га руком! — Показуј руком и говори! — А шта је видик или доглед? —

— Куд год човек иде, овај небесни покривач свуда иде за њим а човек је увек у средини његовој. Више главе му је највиша тачка. Она се зове *зенит*. Где је сад нама зенит? — А где ће да нам буде кад одемо у школу? — А хоће ли да буде на овом истом месту на небу, где нам је сад? — А оној деци у другој вароши? — Јесте, њима је зенит више њине главе. И тако је сваком човеку, ма где он био, зенит његов *више главе његове*. Јесте ли добро запамтили: шта је *зенит*? Покажи наш зенит сада! — А наш *видокруг*? — А *видик* или *доглед*? — Ко може да каже за све троје? — Ко још? — Још! —

— Сад пазите где је сунце! — Још мало па ће оно да буде готово у зениту. А кад ће то да буде? — Кад се оно пење више, у лето или у зиму? — Јесте летос је излазило онде (показати руком) па се пело овако скоро преко сред неба; а зимус ће да изгрева онде (показати), па ће да иде овако и да зађе онде. Који му је пут већи? — Јесте; за то је и дан лети много дужи а зими много краћи. Ко зна колико сати траје дан лети? — А колико зими? — (Ако не знају, онда рачунати: лети сунце изгрева у 4 сахата; од 4 до 10 то је 6, до 12 то је 8; а залази у 8; од 12 до 8, то је опет осам: 8 пре подне и 8 после подне, то је свега 16 сати. А зими?.....)

— Знате ли, како се зове она страна (показати руком), где сунце изгрева? — Покажите сви исток! — А како се зове ова друга, где сунце залази? — Покажите сви руком запад! — Које више волите: исток или запад? — А зашто? — Јесте. И људи више воле исток, јер тамо сунце изгрева, и онда је јутро и настаје дан; људи устају одморни и иду сваки на свој посао. Ноћу готово све спава и одмара се. А како се зове оно време између дана и ноћи? — А како се зове оно после ноћи, између ноћи и дана? — А оно у јутру, кад једва почне да се распознаје да дан наступа, да ће сунце да изгреје? — Јесте; то је *зора*; после зоре се *свиће*: то се зове *свануће*. Онда сунце изгрева и настаје дан. У вече опет кад сунце залази, најпре се хвата сумрак или сутон, па онда настаје помрчина, мрак и *ноћ*. А шта је то *поноћ*? — А кад је подне? — Шта је најпре? (Зора). После? (Свануће). После? (Изгревање сунца). После? (Дан). Како се зове средина дана? (Подне). Шта долази после? (Вече па ноћ). А средина ноћи? (Поноћ). Да није сунца, би ли било дана и ноћи? — Јесте. Све то чини сунце. Да није сунца не би било ни зоре, ни сванућа, ни дана. Онда би била вечна ноћ. А да ли би било овако топло? — Како би било без сунца? — Јесте; била би навек ноћ и то зимња ноћ, кад је

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilj.rs

велики снег и лед, и још горе него зими. Јер и зими греје сунце макар и мало, осам сати, а онако не би нимало. Шта би онда било на земљи?... Зато се и каже: да није сунца, не би било ничега живог на земљи. И чим би се сунце угасило, све би на земљи помрло, све би се затрло... И кад год видите оно сјајно сунце, сетите се, да ми без њега не бисмо могли да живимо!...

— Сад седните! — Одморите се мало седећи. — Хајдете, да певате „Благо нама тицама!“ Нека почне најпре један сам! — Добро си почео. Дёте сви!... Знате ли још коју? — Дёте, да видим! Ко уме да почне? — Хајдете сви! — Коју још знате? — — — — —

*

Остаје учитељу на вољу, да се према времену и приликама још задржи у пољу, или да се врати за овим одмах. Главно је, да подеси, да дође на време: нити рано да по повратку с оваке шетње мора још држати часове у школи, нити доцкан сувише да родитељи брину за децу.

Узимам да је с овим свршен овај разговор а у исто време и циљ ове шетње. Деца ће поћи с учитељем у слободном реду, т. ј. ко с ким хоће, до прве улице, која уводи у варош. Онда ће се уредити онако како су стајала у реду од школе до изласка из вароши. Ружно је, да ђаци иду кроз варош као разбијена војска. Ружно је и да вичу. С тога ће им учитељ одмах свратити пажњу да иду лепо, у реду и да не вичу. Више ће интереса бити ако се не врате истом улицом него другом. И овом приликом улазак у школу, узимање ствари и спремање мора ићи у оном истом реду, који је јуче постављен. Не треба допустити, да већа веселост децја после шетње одмах руши онај ред, који се жели утврдити. Али се треба чувати и каква испада, који би могао да учини, да шетња преседне и ученицима и учитељу. Нек она остане у најпријатнијој успомени. А то ће бити ако наставник буде и довољно озбиљан и довољно обазрив, те отклони оно што би довело до каква већа иступа и покварило опште пријатно расположење.

После подне. Долазак и примање деце као и прошлог дана. Ред ваља сматрати као главни посао и не одступати од њега ни за длаку. Пред њим споредно је за сад оно што се учи. Овога пута учитељ може учинити општи преглед свих ствари децјих и видети ко шта још нема и препоручити свакоме да оно што нема набави што пре.

— Изнесите полако све ствари на клупу! — (Кад сви изваде и седну лепо, онда продужити:) Извадите па покажите ми најпре Читанке! — Добро. Ко још нема нек набави ако може још за сутра. Оставите их сад у торбу! — Покажите ми таблице! — (Учитељ свакоме прегледа и каже коме шта није добро. Онда наставља:) Спустите таблице полако и оставите на клупу, а покажите ми писаљке или крижуље! —

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

(Опет учитељ прегледа свакоме и казује шта није добро). Оставите и крижуље! Метните их на таблицу с доње стране (да се не котрљају)! — Покажите ми сад сунђер или крпцу! — Да видим, је ли вам опрана!... Добро би било, да сви урадите овако (показати код кога је најбоље): да пробušите таблицу овде, па да уденете канан, па за један крај да вежете крижуљу а за други сунђер; само не ваља да буде кратак него оводики. Јер ако не вежете, сунђер ће да вам се изгуби а крижуља ће да падне и да се пребије и онда не вреди... Сад оставите све у торбу а торбу у клуну! — Пазите, да ли седите лепо! — Добро је. Наслоните се сад напред и метните руке на клуну! — Запамтите ово: да вам таблица треба свакога у Бога дана и пре и после подне. С тога увек да доносите и увек пре поласка у школу да прегледате је ли вам таблица чиста, крижуља зарезана и сунђер опран, оквашен и добро исецеђен. Ако вам сунђер није добро исецеђен, он ће да вам кваси и исквари и торбу и читанку и све што ћете носити у торби. За то пазите да одедите што год можете више. А крижуљу немојте баш много да зашиљујете, јер хоће лако да се заломи, па онда није добра за писање. Најбоље, ево овако!... (Показати на једној). Ко уме да ми исприча све ово што имате да запамтите?... (Опет пазити на дизање руку и да одговара по један, а остали одмах да спусте руке и да ћуте). Ко још уме да каже? — Кажи ти! — Ко још? — —

— Спустите руке на крило! — Полако устаните! — Изиђите вас двојица (најмањих из првих клупа) и станите овде! — Сад изиђите вас двојица и станите иза њих! — Даље ви двојица! — Даље ко је на реду? — Даље, опет двојица! — Даље! — Даље! — Ви! — И тако даље, док не изиђу сви. Сад пођите полако сви, по школи!) Пазите, да један другог не гура и не гази!... Станите! — Окрените се овамо, к мени!... Ви који сте позади ступите у први ред с леве стране ономе који је пред вама!... Тако; добро је! Вратите се опет натраг, на своје место!... Тако; сад је опет два реда. Сад ћете опет да ступите у први ред, али с десне стране ономе који је пред вама! Ступите! Добро је. Сад опет ступите натраг!... Добро је. Сад опет ступите у први ред, али с леве стране!... Е, добро је. Сад ћете тако да стојите, све по један у реду: хоћу нешто да видим... И учитељ зађе од једнога краја и редом прегледа свако дете: је ли умивено, је ли очешљано, је ли ошишано, је ли добро одевено и закончано, јесу ли му на хаљинама сви дугмићи или копче, а особито јесу ли им руке чисте и нокти посечени. Ти кажи оцу да те ошиша!... Ти замоли мајку да ти ово закрни!... А ти, да ти овде пришије једно дугме на да ово закончаш овако!... Ти се ниси очешљао!... Теби су прљаве руке... И теби... И теби... Ти ниси посекао нокте, а то не ваља. Кад

1) Ако је учионица пространа; иначе ово ваља вршити у дворишту.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



WWW.UNILIB.RS

пошти нису посечени, онда се иза њих нахвата црно, а то је блато и свака нечистота. По неки пут ту има и отрова а човек све узима у руке, и оно што једе, па може ласно да се отрује. И теби нису посечени... И теби... И теби...

(Наставиће се)

О МАТЕМАТИЧКОЈ ФИЗИЦИ

(Пристапно предавање проф. Ђ. Стојановића, доцента В. Школе држано 20 децембра 1903 год.).

Место физичких наука у ширем смислу ове речи одређено је тачно у свима класификацијама наука, почев од Платона па до Спенсера. Ова одређеност је у вези са јасним обележјем предмета, самих физичких наука, где се под њиме разумевају: природне појаве, појаве спољнега света. Диференцирање појединих наука сузило је обим, који је у прво време дат физичким наукама и предмет је данас ових наука изучавање заједничких особина свих природних појава. На овај начин данашње физичке науке, са својим двама гранама: физиком и хемијом, проучавају особине природних појава у намери налажења закона општих за феномене физичке, оне појаве до чијег сазнања се долази у првом реду чулима. Према овоме физичке су науке апстрактни део свих природних наука, јер су закони физички изведени независно од апсолутне природе појава из појединих домена, анорганско органске области феномена. Вештачком поделом у намери лакшег проучавања, због нагомиланости материјала, учињена је разлика у физичким наукама, на физику и хемију, на основици, која не би могла издржати критику, да физика изучава појаве при којим се променама природна материја не мења, за разлику од хемије, као науку, која изучава оне појаве са којима је у вези промена у самој материји. Где почиње промена материјалне конституције, где престаје за једну физичку појаву, нема никакве вредности. Са гледишта праве науке физичко стање тела окарактерисано је извесном врстом равнотежног положаја, између молекуларних односно атомских сила. Физичке науке, па било физика или хемија, испитују појаве без обзира на квалитете равнотежнога стања имајући пред собом једанствени заједнички механички део. Понављам да је ова подела и данас задржана једино из нагомиланости материјала који се има савладати.

Поред тога што су прелази између чисто физичких и хемијских појава неприметни, велики број појава, који искључиво припада физици, може се изучавати независно од проблема праве хемије, што

обрнути случај није. Ми ћемо се бавити изучавањем оних појава, које искључиво припадају правој физици, који директно или индиректно утичу на чуда наша.

Физика приступа изучавању појава поглавито једним методом, који се зове експериментални. Тај метод добио је своју употребу научну, поглавито од Галилеја, Хигенса и Њутна [Закони слободног падања тела, стрма равнина, закони кружнога кретања, козмичког, шеталице, паралелограм сила и т. д.], који је доцније Бакон пренео на све науке, као индуктивни метод испитивања.

Експериментисање основано је на могућности излагања извесне физичке појаве, коју проучавамо под разноврсним условима и променама. Експериментисати се може оно што се мења, на основу тога што се извесне количине од којих зависе промене могу мерити н. пр. ако се посматра запремина извеснога гаса на извесној температури и притиску онда се све три количине, запремина, притисак, и температура могу мерити и мењати, на основу чега је могуће експериментисање и налажење односа између поменутих количина. Тај нађени однос зове се закон физички, за овај случај биће и Маријотов закон. Из овога се види да је циљ експериментисања налажење сталнога односа између извесних елемената, који стоје у извесној зависности.

Експериментисање у главном се своди на мерење, одређивање извесних количина, уочавање њихове зависности, — и налажење физичких закона. Одељак физике, који се бави оваквим испитивањима, зове се експериментална физика. То је наука у главном мерења. Она одређује из количина, које се могу директно мерити, и количина, које чулноме опажању често измичу на основу физичких закона, који нам дају зависност између могуће мерљивих и немерљивих количина.

Кад би се стало само на податцима, истинама, законима до којих нас доводи само експериментална физика, онда би скуп свега што је та грана физике открила био значајан доста за практичан живот, али не би имао велике вредности за саму науку; поједини би закони стајали као засебне целине, не би било никаквих веза између група заједничких појава, недостајало би системе за схватање суштине процеса физичких појава. Експериментална физика не зна за хипотезе о материји, још мање за теорије засноване на тим хипотезама. Њој то није ни потребно јер она не тумачи но само испитује особине појава. Одељак физике, коме је намењено сређивање овога материјала, да из испитаних података састави целину, створи систем, којима ће моћи протумачити нађене законе експерименталним путем а преко њих, ући и у заједницу свих заједничких појава, зове се математичком физиком.

Експериментална је физика у суштини наука мерења. Методи се ове физике сви свде на могућност мерења свих података, који нам изгледају да су у вези са особинама посматране појаве. Елементи који



WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

се мере, приступачни су нашем чулном опажању, као што су и саме појаве које проматрамо. Закони физички у ствари су однос између измерених коначних и крајњих мерљивих елемената. Истине експерименталне физике исказане њеним законима, могу донекле бити потребно објашњење узрока групама сличних појава, али се тим законима не могу вршити онаква тумачења, каква су потребна математичкој физици, која тражи апликацију најоснованијих физичких закона за све могуће појаве. Само путем опажања можемо доћи до нових истина, до открића нових појава, непознатих физичких сила и свега онога што чини научно откриће физике.

Из огромнога материјала експерименталне физике, физичка теорија заснива могућност тумачења на основу простих хипотеза.

II

Да би јасније било чиме се бави експериментална, а чиме математичка физика, морамо се послужити једним примером. Експериментална физика групише појаве, по дејству њиховом на чула наша: светлосне, топлотне, електромагнетске, молекуларне, акустичке и т. д. Појаве по доменима имају своје квалитативне разлике што би Локе рекао секундарне особине. Математичка физика тражећи јединство свих појава иде на испитивање узрока секундарним особинама на тражење примарних особина. Математичка физика нема више посла са елементима чудне природе, она полази од хипотеза о природи материје, наслањајући се на податке експерименталне физике и тражи узроке чисто механичке природе, свим могућим особинама физичких појава. Раздробљавање материје на ситне делове, атоме и молекуле, изазвало је потребу тумачења мерљивих елемената експерименталне физике немерљивим бесконачно малим елементима, као последњим носиоцима материјалних особина физичких.

Теориско тумачење успешно није могло бити примењено пре проналаска диференцијалнога рачуна [Њутон-Лајбниц]. Тим рачуном појам брзине и убрзава сведен је на извесни диференцијале пута по времену. Појам силе као узрока појавама добио је значај диференцијалнога израза у производу из масе и брзине. [Њутн]. Принципом акције и реакције омогућена је веза између узрока [сила], и њихових ефеката, који се код најпростијих појава манифестују на кретању појаве односно на њиховим брзинама и убрзањима.

Математичка физика почиње у правој смислу те речи од Њутна, открићем закона гравитације и Кеплерових закона, који су на основу експерименталних података Тихо де Брахе-а изведени. Примена гравитације за тумачења васионских кретања проширила је домен мат. физ. радовима Ла-пласа Ла-гранжа, D' Alembert-а и др.

Док су појаве из механичког дела физ. у 17. и 18. веку веома ограничане применом мат. метода на експлицирање појава, дотле су праве физ. појаве, светлост, топлота, електрицитет и магнетизам добиле своје тумачење тек у прошлости веку, радovima Јунга, Фремела, Фурија, Максвелла, Томсона, Фебера и Гауса и др.

Могућност примена математичког метода за тумачење појава свих физичких оснива се на овом постулату, да свима појавама физичким ваља тражити тумачења у узроцима чисте механичке природе. Преведено ово на математички језик значи, наћи односе, који постоје између сила с једне стране и кретања, које силе производе са друге стране, наћи зависност између масе, пута, брзине, убрзања и времена. Са гледишта математичке физике тумачење је појава сведено на примену механичких истина, њених закона.

Полазећи од принципа акције и реакције увођењем фиктивних сила и инерције D' Alembert је поставио принцип, којим су обухваћени сви механички проблеми, створио могућност прелажењу са појава статичких на динамичке.

Његов је принцип изражен у облику диференцијалне једначине, и представља однос између силе, масе и убрзања.

Пре оваквог формулисања проблема механичких, што је могло доћи тек после проналаска диференцијалног рачуна, није ни могло бити речи о правој математичкој физици. У облику овога принципа унета су свега два елемента физичка: време и маса (односно сила) од којих други елемент увлачи разноврсне хипотезе. Други елементи, који се изражавају као функције дужине и времена као што су брзина и убрзање чисто су експериментални податци.

Проблем физички стављен у облику једначине на основу D' Alembert-овог принципа, са математичког гледишта је једна диференцијална једначина. Ако се материјалне тачке фиксирају координатама [дужинама], а пут, брзина или убрзање изразе истим координатама као функцијама времена, онда би независно од масе сваки проблем физ. био сведен на тражење односа између тих координата и времена. Ако је маса, која се посматра материјално тело каква су небеска тела, онда је проблем математичке физике, механике небеске, сведен на решење диф. једначина, из којих ваља наћи координате тог тела, као функције времена. За светлосно топлотне, електромагнетске и молекуларне појаве, имамо исти случај, као и код механике небеске, посла са решавањем диференцијалних једначина заснованих на принципу D' Alembert-овом у којима у место масе тела, долази маса материјалних тачака, атома и молекула, обичне и немерљиве материје које преко теорија улазе у науку, ради тумачења физичких појава.

При сваком проблему физичком имамо три врсте елемената, којима радимо. Због хомогености диф. једначина нађени односи из њих неза-

висни су од употребљених јединица, којима се мере време, дужина и маса.

Елеменат материје замењује се масом и он игра највећу улогу у теоријама физичким. За различна кретања, као и остале физичке појаве, светлост, топлоту и т. д. морају се стварати хипотезе о природи материје, поглавито ради разумевања како се узроци кретања [силе] везују са материјалним тачкама односно телима. На овај начин постале су теорије о дејству сила на одстојању [гравитација централна сила], силе, које су функције одстојања [атрактивне, репулсивне], простирање сила кроз немерљиву медију [етар.], теорија вихора и т. д. Ма каква била хипотеза о начину простирања извесне силе, са једног елемента материјалног на други, узимали ми да је однос величине молекула према њиховом одстојању сразмера са одстојањима и величинама у планетарном систему, или апстраховали од силе као узрока, свођењем проблема на само кретање и изједначавали силу са кретањем, све то и ако је у вези са многобројним фактима експерименталне физике, основи математичке физике не трпе од тога никаквих измена.

III

Из овога доведе реченог физичке појаве, које чулима схватамо и према чему нам се у различитим особинама јављају, све су у основи својој нарочита врста материјалног кретања. Та кретања сматрана као решење диференцијалних једначина, које излази из Даламберовог принципа нису ништа друго, него интегрални њихови. У посматраним појавама односно интегралима, показана је зависност, између готових елемената, које експериментатор мери, али не и између оних, које за праве узроке дотичне појаве сматрамо, а који се налазе у мало час реченим односима, између времена, масе и дужине, што је обухваћено на основу принципа механике у вези са теоријом у једначинама математичке физике.

Интегрални, као решења диференцијалне какве једначине, а њих може бити врло много, тумачења су читаве групе појава у специјалним случајима, оних појава чији је заједнички узрок обухваћен диференцијалним једначинама. Општи интеграл био би представник генерализације, примењеног принципа Даламберовог на читав низ појава; изведени партикуларни интегрални из њега, примењивали би се као тумачење на специјалне појаве. Ово нам такође илуструје разлику између експерименталне и математичке физике. Прва посматра једну појаву, односно интеграл партикуларни а и из овога што може испитати, изводи извесне законе; математичка физика пак, полазећи од појаве као интеграла извесног, пита се, које је диференцијалне једначине он решење и стоји ли та једначина у вези са принципима механике. Из овога је јасна и велика моћ генерализације математичке физике, као и најваж-

нија одлика њена, кад обрнуто од једначина својих диференцијалних, полазећи, приступа тумачењу свих појава, идентификујући појаве са интегралима, која се особина њена назива дедуктивним извођењем, за разлику од метода индуктивног, којим се служи експериментална физика и који је применљив на проматрање изолованих појава.

Ради разумевања овога навешћу један пример. Узмимо појаву лика код сочива. Све што експериментална физика може да да, и што је дала катоптрика своди се на ово: светлост је узрок лику, сочиво ломи зраке, који долазе од предмета, између угадног и преломног угла постоји Декартов закон, индекс преламања; зна се однос између величине лика и предмета. За математичку физику све нађене особине проматране појаве лика, свде се на узрок светлости и задатак је њен протумачити шта је то светлост. Уз податке добивене проматрањем лика, долазе и многобројни податци из других проматрања појава светлости. Ова проматрања експерименталне физике врше се индуктивним путем. На основу свега створена је теорија о светлости: да је светлост извесна врста кретања етра. Примењен принцип механички на кретања етра, као узрока светлости, тумачи све могуће парцијалне нађене појаве светлости: праволинијно кретање и преламање, кугластим таласима етерске средине, индекс преламања различитим брзинама простирања светлости у неједнаким срединама [ваздух и сочиво], и све друге појединости. Очеvidно је да је овакво тумачење обрнуто индуктивном испитивању и назива се дедуктивним.

На први поглед могу изгледати разноврсне физичке појаве из разних домена да немају заједничких узрока на пр. дијатермалност, прозачност, спровођење звука и дијелектричне материје. Кад се свака од њих преко теорије и физичким силама на које се односе, сведу на основе механике, онда се види да све те појаве имају један исти узрок, једног су истог порекла, и да њихове квалитативне разлике долазе од чулног нашег проматрања. То што рекосмо за споменуте појаве, вреди и за многе друге на пр. апсорпција топлоте, фосфоресценција светлости резонанса код звука и индукција код електрицитета, појаве су у основи исте; интерференција код топлоте, светлости и звука једнака је са Херцовим треперењима и Гајздеровим цевима и ти.

Ово нам показује да експериментална физика доводи до парцијалних закона, до нечега што је везано са једном специјалном појавом, а експликовање тих закона врши математичка физика. Мисао о јединству сила, која је уочена проматрањем појава, научно је разрађена у математичкој физици. Из показаног јасно је да закони експерименталне физике [Кеплеров закон, Маријотов закон, закон шеталице и т. д.], само су апроксимативни с тога што се из једне појаве проматране није у стању никад тачно водити рачуна о свима узроцима саме појаве. Другим речима оно, што се у експерименталној физици зову закони,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unib.rs

У самој ствари и нису крајње разумевање појаве, већ само један ступањ тумачења проматранога феномена, приближан и привремен, који се или замењује општим законом доцније откривеним, или се изводи као специјално решење основних принципа механике.

IV

Пређимо сад на методе математичке физике. Из Даламберовог принципа, којим је обухваћена цела механика, изведене су форме згодне за рачунање од Лагранжа и Хамилтона. Облик у коме се физички проблеми данас третирају дат је једначинама Лагранжа, Хамилтона, које су истоветне са Даламберовим принципом. Са математичког гледишта решити поменуте једначине значи наћи механичке узроке појавама физичким, бити у могућности извршити научно тумачење појаве на основу физичких теорија. Напредак математичке физике прошлога столећа и није ништа друго него употреба разноврсних метода на решавање поменутих једначина [Јакоби, Најман, Поосон, Томзон, Максвел, Поен, Каре, Вебер, Фурије, Риман, Гаус, Ампер, Кирхоф и др.].

У формама Лагранж-Хамилтоновим обухвата се у својим интегралима основни принцип модерне физике, принцип конзервације енергије [интегрални су њихови поред поменутога принципа представници правила о тежишту и површинама]. Како су ове форме изведене из Даламберовог принципа, који полази из принципа акције и реакције, а први њихов интеграл обухвата у себи принцип енергије, задаћа би се математичке физике имала свести на верификацију ова два принципа при тумачењу ма какве експерименталне појаве.

Проблеми физички, као решење поменутих једначина Лагранж-Хамилтонових за извесне силе физичке добијају згоднији облик, као што је случај за силе, које се могу сматрати као изводи извесне функције. [теорија потенцијала]. У овом случају сведено је тражење физичких елемената на количине математичке, на изнајлажење функција извесних, чији нам изводи одмах могу дати тражене силе. Равнотежни положаји појава физике свезани су за тражење максимума и минимума функција. Интегрисање диференцијалних једначина што је у главном проблем математике, применом истих на физичке проблеме, створио је нов метод теоремом Гримовом и Гаусовом, принципом Дирехлетовим, теоремом Поентинговом, конформним представљањем и другим.

Математичка физика је унела употребу комплексних количина, и њихову примену на одређене интеграле, преко одређивања тежишта, момента дељивости, израчуњавање потенцијала и друго. Ради проблема наше науке створена је теорија вектора, врста синтетичког метода [теорија кватернијона, Хамилтон]. Метод варијације усавршен је и створен ради решења Лагранжових једначина као и рачун вероватноће.

Свима могућим гранама математике служи се математичка физика у крајњој цељи да би нашла решење диференцијалних једначина, које се јављају у формама Лагранжовим. Из овога је јасно да је прогрес математике и математичке физике у вези једно са другим, једно друго унапређује и допуњује.

V

Јасно је из свега овога да је експериментална физика наука о сазнавању особина физичких појава, математичка пак наука тумачења узрока појавама физичким. Прва је дескриптивне природе, друга апстрактне и један одељак из теорије људскога сазнања.

Мисао о јединству физичких сила није нова, одавна се указивало на то открићима експерименталне физике, али у облику Лагранжових једначина за тумачење та је мисао добила најодређенији облик. Као што смо рекли у формама Лагранж Хамилтоновим најбоље је исказан однос између живе силе и механичког рада сила, чиме се најбоље изражава мисао и о јединству сила и о трансформацији облика физичких појава, прелаза једне физичке силе у другу. И ако су форме механичких принципа које је дао Лагранж читавих по столећа претходиле прокламовању велике истине физичке о одржању енергије, ипак је радovima из математичке физике тај принцип пронађен и истакнут као полазна тачка за тумачење и третирање физичких проблема. Роберт Мајер у односу механичког рада и топлоте тако званом еквиваленту топлоте, на ком принципу почива термодинамика, уочио је само једну особину општег принципа одржања енергије.

Многе сличности међу појавама светлосним, топлотним, молекуларним упућивале су научаре на разраду велике мисли о јединству сила. Теорија светлости заснована на хипотезама о старском кретању, била је прва научна теорија, где се математички метод у свој својој опширности унео у физику [Френел, Араго, Јунг, Коши]. Појаве зрачне топлоте пренеле су научна тумачења на основу механичких принципа из теорије светлости у топлоту. Спроводљивост топлоте кроз материјална тела, може се рећи да су паралелно са употребама математичког метода у светлости уносиле метод најегзактније науке у физику, стварајући основе данашње математичке физике [Фурије]. Теорија о простирању сила на одстојању, која је произишла из Њутнове гравитације, пренета је на тумачења електро-магнетских појава, нарочито после открића Куломовог закона. У вези са овом теоријом створене су силе као изводи нарочитих функција и теорија потенцијала била је до скорог спона између механике небеске и тумачења електро-магнетских појава.

Експериментална открића Фарадејева о природи простирања електро-магнетских појава, створила су базис Макевелове теорије за тумачење

чење електрицитета и магнетизма. Максвел не усваја могућност да се сила може простирати с једне тачке на другу, не водећи рачуна о природи кретања средине у којој се тачке налазе. На основу овога електрицитет и магнетизам појаве су аналоге светлосним појавама, које су као и све физичке појаве примљиве за наша чула, тек кад из једне врсте материјалне средине, прелазе у другу. Спроводници и дијалеку-прикум два су разноврсна медијума и у додирним њиховим површинама јављају се и електро-магнетске појаве онако исто, као што се на границама разних етарских средина манифестују светлосне појаве. Једначине основне за електро-магнетске појаве поклапају се са једначинама диференцијалним кретања светлости у етарској средини. На овај начин Максвел је електро-магнетским теоријама покушао тумачење светлосних појава, што је данас признато у науци, нарочито од открића Херцових, којима су се теориска открића Максвелова потпуно потврдила. Овај случај у историји математичке физике најбољи је доказ њене вредности, јер су теориски радови претходили експерименталном открићу читавих 20 год. Једначине Максвелове нарочито протумачене, поклапају се са механичким једначинама из теорије еластичности и хидродинамике што и мора бити, јер су појаве еластичности и хидродинамике, простирање кретања у природима, које се од етарске средине разликују по густини еластичности. Овим је сличностима, налажењем механичких узрока, појавама светлосним, електромагнетским, молекуларним учињен корак напред ка решењу крајњег питања математичке физике као налажењу једне једине теорије за тумачење свих физичких појава.

Зближавање појава различног кретања, чији је узрок у гравитацији са чисто физичким силама и појавама оснива се на теорији вихора [Хелмхолц, Томзон]. По овој теорији, која за данас има вредности за хидродинамичке појаве поглавито, јер почива на теорему Хемхолцовой, која вреди за кретање течности без трења, униформне температуре зависне само од притиска, материја је континуирна. Кретања вихораста у материји задржавају свој индивидуални тип, којим замењују атоме и молекуле, старе теорије о материји. Једначине диференцијалне, којима се дефинише вихорасто кретање, могу послужити како за тумачење козмичких кретања на основу данашње гравитације, тако и за кретања из мерљиве и немерљиве материјалне средине.

Свима теоријама досадањим намера је поћи од што простијих хипотеза о простирању молекуларних сила. За светлосне, топлотне, електро-магнетске, многе молекуларне, и неке појаве еластичне силе се узимљу као просте функције одстојања. Разликују се репулсивне и атрактивне силе молекуларне, што се манифестује као код сила етарске средине. За извесне појаве силе се узимљу да су сразмерне са квадратима и вишим степенима одстојања. Разлике ове, као и разноврсност средина, што се везује час са мерљивом, час са немерљивом материјом,

докази су само великих тешкоћа при тумачењу проблема физичких теорија, и још више налажењу једне теорије за сва тумачења.

Данашња математичка физика и ако жели да се послужи једном теоријом, почива на више разноврсних теорија. Често се пута дешава, да има разноврсних хипотеза контрадикторних, у једној теорији [Максвел, Коши и Најман]. Једна теорија, била за разумевање једне појаве или групе појава, за нас ће бити употребљива, па почивала на ма каквим хипотезама о природи материје, ако се из те теорије могу дедуковати, нађени познати физички закони. Мерило за привремену ваљаност једне теорије јесте могућност да се њом доведе посматрана појава, која се тумачи узроцима чисто механичке природе, у склад са принципима механике, принципом акције и реакције и конзервације енергије.

Основи сваке теорије више мање, морају почивати на нађеним основним особинама физичких појава. Сваком се теоријом мора ићи или на илустрацију механичких принципа, или на тражење могућности, да се из особина проматране појаве дође до принципа.

Са гледишта математичке физике, физичка појава, била ма какве врсте, као носилац принципа конзервација енергије јесте, нарочито стање односа између потенцијалне и кинетичке енергије. Суштина принципа о одржању рада јесте сталност сума из те две врсте енергије. Цела природа и није ништа друго до развијање једне врсте енергије на рачун друге (Дисипација Ентропије). Математичке физике се своди задатак на одређивање рада физичких сила, кад су силе познате и обратно на изналажење самих сила, њихових особина, кад су облици рада њихових из кинетичке и потенцијалне енергије познати.

Да завршим ово своје приступно предавање. Оно што се у науци физичкој не мења, што је стално, то су само нађене особине физичких појава оне, које експеримент открива, оно што је тек податак за научно тумачење. Системи тумачења, на основу теорија за механичко тумачење појава, променљиве су. Њихове се хипотезе мењају и дотерују сваки дан чим који појав искрене, који се том теоријом не може протумачити. Математички метод, метод егзактни, којим примењујемо теорије на тумачења остаје сталан, и њега у првome реду математика усавршава. Механички основни принципи преко којих улазе теорије са методима математичким, стални су и непроменљиви, они су, да се тако изразим, отисак конструкције наше логике. Према овоме огранак физике, који мислимо предавати део је којим се тумаче појаве физичке што је спона физике са теоријом људског сазнања. У овој науци стални су основи метода математичко-механичких, а променљива је употреба њихова, преко разноликих теорија, које се за тумачење употребљују. Теорије се уносе због метафизичког елемента материје (односно силе), оне подлеже променама, њихове промене условљавају се





www.unis.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

напретком физичке науке, а изменама ових теорија и сазнање наше, разумеваће физичких појава подложно је непрестаним менама.

Д О Д А Т А К

Ради разумевања изнетих истина у предавању сматрам за нужно донунити их овим кратким напоменама.

Ако компоненте сила означимо са X, Y, Z , масу са m , а координате материјалних тачака (односно система) са x, y, z , онда је облик симболични D' Alemert-овог принципа:

$$1) \sum_{i=1}^n \left(X_i - m_i \frac{d^2 x_i}{dx^2} \right) \delta x_i + \left(Y_i - m_i \frac{d^2 y_i}{dy^2} \right) \delta y_i + \\ + \left(Z_i - m_i \frac{d^2 z_i}{dz^2} \right) \delta z_i = 0$$

Цела је динамика изражена у овом принципу. Сви проблеми динамички су сведени на облик диференцијалних једначина под 1. Статички се проблеми изражавају једначином:

$$2) \sum_{i=1}^n X_i \delta x_i + Y_i \delta y_i + Z_i \delta z_i = 0$$

која се из 1 добија за случај $\frac{d^2 x_i}{dx^2} = \frac{d^2 y_i}{dy^2} = \frac{d^2 z_i}{dz^2} = 0$, кад су убрзања равна нули.

Ако су X_i, Y_i, Z_i изводи какве функције U_i онда из 2 добијамо услове:

$$\delta U_i = 0 \quad I.$$

За статичке проблеме треба тражити решење једначине $\delta U_i = 0$ што значи тражити оне вредности за x_i, y_i, z_i за које је U_i max или min. Прве вредности одговарају условима стабилне, друге стабилне равнотеже.

Ако обележимо са

$T = \frac{1}{2} \sum m_i \left(\frac{dx_i}{dt} \right)^2 + \left(\frac{dy_i}{dt} \right)^2 + \left(\frac{dz_i}{dt} \right)^2$ и са $dU = X_i dx_i + Y_i dy_i + Z_i dz_i$ оно што се зове живом силом системе и радом, тада из 1 имамо.

$$d \frac{(T - U)}{dt} = 0$$

или

$$T - U = \text{Const.} \quad II.$$

Једначина под II даје нам први интеграл условних једначина динамичких који је познат под именом принципа живе силе (рада). У тој једначини оличен је принцип конзервације енергије.



Ако у 2. заменимо рад U са потенцијалном енергијом P ус односи:

$$P = -U + \text{Const, онда из II имамо.}$$

$$P + T = \text{Const} \quad \text{II}$$

што обухвата истину: да је у сваком моменту при кретању сума из потенцијалне и кинетичке енергије константа.

Ако се помножи једначина под 1 са dt и интегрални у границама t_1 и t_2 из ње се добија израз:

$$\delta \int_{t_1}^{t_2} (T + U) dt = 0 \quad \text{III}$$

$$\text{где је} \quad P = -U$$

У III је изложен принцип основни целе динамике, што је еквивалентно са D'Alembert-овог и познат под именом Хамилтоновог принципа

Проблеми механике, односно математичке физике, добијају згодан облик из III после незнатних трансформација и јављају се у виду:

$$d(T + U) = d \frac{dT}{dq_i}$$

или

$$\frac{dT}{dt} - \frac{dT}{dq_i} = \frac{dU}{dq_i} \quad i = 1 \dots n \quad \text{IV}$$

овде T значи живу силу, U рад механички (односно потенцијалну енергију).

Једначине под IV зову се Лагранжовим једначинама.

У месту n једначина облика IV^f, у којима се стављају проблеми механике, Хамилтон уводи једначине облика:

$$\frac{dH}{dp_i} = \frac{dq_i}{dt}, \quad \frac{dH}{dq_i} = -\frac{dp_i}{dt} \quad \text{IV}$$

$i = 1, 2, \dots, n$

где је $H = T - U$, $p_i = \frac{dT}{dq_i}$, q_i су параметри, којима се координате тачака могу сменити.

На овај се начин добија $2n$ једначина за решење проблема.

Из овога доведе јасно је да су принципи D'Alembert-ов, Хамилтон-ов и Lagrange-ове једначине истоветне ствари. Први интеграл из ма кол система поменутих једначина оличава принцип конзервације енергије.

Од свију је најзгоднији Хамилтонов принцип при коме се не води рачуна о силама ни о икаквим споредним условима равнотежног положаја, у мировању или кретању.



ШКОЛСКЕ РЕВИЗИЈЕ

УПУТСТВО ЗА ШКОЛСКЕ НАДЗОРНИКЕ

ОД
ТЕОДОРА ХАУФЕ-А
 ШКОЛског САВЕТНИКА У ШТЕТИНУ
 ПРЕВЕО
 Д-Р **СТЕВАН М. ОКАНОВИЋ**
 ПРОФЕСОР УЧИТ. ШКОЛЕ¹

ПРВИ ДЕО

ОСНОВИ

УВОД

Да би се могла правилно оценити каква школа по њезиноме раду и успесима у настави и васпитању, морају се познавати не само њезини задаци и циљеви, већ и средства и путеви, којим се постизава њена задаћа.

Шта је задаћа народне школе? Како ваља да је уређена настава у њој, како васпитаће, како пак наставни план? Какве захтеве стављамо учитељу, те да се може одужити своме васпитачкоме позиву?

Ето, то су питања, на која морамо одговорити пре свих осталих објашњавања. А из тога ћемо увидети *мерило за правилно процењивање школскога рада*, а тако исто тиме ћемо поставити и основ за даља посебна разматрања.

С тога ћемо у чланцима, који за овим уводом следују, расправљати питања *о задатку народне школе, о васпитној настави, о његовом језику у настави, о школском поретку, о наставном плану* и, најпосле, и о самом *учитељу*. Та разматрања чине садржину овог првог, *основног дела* нашега посла.

1. Задатак народне школе.

У почетку 19. столећа беше наклоност духова, који управљаху јавним пословима, према народној школи већа него ли данас. Тада очекиваше *Фридрих Вилем III.* од народне школе, да она унесе у ослабљену и уназађену пруску државу унутрашњу снагу и сјај. С тога и објави као своју озбиљну вољу, да се настави у народној школи посвети највећа пажња. *Штаји* држи, да су васпитаће и настава младежи била понајважнија средства за обновљење немачке царевине. — У истом

¹ Борба између бранилаца и противника сталног школског надзора завршила се законом о нар. школама од 15. априла 1904. год., једним примирјем на неодређено време. Досадашњи, сада већ стари, школски надзор са свима својим недостацима као је, али нови, чисто стручни, надзор само је законом признат, али је извођење његово одложено на неизвесно време. Држим, да је пре поновног увођења сталног школског надзора потребно, да се с педагошког становиштва пречисте сви појмови о школском надзору и школским надзорницима, како доцније, кад се надзор поново уведе, не бисмо наишли опет на оне исте тешкоће, на које се до сада наишло. У тој намери ја сам и превео ово дело, те га и пружам српским читаоцима, како би одатле могли увидети погледе једног од званичних представника школског надзора у Немачкој. О самом преводу морам напоменути, да сам се више трудио да верно преведем садржину самога дела него ли облик (речи) и да сам морао изостављати resp. замењивати места, која се односе једино на немачке прилике и на специјално немачко наставно градиво. Преводилац.

смислу говори и *Фихте* у својим беседама немачкој нацији. И велики број истакнутих људи, задахнути жарком љубављу према народу и отаџбини, беше узео у своје руке практично извођење поменуће мисли. Тај велики покрет беше захватио министре и школске саветнике, управитеље учитељских и учитеље народних школа, те се посветише с одушевљењем тој дивној задаћи, да народном школом однегују *телесно и духовно здраво и јако поколење* и да тко отаџбини својој припреме бољу будућност.

На крају 19. столећа пак већ општи суд о народној школи није тако сложан и повољан. Широки кругови, кругови од утицаја, сумњају сада у спасоносан утицај њезин и склони су чак, да школу и окриве за понека тешка дела наших дана, сматрајући их резултатом њезинога наопакога утицаја. Да, чак се појављује и мишљење, да се тек ограничавањем и угушивањем образовања у народној школи могу поступно понова успоставити здрави социјални одношаји.

С друге се пак стране прецењује школом задобивено знање и умење. Овде се тражи спас у материјалном образовању. У колико је пунија и бистрија глава, у толико је и бољи човек. Задаћа народне школе јесте, веле, да деци преда што је могућно више знања и умења.

Док се тамо данашње рухо народне школе сматра као одвећ раскошно, овде се живи уверењем, да је одвећ узано и сиромашно. Једни мисле, да школа даје одвећ много и да гради људе паметним; други пак држе, да врши одвећ мало и да изостаје иза културног живота нашег времена.

Најнепомирљивије су пак те противности, када се умеша и *религијски карактер* народне школе. Док једни хоће да прогласе религијску наставу средиштем васколике школске наставе, дотле поричу други оправданост њезину у наставном плану народне школе. Једни захтевају *конфесионалну школу*, други пак *избацују религију* из школе или траже бар *паритетичну* народну школу.

Ко има право?

Хоћемо ли наставни план наших школа да поткрешемо и да га понова доведемо на исту висину са захтевима опште школске уредбе од 1763. године? — Је ли довољно, ако наше школе науче ученике своје, поред мало религије, читању, писању, рачунању и певању? — Можемо ли садашњи наставни план наших народних школа сузити и сузбити или чак и општу обавезу школовања укинути или ограничити?

На сва та питања морамо одговорити једним одлучним: „не!“

Или, зар се не бисмо могли, у интересу мира с једним великим и образованим делом наших суграђана, одрећи конфесионалног карактера наше народне школе, религијску наставу оставити црквеним органима и пустити свакога нек буде спасен по своме фазону? — Чак се каже, да би се црква и школа боље подносиле и разумевале у тој чистој подели, него ли у данашњем стању.

И на ово одговарамо с пуним уверењем: „не!“

Пре свега, с тога, што сматрамо као погрешку, када би се покушало, да се у евангеличкој Немачкој конструише противност између цркве и школе. Обе су у заједници, јер обе имају заједничку задаћу¹, којој са свешћу теже, а то је: *хришћанско васпитање нашега народа*.

¹ Ово исто вреди и за српску школу и православље.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB

а та се задаћа не може постићи без религијске наставе, једино моралном наставом. То је јасно за сваког, који познаје човечје срце, и без доказа.

Потом, држимо, да само *конфесионална* школа може бити *васпитна школа* у правом смислу те речи. У паритетичној школи је учитељ приморан, да се уздржава најбољег дела свога убеђења. А ко хоће у истини да васпитава, мора себе *целога* да унесе у рад. Учитељ, који крије своје религијско уверење у школи, бори се изломљеним оружјем. Он је члан цркве своје и као вероучитељ он је и орган те цркве. То не треба крити. Који би озбиљнији учитељ пристао, да из руку својих пусти религијску наставу?

Наша народна школа није једина васпитачица својих ученика. Породица, црква, држава јесу онако исто значајни васпитни фактори као и она. Ипак, она је *народни васпитни завод*, јер кроз њу пролази свако дете у народу, за чије се образовање нигде на другом месту није нико састарао, па макар оно било и најнеобдареније и најнапуштеније, најсиромашније и најјадније, те се тако потчињава школском утицају у оно доба свога узраста, када је човек најпогоднији за образовање. — Ако пак школа изостави *понајважнији* одношај човечји, одношај према Богу, то заиста није више никакав васпитни завод. Јер васпитање обухвата *целога* човека и не пушта из вида ни вечну ни времену будућност дечјег живота.

Овим ступа пред очи наше *задаћа народне школе* у свој величини својој: она мора помоћи, да се младеж нашег народа *васпита*. Она ваља са своје стране с убеђењем и одлучно да поради на томе, да се свако њој поверено дете тако развије, *да постане оно, на што га је Бог одредио*, а то је: употребљив, ваљан човек, бистре главе, топлога срца и јаке воље, која се управља по начелима добра. — Задаћа је наше *хришћанске* народне школе, да децу нашега народа одржи у *хришћанском погледу на свет*, или да их за то придобије, и то не само теоријски, већ, пре свега, и практички тако, да не само с поштовањем верују хришћанску веру припадајући своме Богу и Спаситељу, већ да усађену побожност и уверење и *применују* у свима одношајима живота, да се вежбају у вршењу хришћанских врлина, да се *боре противу себичности у себи и око себе*, да из *љубави служе ближњему* и да озбиљно узму на ум све своје дужности у свима деловима њиховим.

Да школа, предавањем знања и умења, спрема децу за живот, то се разуме по себи и то је потребно; али то није главна ствар. Главни посао је *васпитање* ученичко.

Ако се будемо придржавали тог гледишта, на име, да је народна школа *народни завод за васпитање*, то не можемо ни одвећ много ни одвећ мало од ње захтевати. *Тада само у области васпитној можемо тражити да постигне врхунац*; у области знања и умења пак *само оно, што стварно потиомаже главни задатак*. Из тога следује само собом, шта је за њу главна а шта споредна ствар, и где се мора дубље законати, а где се може нешто и ограничити. — Свако *појединачно знање*, које посредно или непосредно не служи *главној задаћи школској*, васпитању, снада у споредне ствари. А главне ствари ћемо увек по томе познати, што оне, посредно или непосредно, *потиомажу тај васпитни задатак*.

Народна школа као васпитни завод јесте у исто време и *завод за образовање*, али не с тога, што захтева тековину извесних знања и умења, што у ствари и постиже у извесном опсегу — јер се то тако-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilj.rs

звано материјално образовање, као што знамо, слаже и с ружном су-
 www.univerzitet.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА
 ВИБЛИОТЕКА
 правошћу у моралном погледу и најбезобзирнијом себичношћу — већ с
 тога, што се стара, да васпитном наставом, непосредним васпитањем
 и вођењем млађаних духова *равномерно развије све духовне силе учени-*
кове, да му преда правилан поглед на живот и да га уведе у морални
 и религијски живот. У колико јој већма пође за руком ово *формално*
 образовање, у толико и она стоји више.

Народна школа није никаква *стручна* школа. Она не тежи томе,
 да своје васпитанике наоружа знањима и умењима за *један одређени*
задатак. Она није ни школа за земљодеље ни за занат, већ тежи да
 своје васпитанике тако спреми, да се могу наћи у свима одношајима
 живота и да тамо врше верно оно, што им је дужност. Она хоће да
 да *опште човечанско образовање*; она хоће да нас научи да *правилно*
разумемо васцело биће наше, она хоће човека да оспособи да *сазна и*
изврши свој позив на земљи.

Захтев, да народна школа буде васпитни завод, признат је данас
 у педагогији у опште; нарочито то наглашавају пак присталице Хер-
 бартове школе. Али у ствари емо у већини наших школа — више или
 мање — запали у поступање, које је *Дерифелд* назвао *дидактички ма-*
теријализам.¹

С тога ћемо прво да одредимо задатак, који има да испуни *настава*
 у васпитној школи, а за тим да одредимо *карактер и облик* њен.

2. Васпитна настава.

Најопаснији непријатељ васпитне наставе јесте веома распростра-
 њено гледиште, да *наставно градиво као такво* има већ васпитне снаге
 за дете и да се према томе ваља само састарати, да се градиво при-
 куни и запамти т. ј. да се *што више научи*. А кад дође прилика и само
 ће то градиво да оживи и донесе плода, потпомоћи ће унутрашњи
 развитак дечји и у право доба и на правом месту ће се и применити.
 Према томе, за успешну наставу је потребно поред говора и излагања
 новог градива још само утубљивање и понављање.

Овде је јасно, да се наставник оваквим радом обраћа само *једној*
 духовној радљивости — *памћењу*. Истина, дечје памћење је особито
 силно за примање и дечји дух ће се, у колико буде имао живости —
 дакле у обдарене деце — и даље забављати наученим градивом и гле-
 дати да образује од тога фантазијом својом извесне слике.

Али, ово не може да буде код све деце и не са сваким градивом.
 По правилу ту ради једино механичко памћење. Њиме се мало по мало
 збира гомила градива, које није духовно прерађено, те нам с тога и
 не може представљати здраву духовну храну. Где пак нема дечје об-
 дарености овај начин наставе је одвећ заморан, па ипак — узалудан.

У најбољем случају — оваквим се радом оптерећава памћење
 мртвим материјалом. Оно, што се научило, не постаје правом својином
 дечјом, те с тога не васпитава и не оживљава, већ пре услављује и
 заморава. Да деца пак могу и без икаква разумевања просто механички
 примити извесну грађу доказ је, што деца могу по звуку научити туђе
 речи, које им се кажу.

¹ *Dörpfeld, Fr. Wülh., Der didaktische Materialismus. Eine zeitgeschichtliche Betrachtung und eine Bücherrecension. Gütersloh. C. Bertelsmann. 1879.*

С тога је најнеутешнији и најнеблагодарнији посао и за ученике и за учитеље *просто учење речи*, механичко утубљивање наставног градива, које се није разумело, или, као што се то згодно каже школском шалом: *бубање*. Особито нас ожалостићава чињеница, да се овако ради баш с оним градивом, које има највише васпитне вредности, а то је: *религијско градиво*.

Не треба пак иза ових напомена назирати какво непријатељство противу меморирања *религијског градива*. Баш напротив, хришћанско дете мора добро и сигурно научити свој катехизис, своје црквене песме и изреке. Ну, тим послом не сме примати мртво градиво, већ живе и разумљиве истине, чињенице духом виђене, које ће обогатити његов васцели душевни живот и то у одређеном класичном облику. Другим речима: *дете сме напамет учити само оно, што је на свој начин разумело и, помоћу учитеља, дуговно прерадио*.

Ако се пак против овог становништва подиже живо протестовање, то је само још један доказ, како је дубоко у нас укореван дидактички материјализам.

Ако се пак мисли, да ће се одвећ мало научити, ако се све објашњава, то на то можемо рећи, да су осам школских година¹ доста дуго време, и да се за то време може много градива да објасни, ако се зна, како се школски часови употребљавају и како се избегава свако траћење времена. Разуме се само, да учитељ тада мора бити сав свој, мора се марљиво и брижљиво спремати за сваки час рада и на часу озбиљно и својски радити. Бубање је за учитеља, разуме се, угодније, и, ако особито и прут помогне, за по неког учитеља не без извесног задовољства; али *то није васпитна настава*.

Од учитеља се тражи више. Он мора с учеником градиво тако обрадити и разрадити, да то градиво пређе у снагу, која се показује у мишљењу, осећању и хотењу деце; која *оштри ум, богати срце*, и, пре свих ствари, *вољу управља на добро и ојачава*. Тако се васпитном наставом у детету усађује нешто ново, ствара се племенита, несебична *душевност* и поставља основ за *морални карактер*.

Ово нису лепе жеље или недостижни идеали. Ово су одређени задаци, који се постављају нашој народној школи не по чијем нахођењу, већ природом само ствари², и чију оправданост признаје већ и велика већина учитеља. Али, разуме се, одстојање између сазнања и остварења ових циљева нар. школе је махом још врло велико. — Многим (а ми бисмо радије рекли: већини) учитељима недостаје познавање *бића* васпитне наставе. Није овде место, да тражимо томе узрока. Али да се ово зло стање отклони, морају се позвати сви, који су у стању да утичу да учитеље и школе у овом правцу, те да тиме помогну, да народна школа постане васпитна школа.

Наставно *градиво* у пруским народним школама је обавезно дано Општим Одредбама од 15. октобра 1872. год.; наставни *предмети* су, дакле, прописани. Али је у ствари, у кругу законом прописаних граница, могућно слободно кретање не само с обзиром на масу грађе, која

¹ У Немачкој нар. школа траје 8 година.

² Да не наведемо овде речи Монтењеве: „Мој ученик ће своју задаћу само исказати, већ и извршити. Он ће је поновити радом својим. — Добит од студија је у томе, што ћемо постати мудрији и бољи. — Основна погрешка нашег васпитања је у томе, што се прецењује оно, што је интелектуално, и заноставља оно, што је етичко.“

је примљена у наставни план, већ и с обзиром на међусобни унутрашњи одношај наставног градива. Ти предмети не смеју стајати као стране области један поред другогa без икаквога додира међусобом, већ морају бити у одношају један према другоме и међусобно повезани заједничким тачкама гледишта тако, да могу у заједници служити једном циљу: *образовању моралног карактера*. Ова узајамност појединих наставних предмета, разуме се, претпоставља таквог учитеља, који се не само у сваком предмету понаособ стварно и методски с потпуном сигурношћу креће, већ и непрекидним радом за школу увек тражи и налази нове одношаје међу градивом, које је наставним планом прописано, да једно градиво другим осветли и подупре и да тако васколико знање дечје свеже у масу, увек с гледишта образовања моралног карактера.

Овај тешки али благодарни посао учитељев се може тамо најсигурније вршити, где је сав наставни рад у руци једнога лица, дакле у једноразредној школи и у школи с полудневном наставом, јер сталан утицај моралне личности чврста карактера, која с љубављу и верно тежи циљу, који је као истинит упознала, може, према приликама, понајлакше да одведе ученике на прави пут.

Ако хоћемо да испитамо, да ли се у школи предаје васпитна настава, то у првом реду не *треба* питати, да ли је ту множина позитивних знања; то се много боље може видети по томе, *како учитељ предаје*. Ако су у настави сва деца живо заузета за ствар, види ли се по психовим сјајним очицама унутрашње суделовање у градиву, које се разрађује, очекују ли радосно постављена питања и задатке и показују ли дани одговори размишљање, духовни рад ученички, то је јасно, да је учитељ знао да пробуди у срцима ученичким *заинтересованост* за наставно градиво, које је предавао.

Најважнији захтев, који ваља да испуни васпитна настава, јесте то *буђење заинтересованости* и то подједнако за све васпитне предмете, који треба да су међу собом блиско повезани, те да постигну заједничко дејство: васпитање учениково.

Где се заинтересованост ученичка не јавља као резултат наставе, где влада досада и код учитеља и код ученика, ако учитељ за време наставе радо погледа у часовник, а ученици зевају и не знају, о чему се говори, ту је рђава школа, ту учитељ не зна да предаје и, по свој прилици, није се ни припремио за наставни посао.

Заинтересованост, према томе, није нешто, што би било везано за градиво и што би ученицима чинило задовољства у учењу, већ нешто, што се налази у души учениковој, што се учењем ствара и што ученике гони на даљи посао. То је *радост у учењу* и као душевно стање остаје и онда, када се она настава, која ју је пробудила, заборави.

Да би се заинтересованост пробудила нису потребне велике масе научнога градива. Под таквим теретом би се пре угушила но развила. Али потребно је *задржавање код појединости*, очигледно увођење у предмет, стварно упознавање ствари, која се проучава. А ово се не постижава самим утубљивањем (намћењем) реченица, па макар како да су лено формулисане. Ученик мора сваку ствар *сам обрадити*. Његова га воља мора нагнати, да се помучи око духовног схватања и асимиловања саме ствари.

Да би ученик могао на то управити вољу своју за време предавања, мора му се *јасно казати циљ*, коме се тежи. Ако циљ није прост,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS



већ обухвата н. пр. и диспозицију с деловима њезиним, дакле *више методичких јединстава*, то ће учитељ саопштити прво општи задатак и у обради ће једно за другим долазити поједини делови као одредбе циља.

Јасно је, да ово није могућно без претходне примљиве припреме учитељеве. Али је ово прва и неопходна погодба пом. плодносног наставе. Ако учитељ иде у школу а не зна, шта ће тамо предузети и тада драгоцено време проведе с децом у празном ћаскању, то како ће и моћи да да плода, баш и ако има учитељскога дара?

Васпитна настава није никако *игра од питања и одговора*, у којој учитељ пита само оно, на што може одговорити и најглупље дете. У овој настави свако питање учитељево ваља да је *затак* да је *размишљање*. С тога и не тежи као бујица, да питања и одговори јуре једно за другим. Овде се тражи *ученички рад*. С тога им треба дати и времена. Учитељ руководи само њихову духовну радљивост. Он говори, што је могућно мање. Он се може упоредити с кочијашем, који мирно седи на седишту свом и држи у руци узде, помоћу којих управља коњма. А они вуку кола. Ученик *тражи*, што сам може да нађе. Рад учитељев се ограничава на то, што ће он да му покаже само пут и што ће с пута уклонити препреке. *Сувишан говор учитељев у настави јесте у сваком случају знак, да он не разуме свој посао*. Он мора децу пробудити, да искажу своје властите мисли или да сама узвези и правилним језиком изразе оно, што су учили; он се мора увек старати, да га не слушају само појединци, него да *суделује цео разред* и да се и онај ученик, који је духовно лен, у току мисаонога тражења и скупљања, захвати, јер ни један ученик није сигуран, да се од њега неће захтевати у сваком тренутку тај претходни посао.

Таква настава оживљује утакмицу ученичку, ствара поверење у властиту моћ, побуђује на саморадњу, ствара радост у учењу, развија марљивост и зајемчава нам не само успех у скупљању знања, већ оживљује и развија све силе душевне. Не ваља пак у томе послу викаџи. Истина ученици морају увек говорити јасно и разговетно, без викања; учитељ не сме говорити *одвећ силно*, већ само разговетно и општо; што је могућно мање али с унутрашњим саучешћем. Правилан *тон предавања* јесте у настави од превелике важности, како ради тога, да би се пробудила и одржала најважнија ученичка, тако и ради тога, да би се учинили трајни упечатци на срце и вољу децију. *Јак тон предавања*, викање с подједнаком висином, може покварити сваки трајан успех у настави, док озбиљна, тихо изговорена, опомена може врло дубоко да задре у душу ученикову.

Ми не мислимо овим да пружимо какву потпуну науку о настави. То је задатак педагошких уџбеника.¹ Али неће бити излишно, ако

¹ Истичемо нарочито ове:

1. *Ostermann und Wegener*, Lehrbuch der Pädagogik. 2 Bände. 7,70 M.

2. *Kahle*, Grundzüge der evangelischen Volksschulerziehung. 7 M. Много се ушотребљава.

3. *Schumann*, Lehrbuch der Pädagogik. 1 Teil. Geschichte der Pädagogik. 2. Teil. Die systematische Pädagogik. 8,90 M.

4. *Schulze, G.*, Grundriss der Volksschulpädagogik. 1. Geschichte der Volksschulpädagogik. 2. System der Volksschulpädagogik. 3. Praxis der Volksschulpädagogik. Свака свеска 1,20 M.

5. *Seutz, Ferd.*, Lehrbuch der Erziehung und des Unterrichts. 3. Teile. a) Die Erzi felungsslehre. 3 M. b) Die Unterrichtslehre. 6,30 M. c) Die Geschichte der Päd-

изнесемо, како ваља уредити наставно градиво по плану с извесних гледишта као и како наставни рад подлежи одређеним законима, који, ако их имамо у виду и под извесним претпоставкама, зајемчавају *успех* у настави.

Наставник ради са живим човечанским душама. Њима се предаје знање и умеће. А то се не може учинити, ако се тај посао не управља по природи људској. Човек учи, сазнаје, појима увек на исти начин. — Коменски је рекао по *Аристотелу*: „Ништа није у уму, што није раније било у чулима“¹. *Песталоције* беше себи поставио задатак, да, из искуства и размисљања, одреди пут, по коме се човеков дух подиже од очигледних онајаја до јасних појмова. Он је тражио *елементарну методу*, која би одговарала природи човечанскога духа и која би била употребљива у свако доба. И он ју је гледао у томе, што ће свака настава поћи од очигледности, коју је он назвао *аисолутном основном васколикога сазнања*. У томе смислу је говорио чак и о *механизму предавања и учења*². Разуме се, да то не ваља узети од речи до речи; истинито је пак, да има *наставна метода, која одговара психичким законима и која нас најсигурније одводи циљу*³.

И поред тога, *Хербарт* има право, што вели, да сваки учитељ мора имати своју властиту методу, да је мора разумом створити. Сваки учитељ ваља да дође до правилне методе размисљањем и радом. Тада нема у настави досадне једноликости, већ живе разноликости — према способности и особности учитељевој. Ако је учитељ и усвојио дух методе и разуме да предаје њоме, инак има још широко поље за примену својих духовних особености: јер метода није никако као каква обавезна хаљина или као регула, која ваља све да изједначи и униформише. Као што је заснована на природи дејег духа, тако исто претпоставља и живу *личност учитељеву*, која се може слободно крећати у примени те методе.

Макар што да је предмет наставног обрађивања, морамо имати у виду ово *троје*. Прво се мора омогућити дејче *правилно схватање* градива, које се учи; потом примљено градиво мора *мисаоном прерадом*, упоређивањем, везивањем са сродним му градивом и шљубљивањем с већ познатом грађом, постати *духовна својина ученикова*; и најпосле, мора се оно, што је научено, самостално *уистребити, увежбати и применити*.

Дакле, *схватање* новог градива, *прерада* и *примена* тог градива јесу три ступња, без којих се не може ни замислити успешна настава. Ове три наставне радње се називају друкчије: *очигледност, увиђавност, вежбање (Leutz); или: очигледност, мишљење, примена (Dörpfeld)*. Ствар је пак једна и иста.

1. *Учитељ е, дакле, прво мора постарати о томе, да се правилно схвати оно наставно градиво, које се учи.*

gogik, 3.50 М. Овај је уџбеник особито за препоруку. Гледиште је у опште школе Хербарт-Цилерове.

6. *Joh. Helm*, Handbuch der allgemeinen Pädagogik, 5.25 М. Врло добра књига. Гледиште као у Leutz-а.

¹ Ова се изрека често, погрешно, приписује Локе-у; међутим, као што се види она води порекло своје од Аристотела.

² *Pestalozzi*, Wie Gertrud ihre Kinder lehrt.

³ Упореди *D. K. Knoke*, Grundriss der Pädagogik, Berlin, Reuther & Reichard, 1894. (4 М. пов. 5 М.) Стр. 127. и даље. Die Lehre vom Unterricht.

Сваки ученик, који нешто ново учи, има у својој души читаву масу представа, којима се нове придружују. Чак и најмањи ученик има велику множину представа, макар да нису увек тачно одвојене. Оно познаје родитеље, браћу и сестре, свој начин живота, своју собу, у којој станује, кућевно посуђе, своје играчке, своје место становања, дрвеће и цвеће, поље и ливаду, сунце и месец, снег и кишу и т. д. Оно има искуства о љубави родитељској, о послушности својој, о награди и казни и т. д.

Нове представе се пак у нашем духу само тако сигурно стварају, ако се с тим представама, које већ постоје, *свесно* и с њима до извесне мере *стоје*; ако се дакле *прими*, *допуне* и *прениме* (анерцепују) помоћу старијих сличних представа. Из тога следује захтев, да се нове *представе свезују са старим ранијим представама*, ако хоћемо да их дух прими. У колико је већа сума представа и низова од представа у ученику, у толико му је лакше да ново разуме, у толико је најљивље и примљивије у разради новог градива¹. У ограниченисти суме јасних представа лежи код млађих ученика тешкоћа анерцепције и према томе и целе наставе. У колико подробније учитељ упозна круг представа својих ученика, у толико ће сигурније моћи на то да надовезује. У окретности, коју у овом показује, састоји се већим делом цела вештина његовога наставнога рада.

Правила, која се наводе особито у старијим педагошким уџбеницима, као: иди од ближег к даљем, од познатог к непознатом, од лакшег к тежем, обазри се на духовно стање ученика и т. д. могу се правилно осветлити тек овим, што је напред речено. — Тако исто се и *очигледност наставе*, у свима случајевима, где се не може ни сам предмет нити његова слика да изнесе, састоји у томе осврту и упуту на представе, којих већ има у духу ученикову.

Али, дете није увек свесно свога властитога круга представа. С тога учитељ мора у настави пре свега да изазове оне представе у свести ученика својих, на које треба нове да надовеже. И оне ће тада бити као руке, које се испруже, пригрле оно, што је ново, и чврсто га задрже. Пошто се ученици у тој *припреми* морају побудити, да сами кажу шта знају, то се ствара жива саморадња а с тиме најља и духовна занетост, која се повећава још од одредбе циља, а тако исто и правилно душевно расположење за пријем новог градива.

Да се у овој припреми не излаже без избора све, што дете у опште зна; да се само оно изазива, што се заиста може употребити као помоћ за анерцеповања; да ваља избегавати свако ђаскање без плана и сваку непотребну ширину; и да учитељ у томе не сме да држи предавање, већ само да ученике *на посто* наведе и побуди, разуме се, према горе изложеноме, само по себи. У колико је припрема краћа и погоднија, у толико је боље.

Када су тако дејје душе оспособљене за пријем нових представа, долази *излагање* новог градива. Оно мора, разуме се, према врсти предмета, имати разнолике облике. Библијске приче се причају, црквена песма исказе или прочита, нов начин рада у писменом рачунању се на табли пред деџим очима развија, ново слово се напише, физички експеримент се изводи и т. д.

¹ С тога и слушаоци у цркви за време проповеди постају најљивљи одмах, чим се додирну ствари, које су њима познате.

Ако је градиво, које се обрађује, врло опсежно, то је zgodно да се, нарочито млађим ученицима, не излаже цело, него *делимично*, тако, да се поједини одељци за се прелазе.

Већ приповедање и излагање градива је за разумевање од пресудне важности. С тога и захтевају Опште Одредбе од 15. октобра, 1872. г. и. пр. да учитељ библијске приче *слободно* исприча, а не као да их чита. Песма се мора живо и с најлепшим нагласком изложити, ново географско градиво могу ученици сами, под учитељевим руководством, на мапи да покажу и т. д.

Свестрано је пак ученику изложена каква наставна грађа тек онда, ако ју је ученик и у погледу садржине и у погледу језика и *разумео*. С тога се у овом смислу говори у педагошким уџбеницима о *објашњавању речи и објашњавању ствари*. — Овде имамо на двоје да обратимо пажњу: прво се *оно објашњава, што деца не разумеју*, а по том деца ваља *самосталном репродукцијом да понове све оно*, што се објашњавало.

У разговору о појединим врстама наставног градива — мислимо нарочито на библијске приче и чланке за читање — врло често се у нашим школама млати празна слама и то тиме, што се градиво, које се излаже, *испитује* од речи до речи на досадан начин. Чак и на нижем ступњу такво испитивање може доћи тек онда, ако се деца ни на какав други начин не могу довести до разумевања текста, или, ако хоћемо да се тај текст запамти. А на вишем ступњу је то потпуно без циља. То свакојачко није плодноста претрес ствари, а ништа не доноси ни разјашњавању њезиноме. Ако је садржина, која се обрађује, лако разумљива, нашто ће тада још и *испитивање*? — Само где има *тешкоћа* у изразу и ствари, учитељ ће их без околишења разјаснити. Врло често ће бити потребно, да се пронађе *веза мисли*, али то треба да је тако, да *ученици* под руководством учитељевим, колико год је то могућно, *сами нађу* оно, што траже. Ономе, што деца сама собом разумеју или већ знају, не треба их ни учити. А оно, што — по природи ствари — не могу наћи, ваља им казати.

Све, што је настава учинила духовном својином учениковом, мора ученик, за доказ да је духовно следовао учитељу у настави или да је могао следовати, на крају делова или иначе, где је обележен прекид у предавању, *самостално* репродуковати и *укупно схватити*. Јер је у нама само оно постало духовном својином, што можемо поновити самосталном репродукцијом. Али, да би учитељ могао то изазвати, не сме се послужити угодним захтевом без садржине: „Изложи ми укупно све, што смо прешли!“, већ мора задаћу, коју даје ученику, тачно и конкретно дазначи, и. пр. „Покажи, зашто је канетан у Канернауу одао Господу Исусу признање своје! — Оди на карту, покажи и опиши ток реке Мораве! — Приповедај, како се Стеван Немања за време мира старао о својој земљи!“¹

2. *Мисаону разраду наставног градива* захтевају Опште Одредбе, ако се у библијским причама потпомаже развој моралне и религијске садржине, која дух и срце образује. Разумевање и сазнавање деце не сме остати само на тексту или на површини; настава мора дубоко да закопа. Ученици морају из чињеница изводити закључке, истраживати мотиве радња, замислити се у душевности оних личности, које нешто

¹ Разуме се, да су ови примери овде посрбљени; у оригиналу се односе на друге предмете и личности.

раде, па чак и свој властити суд о томе изрећи! Оно, што је научено, учвршћује се на једној широј основи и свезује се и упоређује с оним, што ученик већ има као свој духовни иметак. *Хербарт* назива овде описани рад наставни *удубљивањем*, а од тога разликује *развијање*. Овим развијањем ваља да се задобије оно, што је *опште* и *необходно* и то помоћу упоређивања раније упознате грађе с оном грађом, која се обрађује. Ученик сам тражи у своме знанственом иметку сличну или противну грађу. — На коју се причу подсећате овом причом? — Које се изреке, које песме сећате при том? — Зашто вам се боље допада ово лице и рад његов, него ли оно? Таквим упоређењем ученик долази преко случајних појединости до онога, што је заједничко и опште.

Једва да је и потребно напоменути, да је овакав посао погодан са зрелијим ученицима и да није могућан са свакиим градивом. Али да се под повољним околностима може извршити веома плодносно, показује нам сваки разуман покушај у томе. Ако се оно, што се пронашло, *обухвати кратким изразом*, то ће ученик лако да упамти оно, што је учио, и лако ће своје знање и да примени.

3. Тако смо дошли до треће радње у настави, до *примене*. Тиме се не мисли на примену обрађиванога предмета, ако је н. пр. учено о раки, не корист од раки; већ се ту мисли на примену задобивенога убођења или извезбаност (готовост) у настави. С тога можемо овај ступањ наставнога рада назвати и *везбањем*, при чему не треба, разуме се, мислити на понављање речи по памћењу, или на дата и имена, већ на примену онога што се научило и разумело, у новој вези. Да се н. пр. на основу једног планиметријског става реши каква задаћа, која се на њему заснива; да се кажу почетне речи какве строфе неке научене песме; да се изброје притоке какве веће реке с одређених тачака гледишта, и. пр. које притоке има Рајна с Алпа, које с Вогеза, а које са Шварцвалда? и т. д.

Друга врста примене јесте самостална израда задатака, ако се нова врста рачунања објаснила; израда признанице с новим одношанима у њој; образовање какве басне или приче према оним ученим, и томе слично.

Али, пре свих ствари је неопходна *примена религијских или моралних истина на срце и живот учеников*, те да се не добије утисак као да су божја реч и божји закон, божја обећања и претње за буди кога другога, а не за њих саме. Особито се у настави мора изнети оно, што чини моралну садржину, као нешто, што је неопходно обавезно за свако дете. Као углед може да нам послужи оно објашњење три члана веровања из катехизиса: верујем, да ме је Бог створио, да за све имам њему да захвалим и да га хвалим; да је Исус Христос Господ мој, који је спасао мене, изгубљена човека, те сам с тога његов и њему служим и т. д. На жалост, често неразумни учитељи потпуно изостављају ову примену на властито срце и живот у настави катехизиса, те тако од катехизиса граде мртво градиво за учење. Како ова примена може да отвори очи људске, знамо из историје о Давиду, када му се беше довикнуло: „Ти си тај човек!“

У сваком случају ваља гледати, да ученик ништа не учи, што би лежало као мртво знање у ковчегу његовога памћења, већ да се све у настави употреби и примени, или да се на срцу и животу децјем опроба и провежба.

Тако полази свака плодносна настава од спољашње или унутрашње очигледности деџје, на то, даље, надовезује оно, што је ново, за тим прелази на мисаону разраду мисаонога градива и завршава своју задаћу вежбањем и применом. То је методски рад, али он не скучава никога; то је пут к циљу, али не махина, не празна формула. Напротив, учитељ, који овај поступак у настави сматра као закон, све више тежи да зарони у наставно градиво и да се увек брижљиво обзире на дух деџји. С његовом живошћу и сигурношћу расте и његова радост у раду, а највећа награда за тај рад јесте весела сурадња, стална пажња и духовно напредовање свих његових ученика¹. Али, разумљиво се, неће такав резултат у настави настати сам у крило ни најокретнијем учитељу. До тог узвишенога циља се долази само истрајном марљивошћу.

3. Његовање језика.

Школа, у којој деца немају довољно извежбаности у језику, у којој се одговара шапатом, непотпуно, само са по једном речи, не чини добар упечаток баш и у том ретком случају, ако нас иначе задовољавају сва остала знања и способности ученика у тој школи. У највише случајева *степен извежбаности у језику* јесте најсигурнија основа за оцењивање једне школе у опште. Јер је реч најглавнији носилац и израз мисли. Ко има јасних мисли, ваља бити способан и да их правилно и јасно искаже. Где једно од тог двога недостаје, не може се ни оно друго очекивати. Свакојако има брбљиваца, који т. р. ни о чему могу много да говоре и који управо хоће речима да сакрију површност и нејасност мисли својих. Али се паметан човек тиме не обмањује. Школи је задаћа, да негује код ученика извежбаност језика, али тако, да се реч и мисао поклапају и да јасне речи помажу, да и мисли буду јасније. Способност јасног говора биће овде доказ, да је и мишљење јасно. С тога се с правом може закључити, да је дух ваљано образован у оној школи, у којој ученици могу да нас лако обавесте о своме знању и умењу.

До те способности ученик долази *вежбањем у свима наставним предметима*. Од првог дана прве школске године његове он се мора навикавати, да сваку мисао своју изговори гласно, потпуно, правилно и јасно; *гласно*, да је могу чути сви његови другови и учитељ без напрезања; *потпуно*, не дакле једном речи, па чак и једним слогом; *правилно* тако, да се каже само оно, што ваља да се каже; *јасно* тако, да је искључено свако рђаво разумевање ствари и код оних, који говоре, као и код оних који слушају.

Ако се од ученика захтева, да на свако учитељево питање потпуно одговори, то се тиме не мисли, да ученик ваља својим одговором да обухвати и учитељево питање. То би чак могло да буде и велма досадно и бесмислено. Али се мисао мора увек потпуно да каже; оно, што та мисао значи, мора се *реченицом* исказати. Код млађих ученика,

¹ Цилер износи за наставни рад 5 *формалних* ступњева: 1. *анализу* (припрему), 2. *синтезу* (излагање), 3. *асоцијацију* (свезивање), 4. *систем* (укупно схватање), 5. *методу* (примену). Ближе о овој ствари види у делима: Ziller, Allgemeine Pädagogik; Wiget, Die formalen Stufen des Unterrichts; Karl Richter, Die Herbart-Zillerschen formalen Stufen des Unterricht; Keutz и Helm у поменутих делима.

разуме се, не може се то избећи, те дете, у говору још неизвежбано, својим одговором обухвата и учитељево питање. Али и овде учитељ мора pazити, да дете не чини само бесмислено понављање и да из питања узме само оно, што је потребно за сигурно изражавање мисли. Уз то ваља гледати, да је питање што је могуће *краће* и *одређеније*. Тако н. пр., кад би учитељ питао: „Шта је маленоме Давиду дало снаге да отпочне бој с великим Голијатом?“, било би више по неизвежбаност, ако би се од деце очекивао одговор: „Маленоме Давиду је дало снаге, да отпочне бој с великим Голијатом, веровање у божју помоћ“. Млађи ученик по правилу није у стању тако да одговори, а и да не говоримо, што се таквим истегнутим одговорима, који су већим делом само бесмислено *повнављање*, ни у колико не подиже ученичка извежбаност у језику. А подићи ће се само тако, ако се мисли да њезин прост и одмерен изражај. У овом примеру питање би могло овако гласити: „Како је смео Давид да се побие с Голијатом?“ и одговор би био: „Веровао је, да ће му Бог помоћи“, или: „Смео је зато, што се на Бога поуздао.“ Више није потребно. — На питање: „Ко заповеда цвећу у башти и на ливади да расте?“ не треба захтевати одговор: „Цвећу у башти и на ливади заповеда Бог да расте“, већ просто: „То Бог заповеда!“ или: „Бог заповеда, да цвеће расте.“

Захтев, да ученик одговара у потпуној реченици, не сме нас, према овоме, одвести у бесмислени и теретни формализам у томе, већ се тај захтев мора испуњавати у извесним границама и с намером, да се тиме потпомогне ученичка извежбаност у говору и мишљењу. Нарочито учитељ у старијим разредима мора да је у овоме обазрив. Тамо мора ученик по правилу да избегава у своме одговору учитељево питање, у колико је то потребно, па да саму мисао, коју хоће да искаже, *слободно образложи* и ако, разуме се, у тесној вези с питањем. И у колико је већа њихова извежбаност у језику, у толико ће им то боље испасти за руком. Ако ученик на питање: „Зашто нас је Син Божји спасао?“ одговори речима из катехизиса: „Да би био његов, у царству његову живео и њему служио“ — то је овај одговор тако исто одређен и јасан, као кад би у почетку одговора било поновљено и питање онако, како га је учитељ казао.

Извежбаност у језику се пак особито и највише може да развије, ако се од деце тражи да слободно и самостално *саставе садржину* каквог већег или мањег дела градива, које је претходно обрађено. Ово састављање мора, као што је напред наведено, у опште да дође онде у настави, где се долази до извесних резултата, или, како технички израз гласи, *на крају сваког методског јединства*. Овде је ученику предато градиво, које ваља само да репродукује. И што се саме форме тиче, ученик се у томе може држати речи, које су пале у ранијој настави. Па ипак тај посао изазива веома духовну радљивост ученичку. Ученик мора тиме показати не само да је примио у се наставно градиво, већ и да га може и самостално изложити на известан начин. Тиме се развијају пажња, размишљање и извежбаност у језику и потпомаже самосталност ученикова у великој мери.

Ми ћемо се још једном вратити на нарочита вежбања у језику, када буде говора о језиковној настави. А овде ћемо се задовољити само тиме, да обратимо пажњу и на тај облик неговања језика у школи.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBELLS

Ну, тим вежбањима није исцрпен сав посао око тога; наставник се мора старати, да ученици свој матерњи језик увек правилно и чисто употребљавају.

Да ученици у основној школи морају *говорити граматички правилно*, као и учитељ, мучно да ће ко порицати. То ће деца без тешкоће постићи, ако учитељ ни једну погрешку не пропусти, него је увек прави и то било да побуди само дете да се поправи или да позове другог ученика да га поправи. А ако он нешто правилно пред децом исказе, па после то исто дете понови — то је понајвећма потпуно неуспешно средство за образовање језика. Јер ту дете понавља речи *без мисли*. И то му није тешко. Али се без рада и размишљања ништа не учи. С тога се и поправка у говору увек захтева од самог ученика, који је погрешку учинио, ако је то само икако могућно.

Онај пак стари захтев језиковних методичара, да дете у школи говори *чисто и фонетички правилно*, како ми изгледа, не налази на опште признање. Противу тога се наводи, да сваки дијалекат има особености, које се не могу поништити, као и неоспорно право постојања, те да се с тога чини узалудан труд и бесциљно се расина време, ако се основна школа почне с њиме бочити.

На то примећујем, да онај захтев од ученика: „Говори чисто и правилно“ заиста налази на неке тешкоће у дијалекталним особеностима, али се тиме не изазива никаква борба противу дијалектата. Његова се власт и не распростире до у школу. У школи се говори књижевним језиком¹. У школи ваља васпитати дете да има племенито срце и племените тежње, те се с тога и мора вежбати у заједничком, књижевном језику, којим се све то може боље да изрази и који непосредно чини утисак, да се у школи мисли и ради о вишим стварима, но што су оне напољу. Сме ли се, с тога, равнодушно пуштити, хоће ли деца у школи говорити чисто и правилно или не?

Ако се деца од првог дана, кад у школу ступе, и када, у извесним крајевима, морају да уче књижевни језик као мање-више нов језик, навикавају, да увек говоре чисто и правилно, то ће правилан говор прећи у навик у пре, но што се то обично замишља. Писац ових редова је имао то задовољство као управитељ учитељске школе у Вајзенфелсу, да су му ученици вежбаонице већ у првој години правилно читали *д и т, б и и, г и к*,² и да су ученице првог разреда тако лепо декламовале, да се готово није ништа могло приметити од дијалекта, који влада у долини реке Сале. Пажљивим неговањем језика од првог дана може се много постићи, ако само учитељ има воље за то. И у новије доба сам доживео у Задњој Померанији, да се т. з. дијалекталне особине језика могу лако одстранити. Када сам у неким школама покудио рђав изговор, потрчали су учитељи одмах с извињењем: „Тако се у нашој околини говори и то се не може искоренити“. Тада ја отпочех да говорим с децом и извех им, шта је погрешно, покудих сваки неправилан израз и позвах их да се сами поправе. И какав беше успех? — Већ после разговора од једне четврти часа деца разговараху

¹ Чистћење језика, с којим деца долазе у школу, од дијалекталних трагова, било у изговору или облицима, јесте једна од понајважнијих школских задатака. *Supprian, Erziehungs- und Unterrichtslehre. Leipzig. Dürr. 1896.*

² Немци у извесним крајевима мешају ове гласове врло често.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

без тих погрешака, које ми беху пале у очи. Чим би ко погрешно, довољно би било да подигнем прст или да покренем главу, па да се одмах каже оно, што је правилно.

Ну, ја нисам мишљења, да се народном школом уводи и заједнички изговор књижевног језика; још мање пак верујем да је могућно и да ваља желети, да се у свима случајевима, који су још и спорни у погледу изговора, основном школом уведе оно, што је правилно или бар заједничко, те да се тако створи и школски изговор, као што постоји школски правопис; овде је главно, да се негује оно, *што је у опште признато као правилно*. То мора и школа у језику школском да подиже и негује. *Оно, што је погрешно, не сме се третиати*. Што је још под сумњом — не решава основна школа, већ га прима онако, како се обично употребљава.

Кад учитељ отпочне одстрањивати овакве погрешке, то ће га стати мало времена, ако то чини увек с мирном доследношћу. То бива и *тригодеом* без нарочитог напрезања и великих говора. Али је пре свега неопходно, да се на правилно изговарање отпочну навикавати *најмлађи ученици, чим ступе у школу*.

Неговање језика нам даје још један *важни моменат*, који не треба потцењивати. Правилна употреба језика приморава говорника на јасно мишљење, а правилно мишљење опет учице на извежаност у језику. Јер за оно, што човек сигурно зна, наклази лако и погодан изражај. То се може често видети, када су иначе привидно ћутљиви људи наведу на тему, која их интересује, јер су ту код куће. Тада они развију такав говорнички дар и покажу такву окретност у језику, какву раније код њих нисмо могли ни замислити. Из овога излази, да *снага изражаја равномерно расте са снагом мишљења* и да школи ваља неговати *садржином богат језик*; с друге пак стране видимо, да језик не сме да буде извештачен, навијен и надувен, већ да је *прост, чист и прилагодан* децјем начину представљања и децјим способностима. Дете не може говорити у разгранатим реченицама. Ако се то од њега захтева, образоваће се брбљивко. С тога је проста реченица облик децјег говора. Ако уз то научи да употреби правилно и уобичајене свезе, такође и у кратким споредним реченицама, то је довољно. Али се то мора постићи и у најпростијој сеоској школи и то ваља сваки школски надзорник безусловно да захтева. Јер је *неговање језика* у исто време и *неговање духа*.

4. Школски поредак.

Васпитање наставом јесте васпитање из духовне унутрашњости ученикове. Круг ученикових мисли ваља да постане земљиште, из којег ће израсти јачина воље за оно, што смо као добро упознали. Тада морално поступање учениково није изнуђено, већ побуђено слободном вољом. Дец задатак, а и пут сигуран, али дуг. Пре но што дете дође до те слободе воље, имаће с противни силама његове чулне природе много борбе и много искушења. С тога се узимају спољашња средства као помагачи у школском васпитању. Те утицаје називамо непосредним васпитањем.

У школи мора да влада *ред* у сваком погледу. Деци ваља напоменути, да се већ и на само њихово долажење и одлажење мотри. Јурњава и вика, трчање и гурање се мора при томе искључити. Па и ван школе ђак мора да је према свакоме услужан и учтив. По начину, како

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

се деца на улици владају, познаје се, да ли је учитељ на њих утицао васпитно или не. Такав исти неповољан суд о учитељу оправдан је, ако му ученици долазе у школу неопрани, неочешљани, исцелани, ако задоцњавају или изостају од школе.

Школа ваља да отпочиње свој рад тачно кад то звоно огласи, тачно да завршава у одређено време. Распореда часова ваља се тачно придржавати. У школи нека буде највећа чистоћа, и све да је у свом реду. Пре уласка у школу деца ваља да очисте обућу о брисаљку; по уласку сваки оставља калу, мараму или капут на за то одређено место и мирно одлази на своје место, одакле се не креће, ако за то нема разлога. Учитељ је у школи са њима и забавља се спремањем за рад, који настаје. Деца се могу полугласно и разговарати, док учитељ не да знак, да настава почиње. Деца, која одоцне, не смеју улазити за време молитве, и кад после уђу, морају да стоје код врата неко време, само не цео први час.

За време наставе је мир и пажња. Забрањено је разговарање, казивање, доштаптавање, играње рукама и лупа ногама. Уређено је понашање ученика, кад треба да се јави, да устане, да што одговори. Наставна су средства у приправности и она се на знак учитељев или на команду без лупе узимају или остављају.¹

Све то надгледа око учитељево: он управља и одржава добар ред без много речи, без вике и лупе. Ако је учитељ мишљења, да је васпитање немогућно без телесних казни, то је рђава одлика његовога васпитнога утицаја. Јер ко држи да је прут јачи од њега самог, тај мало има вере у своју васпитну снагу и духовну надмоћност над децом, а где тога нема, ту је понајвећма и батина слабија од руке, која ју подиже.

Где се дисциплина одржава болом од батине, ту је учитељ у највише случајева слаботиња, ређе тек, али на жалост и тога има, суров човек.

Без кажњавања се истина у школи не може. Али где је учитељ пријатељски васпитач своје мале чете, ту се може телесна казна избећи или бити врло ретка. Само у случајевима преступа противу морала она се може употребити и кад се употреби, ученик мора знати, да ју је и заслужио.

Ако ли пак учитељ бије дете због тога, што не може брзо да појима, што му се говори, то за таквог учитеља вреде речи Динтерове: „Од десет удараца, које изврши учитељ, девет је он заслужио.“

Ко предаје с батином у руци, тај не зна, шта је васпитна настава и сам себи даје сведочанство о томе, да је рђав учитељ и васпитач.

Само онај може да влада духовима, који има чврсту вољу и пре свега срце пуно љубави. Учитељ, тиме наоружан, више постизава оштрим погледом или лаким прекором, него ли други грдњом и батинама. А ако узмора да употреби и какву телесну казну над којим дететом, то је тада та казна увек од јаког утицаја и успеха.

Без тешкоћа моћи ће се да одржава ред у школи онда, кад уредност постане код деце навика. *Добре навике* су у васпитању од одвећ велике вредности. Оне се стварају свакодневним једнаким *поштујуњем*. А да то постигнемо, морамо имати јасан циљ пред очима, мир и доследност. Тако је за учитеља школски ред, као нешто, што се *само*

¹ Ако учитељ овде употребљава бројање, то се на команду један! два! три! морају вршити одређени *покрети руке*, а не да се бројањем само време опредељава.

по себи разуме. Не као да иза њега постоји закон какав, који нас *при-
морива* да га вршимо, већ као да је то природни ред, који се не може
заобићи. За извођење и одређивање реда ће, према томе, више помоћи
прекорна опомена или питање преступнику, него ли грдња и бој. Тако
школски ред постаје *школским обичајем*, коме се дете радо потчињава,
јер је он битни моменат школскога живота. Школску дисциплину веома
моћно потпомажу добре навике, које ученик, као резултат *домаћег* вас-
питања, донесе у школу. Та се помоћ не да ничим заменити. Ако су
деца још у кући навикнута на послушност, уљудност, скромност, учти-
вост, ред и чистоћу, то је школи остало само пола рада. Али за то
јој је ипак задатак, да и у оној деци, која код куће нису у томе вас-
питана, школским редом и заштом ствара добре навике.

Нека је овде још напоменуто, да се управљање децом мора увек
вршити с васпитачком љубављу. С тога ваља избегавати погрдне, грубе
изразе. Подофицирски манири нису за школу.

Учитељ казује своје упуте и наредбе пријатељски али одређено,
не као да се унапред плаши, да га ученици неће послушати, већ као
да се ствар тиче познатих ствари, које се саме собом разумеју и са
којих учитељ не треба ни да се узбуђује. Одвећ јако заповедање и ко-
мандовање не доприноси ништа циљу. Послушност децја је добровољ-
нија и пажња је општија, ако учитељ заповеда полагаано, али одсечно
и јасно. Разуме се да у тим заповестима не сме бити никакве сумње;¹
сва пак деца ваља да их тачно разумеју по речима и садржини.

Сва се деца доста лако навикну на спољанњи дисциплинарни ред.
Пронисно држање за време предавања, јављање, устајање, узимање и
остављање наставних средстава, пристojно улажење и излажење — све
то уче млађи ученици од старијих и без великога труда учитељева.
Али је теже васпитати неуредно дете на ред, расејано — да буде паж-
љиво, нечисто — на чистоћу, нестално — брижљивости, лажљиво — исти-
нитвети, јогуницу — послушности, небрижљиво — на тачност, неучтиво
— учтивости. Ту је потребно много мудрости и стрпљења, много стал-
ности и истрајности, доста мирноће и одређености, много љубави и
благости, општро око и за све ствари — опрштај.

Учитељ, који своје ученике, нарочито оне, који му задају много
бола и много бриге, не носи на срцу, упропашћава и себи и ученицима
најлепши плод рада свог. А напротив, ако опрашта, то ће бити све
већа његова храброст и његово стрпљење, његова васпитачка мудрост и
његова љубав.

Без сталне дисциплине се не може ни замислити добра школа.
С поља посматрана она је претходни услов за ма какав успех у настави.

Васпитачки утицај учитељев се мора испољити и ван школе у
пристојном, лепом и учтивом поздрављању ученичком. Ако деца у једном
месту и странца поздраве, то је оправдан закључак, да имају ваљаног
учитеља.

(Наставиће се)

¹ Молже вели: „Неодређеност у заповедању ствара несигурност у послушности.“



ХУСОВ ПРАВОПИС

По проф. Д-р Ј. Јебауеру

од М. Петровића, проф.

Школована Србина нема а да му није познат живот и рад на реформацији католичке цркве — Јована Хуса, највећег мученика словенског за истину и правду.

Кога је већма заинтересовала наука и судба тог мученика, те је читао и о Виклифу, а нарочито о Лутеру, тај је по непристрасним књигама могао наћи само хвале за великог учитеља Хуса, чије је учење привидно пропало, ма да је чешки народ онако јуначки гинуо за њ у чувеним хуситским ратовима.

Ту ће се наћи и то, како је сам Лутер, на сто година после словенске реформације, одао достојну пошту и признање Хусу и његову учењу. Јер у једном свом писму вели он: „До сад сам, и не знајући, веровао и учио као Ј. Хус. — — Павле и Августин такође су Хусовци. Не знам шта да мислим, кад видим, да је истина још пре сто година била позната, проклета и спаљена.“ Па даље: „Је ли то вера римске цркве: да је наша старији од св. писма? О, блажена је Грчка (православље), блажена је Чешка, блажени су сви који се од ње одвојили и који су изишли из тога Вавилона (Рима)! А проклети су сви који се ње држе!“ — „Ми смо сви у души Хусити, а и не знамо за то.“

А у свом одговору Д-р Еку „Von den neuen Eckischen Bullen und Lügen“ вели Лутер: „Die Steine werden noch über die Hussischen Mörder schreien. Man hat nun hundert Jahre gewehret und je mehr gewehret wird, desto mehr es fürdringt, dass es offenbar will werden, Hussens Sache sei göttlich, Costnitzer teuflisch gewesen. Ach woltte Gott ich wäre sein würdig, auch um solcher Artikeln willen verbrannt, zerrissen, zertrieben zu werden auf's Allerschmählichste, wie... und dass mir's tausend Hälse kostete, sie müssten alle heran.“

Ну, мање ће бити у нас познато, да је Хус, поред свог реформаторског рада, покљонио озбиљну напњу и чешком правопису, те и тиме заслужно вечан спомен у своме народу. По томе је и овим редовима циљ, да читаоце упознаду с тим Хусовим радом, који ће бити изложен свега у неколико тачака, те се отуда неким учинити незнатан, ма да је у истини врло важан, јер је задовољио једну велику потребу и био толико савршен, да би могао, и вероватно и остао до данас, само да су биле боље политичке прилике за Хусову домовину.

Да би се то лепо видеало, ми ћемо овде саопштити данашњу чешку азбуку, казати што је најважније о њеном читању, па онда изложити

¹ Welkers Staatslexicon B. X S. 160.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Упутко како се писало пре Хуса, и шта га је навело да правопис поправи.

Чеси се служе латиницом и ово су им писмена, по реду, који је у њих усвојен:

<i>a</i> = а	<i>m</i> = м
<i>b</i> = б	<i>n</i> = н
<i>c</i> = ц	<i>ň</i> = њ
<i>č</i> = ч	<i>o</i> = о
<i>d</i> = д	<i>p</i> = п
<i>d'</i> = ě ²	<i>r</i> = р
<i>e</i> = е	<i>ř</i> = рш
<i>ě</i> = је	<i>s</i> = с
<i>f</i> = ф	<i>š</i> = ш
<i>g</i> = г	<i>t</i> = т
<i>h</i> = x ³	<i>t'</i> = ě ²
<i>ch</i> = х	<i>u</i> = у
<i>i</i> = и	<i>v</i> = в
<i>j</i> = ј	<i>y</i> = и
<i>k</i> = к	<i>z</i> = з
<i>l</i> = л	<i>ž</i> = ж

Самогласници су: *a, e, i, o, u, y*; сви остали гласови сугласници. Али и гласови *l* и *r* могу бити неки пут самогласници, у једносложним речма или у слоговима без правих самогласника, на пр. *vlk* = вук, *sr-na* = срна, *trn* = три, *vl-na* = вуна.

На изговор и писање својих других самогласника пазе Чеси (и од најстаријих времена) толико, да је то једна од најважнијих страна чешког правописа, те их узимају у засебну групу, па и штампарии имају за њих нарочита слова. Изнад знакова за самогласнике ставља се (с једним јединим изузетком) акценат, који пишу озго с десна на лево (/).

Други су самогласници: *á, é, í, ó, ú, ý*. Овамо долази и *ň*, које је управо само знак за историјско развијање дугога *o*, на пр. у данашњој речи *kňůl*, која је у старом чешком језику гласила *kóň*, а доцније *kuoň*.

Са ових седам, има данас у чешкој азбуци 39 писмена. Чују се, истина, још два гласа: *dz* (дз), као у нас негде—дзвоно, и *dž* (дж-џ), али за њих немају нарочитих писмена.⁴

² За *d'* узели смо наше ě, а за *t'* наше ě, ма да ови наши гласови нису потпуно једнаки с чешким, који се изговарају као да није потпуно извршено јоговање гласова *l* и *t*, дакле, као недовршено ě и ě.

³ Ово писме чита се као немачко *h* на почетку слога.

⁴ Ваља напоменути да Чеси пишу још и *q, w, x*, али само у туђим речма, као *Xerxes* и т. д.

Писмена: *i, y* читају се подједнако као наше *i*, али се прво пише, у главноме, после „меких“ (непчаних) сугласника: *j, d' t' ň, ž, š, č*, и зубнога *e*, а друго после „тврдих“ сугласника: *h, ch, g, k, d, t, n*, и *r*.

Писме *n* чита се као *њ* испред самогласника *i* и двогласника *e*, на пр. *nitro, někdy*.

Пред тим писменима (*i, e*) читају се и *d* и *t* као *d' (ħ)* и *t' (ħ)*, на пр. *dite*. Ако се то недовршено *ħ* и *ħ*, и *њ* чују пред осталим самогласницима, онда их ваља и писати одмах њиховим писменима, на пр. *das* (ч. ђас) ђаво, *t'opka* (ч. ћопка) = ћурка, *ňádra* (ч. њадра) недра.

Изложивши овако укратко, који се гласови чују у данашњем чешком језику, односно како се читају писмена којима се Чеси служе, потребно је да одмах овде кажемо, да су сви ти гласови постојали и у старом чешком језику, а уз њих и други, којих нема у данашњем, нити је и онда било за њих писмена.

Још у почетку Чеси су се служили латиницом, ма да је била позната и глаголица, а у њој је било само двадесет и нешто више писмена за толико чешких гласова, те су се морали мучити при писању осталих, служећи се писменима најближих гласова и удаљавајући се тако веома од фонетичког писања. Тако су, на пример, писали *dete*, место *dietě*, како је према изговарању требало писати ту старочешку реч, од које је постала данашња *dítě* = дете.

То је доиста врло „прост“ правопис, па се тако и зове данас, за разлику од осталих мена, кроз које је чешки правопис прошао до овог данашњег. Њиме су се Чеси, за невољу, служили до краја 13. столећа.

Од тада се јавља све јача тежња да се правопис боље подеси према језику, па се за писање дугих самогласника удвајало *a* (aa), *e* (ee) и т. д. а за сугласнике којих није било у латинском или су удвајани најближи, као *ss* м-š., или су на разне начине комбиновани једни с другима, као: *cs* и *chz* за глас ч, *sch* за ш, *rz* за *r*, па чак и *zz* за *s*, без потребе.

То је, како га Чеси зову „*сирезни*“ правопис, који је, нема сумње, боље одговарао потреби, али се већ и у томе периоду јављају покушаји да се утврди један систем, а избегне произвољно писање, управо лутање, те се још тада почињу писати тачке или црте над писменима гласова најероднијих онима, за које није било писмена у латиници.

Од тих разних покушаја створио је Хус један систем, те је правопис одговарао свима потребама, с једним само недостатком, који ћемо ниже поменути. Проповедник у цркви, професор на свеучилишту, поборник чистог хришћанства, реформатор католичке цркве, Хус није могао да трпи самовољу ни у правопису.

Поступио је овако:

1. Усвојио је сва писмена која су дотле употребљавана у чешком а изговор им се подударео са латинским по средњевековном читању.

2. Писме *c* (*ц*) писао је вагда за глас *ц*, а не двојачко, као што је у латинском било употребљавано, на пр. *Caesar, consul*.

3. Писме *g* читало се пред *e* и *i* као *j*, а иначе као *z*. То је тај једини недостатак Хусова правописа.

4. За сугласнике којих у латинскоме није било узимао је писмена најближих сугласника, на изнад њих стављао тачку.

Тако се за „меке“ сугласнике *ñ, d', t'* и т. д. и „тврдо“ *l* писало *n, d, t* и т. д. са тачкама више њих, на пр. *řeč* (ч. ржеч) рец.

5. За писање других самогласника узимао је писмена обичних, на изнад њих писао црту озго с десна на лево, дакле као и данас, *á, é,* и т. д. на пр. *máš* = имаш, *me* = моје и т. д.

На жалост овај правопис није усвојен свугде, тако да су у XV и у првој половини XVI столећа била два правописа: Хусов и спрежни.

А од краја XVI писало се у Чеха „*братским*“ правописом, којим су „Чешка Браћа“ писала своје списе, на га свуда распростра. У суштини је то искварен Хусов правопис, у који је ушло доста и из спрежнога.

Данашњи чешки правопис постао је од оба последња, и он је, у главном, фонетичан, ма да има доста етимолошког и историјског писања. Да ни он није дело једнога дана најбоље сведочи пренис (који имамо) једне тугованке на чешком језику од 1859. године, коју је својим срцем испевала, а својом руком писала и пренисала рођена кћи чувенога Јосифа Јунгмана. Ту се види, да се онда са *š* писало данашње *š*.

Књиге су штампане „*фрактуром*“, т. ј. угластом латиницом. Мало округлија фрактурa звала се „*швабах*“, којим се штампало до 19 столећа, али је дотле име швабах пренето на сваку фрактуру за штампање. 1820. године штампана је Јунгманова „Словесност“ округлом латиницом старога облика т. ј. „*антиком*“, којом су штампали књиге романски и западни народи. Сам *Časopis Českého Musea* који је почео излазити 1827. год., штампан швабахом, тек 1829. год. напустио је швабах.



ЈАПАЊСКО ВАСПИТАЊЕ*
УНИВЕРСИТЕТСКО ОБРАЗОВАЊЕ У ЈАПАЊУ
(СПЕЦИЈАЛНИ ИЗВЕШТАЈ ЦАРСКОГ УНИВЕРСИТЕТА ТОКИО)

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

За последњих 25 година изашло је с царског университета у Токио око 5000 кандидата, од којих је 300 помрло, а пре царског университета Токио, било је нешто мање од 100 академски образованих људи; према томе, изгледа, да их у Јапану данас има око 4800. У свима струкама, и у различним врстама занимања, велика је потреба за спремним особљем, али са университета долази годишње само око 500 кандидата. Из следећих цифара, које су узете из поузданих статистичких података, излази, да је понуда дипломираних недовољна. Између 1700 правних чиновника (судија и правозаступника) има само 300 са испитом. — 400 кандидата заузимају висока извршна звања, укупан број ових пење се на 3200, а од 4300 учитеља у средњим школама има само 300 универзитетски образованих. Има око 40000 хиљада лекара и хирурга, али од њих је стекло академско образовање само око 600. Ја сам навео поменуте четири врсте позива, јер је за њих било лако прикупити статистичке податке, али не може бити никакве сумње, да је и у осталим струкама осетан недостатак у академски спремном особљу. Гледајући на односе, сами кандидати имају око свакодневне спреме мање муке, па да добију добре службе, него што је то случај у Европи и Америци. Због тога у Јапану сви теже за универзитетским образовањем.

Университети нису у стању да приме толико младих људи, колико се нуде, и с тога је заведен врло строг пријемни испит за велике школе, које се тамо сматрају као припремне школе за универзитет. На испиту не прелазе од пријављених кандидата више, но од прилике трећина, и они се пуштају на велике школе; друге две трећине морају чекати до идућег испита, или се одати другом позиву. С тога родитељи, стараоци и пријатељи одбијених конкурената захтевају врло енергично умножавање университета. Овај је захтев постао готово национално питање, и садашњи министар просвете објавио је на последњој седници царскога парламента, да ће за најкраће време измолити потпору парламента, да се подигне један универзитет на северо-истоку. Нема сумње да ћемо за неколико година осветити и један ново пројектовани универзитет, можда у Сендају. —

Да би се потпуно разумело универзитетско образовање у Јапану, мора се знати нешто о основном и лицејском образовању. У основном

* У књизи *„Unser Vaterland Japan, ein Quellenbuch geschrieben von Japanern. herausgegeben v. Alfred Stead. — Leipzig 1904.“* говори се у IX глави о јапанском васпитању. Одатле доносимо за сада само превод III дела: Универзитетско образовање у Јапану.

Ур.

школама траје курс у главном четири године, и за то време добију се основна знања из трију елементарних наука, заједно са моралним поукама и познавањем природе. Родитељи и стараоци све деце, која су навршила шесту годину, обавезни су, да децу пошаљу у основну школу, и да их оставе да изуче прописани курс. По свршеном нижем курсу, може се у основним школама ићи и на виши, који траје две, три или четири године. Дечади, који су свршили виши двогодишњи курс, могу бити примљени у први разред какве средње школе (грађанске школе). За сада у Јапану постоји 258 средњих школа, које већином походе ученици, који су свршили основне школе, и у свима тим школама, показала се потреба, да се уведе конкурсни-пријемни испит. Отуда долази то, да многи дечади, који су свршили другу годину вишег курса основне школе, и зрели су за први разред средње школе, да се примају у средње школе тек онда, пошто сврше трећу, па често и четврту годину вишег курса основне школе. Од 46570 конкурената за пријем у први разред положили су испит у априлу прошле године само 26622 ученика, а од њих је 12737 свршило све четири године вишег курса основне школе, — 9404 три године, а само 4017 двогодишњи курс. То износи у процентима 48, 35 и 15.

Пре десет година било је само 63 средње школе, а после тога се тај број за десет година учетворостручио. Ово нагло растење може се оправдати многим разним узроцима. У јапанском систему за образовање засновано је да они, који желе виши положај службе, не само у универзитетском образовању, него и у трговачким, техничким и милитарним позивима, морају имати свршену средњу школу, или на други начин стећи исто знање, па да добију приступа у више институте за учење. Па и у народу је од хинеско јапанског рата пробудена потреба за ширим образовањем. Без сумње су ови основи допринели за проширење средњих школа. Други, и ако не тако битан узрок, је жива жеља ка што већем образовању свију оних који до душе не желе претендовати на какву чиновничку или научничку каријеру, али ипак, као трговци и грађани, теже вишем образовању, но што су постигли основном школом. Ученици средњих школа, као и они, виших института, поштеђени су од војске до своје 28 године; а они, који су те школе свршили, имају право, да као добровољци служе једну годину, у место обавезне три године. Ова олакшица проширена је и на оне младе људе, који су пред војним властима положили испит, и њиме доказали своју довољну литерарну и научну спрему. Друго преимућство, које уживају ученици од средњих школа, јесте нада да ће бити наименовани за „Nanin-e“ чиновнике. Ма какав узрок томе био, сада постоји око 258 средњих школа, и у пркос томе, што би данашњи министар просвете радије сузио но проширио подизање, има многих, — а међу њима и неких са јаком педагошком спремом — који нису задовољни садашњим

бројем. Чиновници просветног реда тврде, да би много боље било, кад би млади људи походили трговачке, техничке или пољопривредне школе, но да проводе по пет година на једној средњој школи, кад већ није могуће, да сви буду примљени у више училишне заводе. На супрот томе тврди се с друге стране, да се површина знања, која добијају ученици трговачких, техничких и пољопривредних школа, не могу ни упоредити са општим образовањем, што га пружају средње школе, које су на истом ступњу. Сва се знања могу стећи за неколико година практичним искуством, а оно само посећивањем средњих школа. Ова околност објашњава, што се захтева већи број средњих школа.

Највећи недостатак средњих школа лежи за сада у оскудици у добрим наставницима. Виши семинар у Токију даје годишње око 100 наставника, и у септембру идуће године, треба да се отвори још један семинар Хиросими. Ови заводи једва могу снабдети наставницима нормалне школе. Понеки од академски образованих примају се наставничког позива, али у одељењима универзитета, у којима се може спремати за наставнике, број таквих студената сразмерно је мали, нарочито за литературу и природне науке. С тога се наставници обично узимају из средине оних, који су положили државни испит прописан за наставнике. Број ових конкурената износи годишње око 500. Када би се ови наставници могли правилно распоредити, вероватно би их било довољно да попуне празнине у редовима наставника средњих школа, али та је могућност отежана околношћу, што има врло мало наставника, који су положили испите у струкама, као што су енглески језик и природне науке, а на против, има много оних, који су добили сведоштво о спремности у лепом писању и т. д.

Сви недостатци средњих школа, могу се директно или индиректно свести на потребу добрих наставника. Власти су се постарале врло знатно и ревностно, да нађу лека овој великој потреби. Да дођу ближе циљу, установили су на царском универзитету у Токију и школе за усавршавање. Једна школа за јапански и кинески језик и литературу основана је у вези са литерарним курсом универзитета, а исто тако једна за природне науке са универзитетским одељком за природну историју. Сем поменутих, постоје и следећи заводи: прва велика школа (за физику и хемију), друга велика школа (за математику), трећа велика школа (за енглески језик и литературу) и школа за стране језике и литературу. Студенти ових школа су пређашњи ученици средњих и нормалних школа. Има људи, који сумњају да такве школе могу пружати добре учитеље. — Пошто су курсеви свију ових завода двогодишњи, не може се претпоставити, да ће се студенти моћи спремити за добре наставнике, нарочито, кад је познато то, да се њени предмети на нормалним и средњим школама уче врло рђаво.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBS.RS



На курсу средњих школа мора се научити један од три страна језика: енглески, француски или немачки. Енглеском језику посвећује се за четири године по седам, а у петој по шест часова недељно. Ни у једној средњој школи не учи се француски, а немачки само у једној или две; готово у свима школама, од страних језика учи се енглески. Мора се констатовати и то, да и ако је много времена употребљено на учење енглеског језика, да резултат ипак не стоји у сразмери са трудом. Обични ученици могли би по свршеном курсу доста мучно написати једно разумљиво писмо или прочитати новине, а ретко би ко од њих био у стању говорити енглески. Основне новине неопходно су потребне у овој области.

Број дечака, који су у априлу последње године примљени у средње школе, изнео би преко 26000, а целокупан број свију ученика, нешто више од 102000. За коју годину, па ће број студената годишње расти најмање за 10000. Ако упоредимо целокупан број испитаних у средњим школама (у априлу прошле године, 9003) са бројем конкурената за ступање на више школе (у јулу прошле године, 4459) онда би се број ових понео скоро на 5000, док међутим, велике школе могу примати годишње само око 1600. Отуда није мали број оних младих људи, који су, пошто су пали на испиту, преварени и изгубивши храброст, скренули у странпутицу, и на тај начин изгубили за свагда изгледа, да ће постати корисни чланови друштва. Неуспех на испиту није довољан доказ за нестручност, и отуда следује, да често велике школе — универзитети пропадне оним младим људима, који би можда много допринели. Овакав губитак за земљу је озбиљан и достојан пажње.

Од конкурената, који су задовољили услове за велике школе, било је 8 квацокуса (палеићи), 543 Шицокуса (потомци војвода из времена властелина, или Семураји) и 1047 Хајмина. То чини у процентима: Квацоку 0,5 проц., Шицоку 34 проц. и Хајмина 65,5 проц.

Без острва Тајван (Формоза) рачуна се насељеност Јапана по последњем бројању на 43758415 (осем нахочади и неубројених заробљеника, којима је изречена пресуда). Међу њима има 4551 квацоку, Шицоку 2105698 и Хајмина 41548166; процентни однос је следећи: Квацоку 0,01 проц., Шицоку 4,81 и Хајмина 95,18 проц.

Не гледајући на квацокусе, смело је на сваки 100 примљених кандидата, бити увек 5 Шицокуса. Од 451 студента на царском универзитету у Токију било је у јулу прошле године 219 Шицокуса и 228 Хајмина, један доказ за несразмерни број студената према укупном броју обеју народних класа, чији узрок није тешко пронаћи. Шицокуси су припадали оној класи, која је владала за време апсолутне владе па све до рестаурације у 1868., и већ је постало традиционално, да синови Шицокуса жељни части жуђаху за вишим образовањем, јер се њима могаху издићи изнад масе народне. Други узрок је у томе, што



је највећи део виших чиновника и повећи број научника од порекла Шицокуса, и њихови синови, браћа, сродници и пријатељи с тога желе да заузму исте положаје, за које, природно је, треба виши ступањ образовања.

Шицокуси су већином веома сироти, па ипак многи од њих, у пркос својим скромним средствима, старају се да њихови синови уживају универзитетске студије. Није ретко, кад се какав млад човек истакне у средњој школи, да чланови његове породице буду готови, да поднесу жртве и да притрпе оскудицу, да би омогућили његово даље образовање. Познат је један случај, у коме је једна млада девојка, да би потпомогла издржавање свог млађег брата, отишла у гејше, — позив, који се не сматра као са свим частан, али ни у ком случају не треба га замишљати ни као понижавајући. Можда је то изузетни случај, али чешће се дешава, да родитељи кубуре, само да би послали своје синове на универзитет. Сем тога постоји читав број дружина за помагање студената, чији је задатак, да потпомажу оне студенте виших завода или универзитета, чија родбина није довољно имућна да може снабдети своје синове потребним средствима за студије. Такве дружине обично су локалне природе, извешан број људи из истог краја (вероватно људи, који су и сами били студенти без средстава) уједине се да потпомажу сиротне студенте из свога округа. Ови, на овај начин потпомогнути студенти, враћају после позајмљени новац са или без интереса. Има стотине друштава такве врсте, и шта су она учинила и чине за више образовање, не може се оценити. Осим тога налазе се у породицама виших чиновника или научара обично по један или два млада човека који су у служби у кући, или држе ту приватне часове. Ови млади људи код таквих породица добијају стан и храну, — кад кад им се плаћају и сви издаци — и иду у школу, а у слободно време, у накнаду за све то, на услузи су тој породици. Врло велики број виших чиновника и научара претурили су и сами живот „Шозеја,“ како се назива живот таквих студената. И овај систем показао се тако добар, да треба желети да се и одржи.

Постоји осам великих школа, које су све под директном управом министра просвете. Понеке од њих имале су сем курса за припремање за универзитет још и по једно одељење за медицину, али она су прошлих година претворена у једну независну школу. Једна од школа у Куматово има и једно одељење за инжињерске послове. Осем школе у Куматову, све су остале сада још само припремне школе. Као што је већ поменуто, број конкурената за примање јако надмашује број оних, који се могу примити у школу, и с тога је уведен конкурсни испит којим се даје првенство најспремнијим студентима. Сваки кандидат подноси писмену молбу министру просвете преко велике школе, у којој назначује факултет универзитета, који жели посећивати, и врсту. Испит



УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBE.BG

почиње у јулу, а министар просвете мора већ у априлу или мају знати струке које ће се полагати. Оне се избирају из листе предмета, који су учени у средњим школама, и морају бити сваке године друге. Предмети последњег испита били су јапански и хинески језик, математика, један страни језик, физика, хемија и географија. Међу „страним језицима“ мора бити у свима случајевима енглески, изузев за оне студенте, који желе да походе на универзитету курс из немачког права и немачке литературе; у том случају, може се на место енглеског изабрати немачки. Они студенти, који изаберу за студирање Француско право и Француску литературу, могу изабрати за испит од страних језика француски. Сем тога, могу се само око педесет студената, који уче медицински курс решити за немачки језик у место енглеског; али ово је допуштено само у првим вишим школама у Токију. Сви молитоци испитују се у исте дане, и у исто време у разним великим школама, и то увек само у оним школама, из које су дошли на испит. Одговори се напишу, скупе и пошљу просветном одељењу, где нарочито изабрани одбор прегледа хартије и нумерише их. Целокупан број нумера, с нарочитим погледом на разне струке, одлучује о исходу испита. Постављање студената, по групама, коју ко жели, врши се по реду њихових испитних резултата. По том се конкуренти примају у школе по истом реду. Кад број конкурената за неку школу прекорачи допуштени број, морају студенти са мало слабијим сведоџбама ићи у оне школе, које су изабрали на другом месту и т. д. Овај је систем уведен у јулу прошле године, и показује се, нема сумње, као најпробитачнији начин за одстрањивање сувишних конкурената. Млади људи припремају се врло журно за овај конкурсни испит, за време своје пете школске године на средњим школама, а исто тако и у размаку између дана кад су предали молбе, у априлу, и испита у јулу. Али, ваља се бојати, да многи млади људи, овим прекомерним напором при учењу, не штете своје здравље, а то је још један отежавајући аргуменат противу свију оних, који говоре за умножавање института за више образовање. Овај конкурсни испит је основни узрок што средња старост универзитетских абитуријената прелази преко 26 година, у место да износи 23 или 24 године. Обично долази дете у основну школу кад наврши 6 година; шест година доције ступа у средњу школу (са дванаест година), после пет година ступа на велику школу (са седамнаест година) и три године после тога на универзитет, одакле исто тако, после три или четири године мора свршити завршни испит (дакле, са двадесет и три или и четири године).

Курс великих школа дели се на три секције. Прва секција је припремни курс за оне студенте, који желе изучавати на универзитету групе за правне науке и литературу. Предмети су им ови: Наука о обичајима, јапански и кинески језик, страни језици, историја, логика и психологија, основи права, основи политичке економије и борење,

Страни су језици енглески, немачки и француски, од којих се могу по вољи бирати два; али за оне, који желе трећи курс из немачког права или немачке литературе, а само су енглески учили у средњим школама, немачки језик није само облитатан, него му се још мора и јако повећати посвећено време. То исто важи и за француски. Важно је запознати и још неколико лакших различности у току студирања, с погледом на курсеве, који се узимају на универзитетима. У другој секцији, у којој се налазе они, који се посвећују нижињерекој струци, природним наукама и пољопривреди, или фармацајтском курсу медицинског факултета, обухвата план студирања науку о обичајима, јапански језик, енглески, немачки (или француски), математику, физику, хемију, геологију и минералологију, цртање и борење. У овој секцији енглески је облитатан за све, а немачки и француски су факултативни. У трећој, или медицинској секцији уче се ови предмети: Наука о обичајима, јапански, немачки, енглески (или француски), латински, математика, физика, хемија, зоологија, ботаника и борење. У овој секцији стоји немачки језик у првом реду, а енглески или француски могу се по вољи бирати као други језик. За оне, који долазе на велике школе после испита из енглеског језика, одређено је дуже време за немачки језик но за друге. У првој секцији употребљава се за студирање сваког страног језика више од 30 процената од целокупног времена, у другој секцији више од 20 процената, док међутим, у трећој секцији, време, које је посвећено немачком језику износи 40 проц., за енглески и француски 10 проц.; проценат свега времена, које отпада на учење европских језика износи дакле 60 проц., односно 40 проц. и 50 проц. за прву, другу и трећу секцију. И поред те околности, што је студији европских језика посвећено толико много времена, знања универзитетских студената у тим језицима, далеко су од тога, да могу задовољити, и жалосно је, што овај недостатак напредује из године у годину. Очеvidно је, да узрок овој мани лежи у најновијем наглом напредовању у броју средњих школа, са којим није могао упоредо напредовати и број добрих наставника енглеског језика. Из тога излази, да студенти виших школа имају да се боре са два страна језика. Кад би се у средњим школама енглески језик довољно изучио, не би један од тих језика тражио толико много напора. Због тога, неки педагози захтевају, да се на великим школама учи у место два, један језик. Али, без сумње, никада се не би могао један учен човек, који тежи вишем ступњу, задовољити једним језиком. Било би сасма немогуће само с једним језиком ићи напоредо са гигантским наплетцима света, који се јављају у свима вишим гранама образовања. Кад је већ један страни језик добро изучен у средњој школи, студенту велике школе требаће да употреби за тај језик мало времена. Из тога излази, да је недовољна спрема из страних језика узрок за штетан резултат у наставним гра-



УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unis.rs

нама великих школа. Не само настава страних језика него и сви предмети који се уче у средњим школама, јако захтевају побољшање. Многи би се предмети могли укинути на великим школама, да су у средњим боље изучени. Ми би могли збиљски рашчистити са системом поделе на секције на великим школама, кад би се увело побољшање метода за учење, кад би био добар наставни персонал, и кад би пре свега било добрих наставника, и кад би се за све студенте нашао један прост наставни план. Данашњи систем принуђава сваког студента да се одлучи, који ће факултет универзитета походити, т. ј. он мора већ при улазу одлучити о своме позиву у старости, а у томе му још не достаје довољно зрелости, да би погодио сасвим ваљан и прави избор. Осем тога, могло би се по могућству скратити време које је урачунато за више школе, кад би поменуте поправке ступиле у живот. Овај прекрет, који се тако жели, може наступити само по основној реорганизацији средњих школа, а то је задатак, који би захтевао много времена и много издатака.

Царски универзитет заснован је у сагласности са царским указом № 3 (1 марта 1886.). Ево једног описа токиског универзитета:

Академска универзитетска година дели се на три дела, први траје од 11 септембра до 24 јануара, други од 9 фебруара до 31 марта, а трећи од 8 априла до 10 јуна. Предавања се не држе недељом, на народне празнике и кад су свечаности.

Број катедара, које су заузели факултетски професори универзитета је овај:

Правни факултет

Конституција	1	Државни закони	2
Државно право	1	Међународно трговачко право	2
Грађански кодекс	4	Међународно приватно право	1
Трговачко право	2	Историја легалних институција	1
Закон о грађанским поступцима	1	Римско право	1
Криминално право	1	Енглеско право	2
Политичка, државна и финансијска наука	3	Француско право	1
Статистика	1	Немачко право	1
Политика	1	Упоредна историја легалних институција	1
Политичка историја	1		

Медицински факултет

Анатомија	3	Медицинска хемија	1
Физиологија	2	Офталмологија	1
Дерматологија и сифилис	1	Психијатрија	1



WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Патологија и патолошка анатомија	2	Хигијена	1
Фармакологија	1	Судска медицина	1
Медицина	4	Зубно лекарство	1
Гинекологија и бабичлук	1	Отологија, ринологија и ларинологија	1
Педијатрија (дечје болести)	1	Фармација	3
Хирургија	3		

Инжињерска велика школа

Инжињерске науке	4	Архитектура	3
Машинство	3	Практична хемија	3
Грађење бродова	3	Технологија експлозива	1
Маринство	1	Рударство и металургија	4
Технологија оружја	2	Практично машинство	1
Електротехника	3	Динамика	1

Литерарна велика школа

Јапански језик и јапанска литература	2	Педагогика	1
Јапанска историја	2	Естетика	1
Хинески класици и хинески језик	3	Филологија	1
Историја и географија	2	Санскритски	1
Философија и историја философије	2	Енглески језик и литература	1
Психологија, етика и логика	2	Француски језик и литература	1
Социологија	1	Немачки језик и литература	1

Велика Школа природних наука

Математика	4	Зоологија	3
Теориска физика	1	Ботаника	2
Астрономија	2	Геологија, палеонтологија и минералологија	3
Физика	2	Сеизмологија	1
Хемија	3	Антропологија	1

Пољопривредна велика школа

Пољопривреда	2	Зоологија, инсектологија и свиларство	2
Агрикултурна хемија и општа хемија	2	Вртарство	1
Шумарство	4	Сточарство	1
Ботаника	1	Геологија и обрада земље	1
Органска физика и метеорологија	1	Физиологија	1



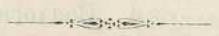
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs

Пољопривредна управа и политичко државно право	1	Ветеринарска медицина и хирургија	3
Ветеринарска анатомија	1	Неговање сточарства	1
		Употреба шумских прихода	1

Царска височанства удостојила су у разним приликама универзитете својим посетама. Октобра 1886. цар је походио институт, и разгледао слушаонице и лабораторије различних великих школа, сале за спавање, болницу и библиотеку, а исто тако и универзитетску ботаничку башту, а 12. јула 1890. поновио је цар своју посету, и том приликом је посматрао слушаонице, лабораторије велике школе за инжењере и физику. 22. децембра 1899. допало се цару да онет разгледа просторије и лабораторије одељења за науке о минама и металима, а исто тако за примењену хемију и науку за грађење бродовља у инжењерском одељењу, музеум за природну историју у одељењу за науке, даље збирке старих споменика у одељењу за литературу, као и универзитетску библиотеку. 10. јуна 1899. и 11. јула 1901. држали су се годишњи испити пред царем. 29. марта 1888. походила је царица све болеснике у одељењима за медицину, хирургију, бабичлук и очне болести у универзитетској болници; даље, разгледала је још и сале за оперисање, слушаонице и лабораторије факултета за медицину и науку

(Свршиће се)





ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Општа историја израдио *Д. Зрнић*. IV. Средњи век. (Штампано као рукопис). Београд. Штампарија код „Просвете“ С. Хоровица 1903. Цена 3 динара. 8° стр. 214.

Особито ми је мило што могу одмах на почетку своје оцене ове Опште историје рећи да је она прави добитак за нашу школску књижевност. Ова Општа историја, посматрана са српског стајалишта, много је боља чак и од многих књига те врсте из страних, у сваком погледу богатијих, књижевности. Јер, док те на страном језику написане Опће историје обично врло лепо и коректно описују своју народну историју и, уопће, историју Западних народа, дотле, било из незнања било из малиције, пишу сасвим мањцијски, — на чак и оне најбоље, — о историји Словенâ, а особито Србâ. Ми смо, нажалост, били такве зле среће да смо се морали и у *својим* школама служити — па се негде и данас још увек служимо! — тим страним тако написаним Опћим историјама. Па што је још горе, и оно мало школских књига о Опћој историји што их имамо на свом језику једва да су у том погледу нешто боље од страних. Да је све то истина, што сам рекао о Опћим историјама писаним страним језиком, мислим да ми није потребно доказивати специјалним примером, јер се сви, који смо учили средње школе, и сувише добро сећамо *какове* су те књиге. Да лак нисам претерао, кад сам затврдио слично и о Опћим историјама писаним нашим језиком, доказаћу *Ровјесником* средњег вијека за више разреде средњих училишта, коју је написао познати хрватски историчар, Вјекoslav Клаић. Апстрахирајући оне силне *стварне* погрешке којима ова Клаићева Опћа историја све кишти, апстрахирајући надаље затупани клерикални дух који је провејава, указаћу само на другу велику јој ману, на онај *неправедни* сразмер, којим даје простора приповедању историје словенских народа. Док се, — узмимо на пр. раздобље од 1270—1492 год! — о приликама у несловенским државама приповеда на 24 листа, поклоњено је приповедању о приликама у словенским државама (скупа са Византијом) тек 14 листи. Колико је према томе праведнији сразмер у Општој историји г. Зрнића! Док се, мал’те не у истој раздобљу, т. ј. од 1270.—1500 год,

о приликама у несловенским државама говори на 10¹/₂ листи, поклоњено је приповедању о приликама у словенским државама (скупа са Византијом) 19 листи.

Г. је Зрнић, дакле, својом књигом доскочно горе споменутом великом злу, пруживши нам такову Опћу историју која *праведним* сразмером расправља о прошлости како Несловенâ тако и Словенâ. А како је то у нас сасвим новина, па уз то још и корисна и пријатна новина, имамо му то урачунати у велику заслугу и сматрати као главну врлину његове књиге. Али је г. З-у осим тога пошло за руком да својом књигом задовољи и осталим захтевима: да му причање буде увек објективно а уз то задахнуто слободоумним духом, да се темељи на најновијим резултатима историјског истраживања, да буде јасно а уз то и занимљиво, и да не буде преопширно а да ипак обухвати све важне догађаје. Стога искреном добродошлицом поздрављам ову Опћу историју, као прави добитак за српску књижевност.

И тиме бих могао и завршити. Ово неколико речи могло би бити и сва оцена, да није оне молбе г. пишчеве у краткој „Напомени“, којом моли суд (свакако: детаљнији) о својој књизи, „да би се после оцене могло доћи до бољег удбеника из овога предмета“. Ова молба одаје уједно и велику скромност г. пишчеву. Јер, док многи и многи наши „писци“ напишу *сасвим рђаву* ствар, па не само да не траже никаква суда, него чак неће ни да чују ни сасвим оправдане и разложне критике, — и покушајте им је само рећи! — г. З. за свој у свему врло добри рад „моли“ оцене, јер му је стало само до ствари, т. ј. да добијемо што бољу школску књигу из овога предмета. Услед тога, и јер и сâм то исто желим, изнећу и своје детаљније примедбе о овој књизи. Нађе ли се међу њима и која замерка, то лепо молим поштованог г. писца да је не схвати криво, него једино као пријатељски савет, као искрен одговор на искрени позив, јер и одговор, као год и позив, потиче из исте племените побуде. Уосталом против свију замерака оправдава г. писца то, да је увек много лакше већ готовом послу замерати, него посао доготовити.

Стварне примедбе су ми следеће:

Код приповедања историјских догађаја мора се тачно разликовати *узрок од повода*. Ја на пр. то, што Атила није добио сестру цареву (Валентинијана III.) Хонорију за жену, не бих назвао „узроком“ његову нападању на Запад, — као што г. З. чини (стр. 6.), — него бих рекао да је то био повод.

Добро би било да је г. З., споменувши двонедељно плачкање старог Рима (стр. 37.), споменуо у загради и израз „вандализам“, јер ће ученици често чути тај израз, па нека знаду и како је постао. —

За Теодорика Великог може се споменути да се старао не само „о земљорадњи и о подизању и обнављању јавних грађевина“ (стр. 39.), него и о индустрији и трговини. Требало би јаче и јасније истаћи подет науке и

уметности за његове владе, јер је тиме створена подлога за добар део средњовековне образованости“.¹

Треба знатно скратити 32. зачело, под натписом *Клодвигови наследници* (стр. 42.), јер је доста о томе говорити и у два — три реда. —

У реченици: „...али је његова (Карла Мартела) највећа заслуга што (732) код Поатиера сузби арабљанску навалу из Шпаније, те и доби назив Мартел“ (стр. 43.) треба протумачити ученицима *шта значи* тај назив, јер ће им тек тако та реченица моћи бити јасна. Уопће, владу Карла Мартела, тога „оснивача монархије Карловића, требало је јасније приказати и њену важност јаче истаћи. —

Г. З. тумачи шта је била Источна марка Карла Великога са именом „Аустрија“ (стр. 45.), али је требао додати још реч: „доцнија“, јер у оно доба нема још Аустрије.

У реченици: „Они (Франци) су мешавина од германских франака „с латинским и полатиньеним староседеоцима“ (стр. 47.) ја бих додао да су ти полатиньени староседеоци Келти. Осим тога било би боље да је Г. З. већ на том месту споменуо и *Нормане* да су и они у постајању француског народа утицали на његове најкарактеристичније особине,² место што о томе накнадно говори (стр. 56.), па и ту без довољног нагласка и јасноће —

Требало је јаче истаћи важност скупштине у Трибуру 887. год., јер ту се дефинитивно разделиле источна половина некадашње големе државе Карла Великога од Западне, Немачке од Француске. Сасвим је погрешно ово: „Карловића се држава тада распаде на пет држава...“ (стр. 48.), јер, осим Немачке и Италије, било је тада у *самој* Француској поред краљевине париског грофа Ода још четири самосталне државе, и то: Прованса (Доња Бургундија) под краљем Конрадом, Горња Бургундија под краљем Рамнулфом и Бретања под краљем Аланом, а ако уважимо и то да је тада и Лотарингија „била на путу да се учини самосталном“³, то је тада, осим Немачке и Италије, у *самој* Француској било *шест* самосталних држава.⁴ Према томе треба исправити горње казивање, и то тим пре, јер је баш потребно знати да се *сама* Француска распала на шест држава. А то треба зато знати, што је та поцепаност Француске на толике самосталне државице под моћним династама силно слабила краљеву моћ и тако ослабила и Француску, да она није могла за дуго времена играти никакву важнију улогу у међународним односима Запада. Том слабошћу Француске, — а нису биле боље прилике ни у Италији: и она је била поцепана на више самосталних владавина, — користила се Немачка, а ишле су јој у прилог и њене унутрашње повољне

¹ Dr. Julius von Pflugk-Harttung, Geschichte des Mittelalters, Berlin I (год?) 347.

² Dr. Hans Prutz, Geschichte des Mittelalters, Berlin, II (год?) 397.

³ Dr. Hans Prutz, Staatengeschichte des Aaendlandes im Mittelalter, Berlin, 1885. (Coll. Oncken II. 6.) I. 153.

⁴ Jbid. и Prutz, Gesch. d. Mittelalters II. 146.

прилика: између њених племена био је јачи смисао за народну заједницу, и тако: сутицајем тих повољних спољашњих и унутрашњих прилика, постаде Немачка прва држава на Западу, „центрум оцњег развитка око кога су гравитирала оба велика суседа јој“.⁵ Ако се, дакле, подценканост Француске доста не истакне, а особито ако се ни не спомене у свој детаљности, не може се разумети подизање Немачке; па како г. З. мало доцније, на стр. 111., као разлог томе не спомиње ништа друго него само њен, „згодни положај и пространство“, још ће се мање моћи разумети. — А да су се династе у Француској могле тако осилити на основати самосталне државице, томе су биле узроком оне силне борбе између наследника Карла Великог. Јер, сви ти претенденти морали су гледати да стекну, и за себе очувају, што више присталица између великаша, а то су могли најбоље постићи дељењем што већих повластица. И тако, и баш зато, јавља се феудалство најпре у Француској, и то одмах тако силно, да неки од таквих феудала постају чак и краљеви. У Немачкој међутим феудалство није могло да се тако брзо и тако јако развије и осили, јер се онде верније очувале установе, које се оснивале на старом франачком, германском праву. Слобода појединаца остала је онде још сачувана. Државни и друштвени поредак још се темељно на слободи малопоседника. И зато не ваља ни ова реченица: „За владе последњих Карловића осиле грофови у Француској као и у Немачкој“ (стр. 49.), јер — као што видесмо — тај процес није био један и исти у те две државе. Тиме ја, дабогме, не кажем да се „грофови“, — што рекао г. З. премда би боље било рећи: великаши, висока властела — није осилили и у Немачкој. Али то је било из сасвим других узрока, и тек много доцније, а о томе овде нећу да говорим, јер немам за то директна повода. Г. З. треба да према овоме поправи своје писање о овом, у Оцњој историји Средњег века тако важном, питању, јер ће му учиници *тек* онда на основи *тако* исправљеног писања, моћи право схватити не само споменуте процесе у развиту ове две западне државе, него уједно и велике заслуге француских краљева, Капетовића, које су стекли за монархију у Француској те, посредно, и за државу Француску. —

Г. З. не казује сасвим тачно стару домовину Мађара (стр. 56.). То треба поправити овако: Крајем IX. века живели су Мађари у јужном крају данашње Русије, у близини Црнога мора, између река Дона и Дњепра, у т. зв. Лебедији. Год. 889. (а не: око 885.!) истераше их одатле азијски Номади Печенези (а не: Хазари!) и зато они пређоше Дњепар код Кијева и населише т. зв. *Угао* (Etelköz), југо-западно од Дњепра, у поречју Дњестра и Прута до Серета. Али ни ту не останаду дуго, него дођоше у данашњу своју домовину.⁶

⁵ Prutz, Staatengeschichte etc. I. 154.

⁶ Paulez, A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt, Budapest, II. издање 1899. I. 1.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Уз реченицу: „Са својим су стадима прелазили (Маџари) с места на место“ (стр. 57.) могло се у загради споменути: „Номади“. —

Мислим да ученицима неће бити доста јасан израз „хијерархија власника“ (стр. 59.).

Чини ми се да већини ученика неће бити јасно, зашто се у Средњем веку време за које није било слободно ратовати, т. ј. од среде увече до понедељника ујутру, звало „Божји мир“ (стр. 60.). Стога не би шкодило и то протумачити, а може се у неколико речи. —

Врло је добро што г. З. казује ученицима како је изгледао витез „потпуно наоружан и спреман за бој“ (стр. 62.). Али би исто тако добро било па и потребно, да се каже како је изгледало одело и пенаоружапог и за бој неспремног витеза. То би још и врло занимало ученике, када би чули, рецимо на пр., за панталоне са погавицама разне боје, једне, да кажем, са црвеним и зеленим пругама, а друге са љубичастим и жутиим! Писац школске књиге треба да гледи — барем онде где је то могуће — да му књига буде привлачна, јер ће је онда ученици рађе и чешће проучавати. Исто је тако требало рећи коју и о *храни*. —

Као карактеристику сина и наследника Симеунова, цара бугарскога, Петра (927.—969.) није доста казати само: „бејаше слаб и не могаше му (оцу) извршити тежњу“ (стр. 69.). Колико је лепшу карактеристику царева Симеуна и сина му Петра могао наћи г. З. у овом Јиречковом савјешу: „Симеун је израдио себи у историји место међу оснивачима моћних држава, Петар међу светитељима и пустињацима. За Симеуна се спремаху Бугари да освоје Цариград: за Петра почеше Византинци владати Бугарском.“⁷ Својој књиге могао је г. З. исписати у своју књигу баш и од речи, јер је оно за нас Србе тим занимљивије што се, *mutatis mutandis*, може згодно применити и у нашој историји између Душана Силног и сина му нејаког Уроша. —

Не би шкодило да је г. З. онде где говори о томе, како „се смањено Загорије поче називати *Раином*, по престоници Расу“ (стр. 71.), додао, макар у загради, „код данашњег Новог Пазара“, да би ученици дознали где је била та престоница. —

Држим да је требало уз реченицу: „Роман великим даровима придоби за се свештенство; богатуне задоби ослобођењем одговорности за данак сиромашних људи...“ (стр. 75.) протумачити ученицима, — бар са неколико речи ако већ не опширније, — у чему се састојала та „одговорност за данак сиромашних људи“, као и тешке последице те „одговорности“, хоћу рећи, требало је приказати ученицима материјалну пропаст оних имућнијих грађана, т. зв. декурiona, које би држава „одликовала“ том, некад заиста, почашћу.⁸ —

⁷ Geschichte der Bulgaren, Prag, 1876., 171.

⁸ V. Pflugh-Harttung l. c. I. 224.—226.





WWW.UNIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Не знам зашто г. З није споменуо и то да је за владе *Стевана Војислава* и сина му *Михаила* основана засебна архиепископија, барско-дукљанска?⁹ А то је бар тако важно за нас Србе! Не уживамо ли ми Срби и данас плодове тог лепог настојања и рада? Сетимо се само св. Јеронимског питања! —

Није доста споменути да се утицај и са Запада и са Истока у Зети „најбоље огледао у управи, оделу и оружју“ (стр. 78.), него је поред тога требало свакако споменути још и *веру*. Јер баш су се у *верском* питању најбоље укрштавали утицаји са Запада и Истока (у Босни) у епиској Зети, а последица је тога била та, да је онде било следбеника и Западне и Источне Цркве, па их има и данас. —

Г. З. неће имати право када каже да је Босна признала врховну власт угарску „по свој прилици 1155 год.“ (стр. 80.), јер је већ угарско-хрватски краљ Бела II год. 1138. узео за себе и своје наследнике титулу „*rex Ramae*“.¹⁰

Споменувши само Немањино „зидање храмова и придобивање свештенства“, а не протумачивши и не истакавши ни једном једином речи важност и замашај тог Немањина посла, вели г. З. одмах затим: „Појимајући значај својих послова, Немања од њих не одуста ни на опомену своје браће...“ (стр. 81.). Ја сумњам да ће *ученици такођер* „појимати значај“ тих Немањиних послова из таког писања. Зато треба то ученицима протумачити.¹¹

Поред великих заслуга најславнијег бугарског владоца из династије Асеновића, Асена II. (1217—1241), а које и г. З. спомиње (стр. 88.), добро би било споменути и то, како је он дивно поленшао своју престоницу Трново, тај „царски град“, ту „царицу градова“.¹²

Добро би било да је г. З. протумачио ученицима, која се земља у данашњој Босни разумевала под именом „Усора“ (стр. 89.). —

Оне угарске владоце, које Мађари називају *László*, треба ми Срби да зовемо *Ладислав*, за разлику од оних угарских владалаца, које Мађари зову *Ulászló*, а које ћемо ми звати *Владислав*. Према томе треба г. З. да промени име угарскога краља, и брата Звонимирове удовице лепе Јелене, Владислав I. (стр. 95.), у Ладислав I., јер се он у Мађарџ зове I. *László*. —

Г. је З. требао много јаче истаћи оне штетне последице по Чешку које је изазвала наредба Бретислава I. (1037.—1055.) да престо наслеђује најстарији члан у породици Премисловића, а не само рећи: то „је доцније изазвало велике борбе око престола“ (стр. 101.).

⁹ Dr. Fr. Rački, *Borba južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI. veku*, *Rad jugoslovenske akademije* XXIII. 117.—119. и *Documenta*, 201.

¹⁰ Pauler, I. c. I. 246. V. Klaić, *Poviest Bosne*, стр. 47. казује да је то било већ 1135., али неће имати право b. Pauler, I. c. I. 479. белешка 442.

¹² Стојан Новаковић, *Земљиште радње Немањине*, *Годишњаци* I. 189.

¹² Jireček I. c. 252.—257.

Г. је З. требао живљим бојама, па и опширније, приказати владу великог краља Већеслава II. (1278—1305.), јер је он један од најврснијих чешких владалаца.¹³ Ученици ће добити још увек доста бледу слику из ово неколико речи: Већеслав „повећа себи углед и тиме што поста и пољским краљем“. (стр. 103.) О том важном догађају добили би ученици много живљу и јаснију представу, да је додано и ово: и тако споји под својим жезлом државу Пјастовића са државом Штемисловића (1300). Па да се још живље прикаже углед тог великог чешког владалаца, треба навести још и то, да су њему Мађари такођер нудили своју круну, кад им је изумрла њихова народна династија Арпадовића (1301). Већеслав је додуше, одбио ту част за себе лично, али су Мађари изабрали себи за краља његова сина Већеслава, па га у Стоном—Београду и крунисали.¹⁴ Овај се, додуше, није дуго наносио угарске круне, али су ипак једно време, па ма и кратко, њихове главе, очеву и синовљеву дичиле *три* славне круне: чешка, пољска и угарска. —

Биће мало смела тврдња, или празна фраза, ово: „Монголи убијаху и пљачкаху по Пољској тако, да ниједна земља европска није више страдала од њих“ (стр. 106.); сетимо се само шта је било са Угарском за монголске навале!¹⁵ —

О понемчавању скоро читавих области у Пољској, особито Шлеске¹⁶ (стр. 106.), која је тим начином за Пољаке за увек изгубљена, требало је више коју рећи, јер је то, и ако жалостан, ипак врло важан факат, који значи силан губитак за све Словенство. —

Причање г. З-ево о крштењу Владимира (980—1015) и његових Руса (стр. 108.) није тачно. Ни приказ тока самог догађаја, ни фиксирана година 988., не одговара најновијем истраживању.¹⁷ —

Г. З. нема право када *Јарославу* приписује да је „први почео ковати руски новац“ (стр. 109.), јер је то чинио већ његов отац *св. Владимир*. Владимиров је новац имао на аверсу натпис: „Владимиръ на столѣ“, а на reversu: „а се его сребро“.¹⁸ —

Као што је г. З. споменуо за скандинавску краљицу Маргарету (1387. до 1412) „да је узимала у заштиту тамошње сељаке“ (стр. 140.), тако треба да спомене и заузимање Владимира II. Мономаха (1113—1125) за руске сељаке, јер је то његова понајглавнија заслуга, којом је стекао трајну љубав свога народа. Кад је Владимир умро, „плакао је сав народ за светим и добрим кнезом, као што деца оплакују оца или мајку“.¹⁹ —

¹³ Tomek, I. s. 125.

¹⁴ Pór Antal, Az Anjonk kora, Budapest, 1895., 8—10.

¹⁵ Pauler, I. s. II. 165.—174., 187. 188.

¹⁶ Schiemann, I. s. I. 449.—456.

¹⁷ Ibid. I. 68.—75.

¹⁸ Ibid. 78.

¹⁹ Ibid. I. 113.—114. 116.

Г. је З. требао протумачити и јаче истаћи важност доласка саксонске династије на немачки престо са Хенрихом I. (909—936.) (стр. 111.). Док се, на име, у Источној Франачкој већ било развило феудалство, те је онде услед тога нестало било слободе сељака, дотле се у Саксонској још увек темељно јавни поредак на народној слободи, на старом племству т. зв. *Ethelingā* и на слободним сељацима. Тиме пак што су Саксонци очували своју слободу, очували су, дабогме и стару снагу и врсноћу у рату. Док је, на даље Германство у Источној Франачкој све већма падало под премоћни утицај Римске Цркве, те му је већ претила опасност, да ће и у државном и у друштвеном погледу подлећи њеном утицају, па се сасвим романизовати и тако ослабити и растројити се, остало је саксонско племе и у том погледу недирнуто. *Доласком, дакле, саксонскога племена на владу настаје национална редакција.* И то је спасло Германство оне велике опасности, да сасвим изгуби своје национално биће.²⁰ —

Г. З. не приказује доста јасно узрок т. зв борби о инвеституру. Наиме, он добро каже; „Забрана је инвеституре унижавала владалачку моћ особито у Немачкој, где су многе духовне старешине управљале, као и световњаци, великим баштинама које тиме долажаху под врховну власт папину, те се тако крњаше независност Немачке државе. Због тога у ствари и поче завада између Хенриха и Гргура, која је у историји позната под именом: *борба о инвеституру*“ (стр. 114.) Али је сасвим погрешно, кад одмах за тим вели да је непосредан узрок тој борби била „свађа Хенрихова са Саксонцима,“ јер се тиме и омет меша *узрок са изводом.* Исто тако није коректно рећи „да је Хенрих IV тиме, што је давао црквенога звања онима, који му више плаћаху, не водећи рачуна о њиховој подобности, изазвао против себе моћнога папу Гргура VII.“ (стр. 113), јер се таким писањем представља Хенрих IV. као узрочник те борбе, а то он није био.

Г. је З. пропустио истаћи важност скупштине у Форхајму (1077 год.), на којој је Рудолф Швапски изабран за такмаца — краља Хенриху IV. Јер на тој је скупштини једном заувек исказано, као неки државо-правни основни закон, да ће се у будуће немачка круна подељивати само избором, јер краљевим синовима не припада право наследства. Тиме је *Немачка конституисана као изборна држава.* Заједничким интересима удружени црквени преврат, вођен Гргуром VII., и бунтовни државни кнезови славили су славље над обореним наследним краљевством Салијеваца.²¹

Није доста само рећи: „Гргур заведе целибат, да би свештенике више везао за цркву“ (стр. 114.), него треба казати у чему се састоји целибат, а особито истакнути важност тога,²² т. ј. зашто је целибат био једно од најважнијих средстава којима „је уздигнута папска власт над свима владоцима и народима“.

²⁰ Prutz, Gesch. d. Mittelalt. II. 210.

²¹ Jbid. II. 335.

²² Jbid. II. 330.

Нека г. З. своје кратко тумачење *вормског конкордата* (1122) поправи тако: „цар даје изабраним црквеним старешинама световну власт т. ј. инвеституру скиптром“ место: „скиптром и прстеном“, „а папа духовну власт т. ј. инвеституру прстеном и палицом“, место: „крстом и палицом“ (стр. 115).²³

Уопће рекавши, г. З. није сасвим добро, нити доста јасно, приказао борбу између Папства и Царства, тај онајзнаменитији и онајкарактеристичнији догађај Средњег века. Тако на пр. г. З. *изреком* каже на стр. 118. да је Папство победило Фридрика I. Барбаросу (1252—1190) па тако удешава и своје причање о тому, а то не стоји. Него, баш напротив, „влада Фридрихова значи не само врхунац средњевијековног Царства, него и врхунац националног развјетка Немаца у Средњем веку“.²⁴ Фридрих I је био сасвим близу да оствари идеал царске владе над светом. А то је тако постигао, што је појединим деловима своје државе давао самосталност, што се није борио против тежња кнежева за самосталношћу, знајући да тиме добија одрешене руке за акцију да достигне свој идеал Али тај његов поступак чини уједно обртну тачку у унутрашњем развјетку Немачке: *Немачка поче постојати савезом кнежева*.²⁵ О томе г. З. такође ништа не спомиње.

Г. З., причајући како најмоћнији васал Фридрика I. Барбаросе, Хенрих Лав, није хтео да му да помоћи, каже додуше: „и ако га је (Фридрих I.), веле, клечећи молио“ (стр. 117.) те признаје и сâм са оним „веле“ да то у ствари није тако било. И баш зато, што то историјски није доказано, већ је само „баспословни накит доцнијег доба“,²⁶ треба то сасвим изоставити, као и што оно, одмах за тим, да је Фридрих I., склопивши са папом у Мленима мир, „целивао му ногу“.

Па ни борба између Фридриха II. (1215—1250) и римских папа није доста јасно приказана. Уопће се из г. З-ева причања не види јасно да се ту радило о принципијелној противности, која је већ одавна постојала између Папства и Царства, наиме. ко ће да влада светом Папство или Царства. Из г. З-ева причања не изилази јасно, да су *баш ни световни* мотиви нагнали папу Гргура IX. да прокуне Фридриха II. а не, можда то, што се папа, бајаги, бринуо за Свету Земљу, јер то је њему служило само као изговор.²⁷ Као што је г. З. пропустио за владу Фридриха I. рећи да је онда Немачка почела постојати савезом кнежева, тако је пропустио споменути да је тај процес у развјетку немачког народа настављен за владе Фридриха II. остварио своје универзалне интересе, а жртвовао националне немачке: он је потпомагао цепање Немачке и стварање малих држава (*Kleinstaaterei*) у њој, он је немачким кнезовима, колико је год могао, ишао на руку да се

²³ Jbid II. 376.

²⁴ Prutz, Staatengeschichte etc. I. 529.

²⁵ Jbid. 537.—538.

²⁶ Prutz, Gesch. d. Mittelalt. II. 491.

²⁷ Jbid. II. 538.

учине сасвим самосталним, да добију Teritorialhoheit, знајући да ће их тако обавезати, да му помогну остварити идеал универзалне власти над светом. „Прави извор беде следећих деценија лежи у влади“,²⁸ и зато је то требало свакако споменути.

Г. З., тако рећи, ни не спомиње тешке последице трагичнога пада куће Хохенштауфоваца по Италију и Немачку. После катастрофе Хохенштауфоваца жалосне беху прилике у Италији, а главни кривац тому били су — римске папе. Јер, највиши свећеник који је био позван да међу људима проповеда љубав, мир и слогу, претпостављајући своје личне интересе свима осталима, распаљиваше међу њима све најниже и најгоре страсти, те се они натезаху да оборе постојећи ред и поредак у свету. Даровито и славном прошлости поносно становништво Италије беше заразно кужни странчарски дух и поцепало га у два, на смрт завађена, непријатељска табора: Велфа и Гибелина.

Говорећи о Вилему I. Освајачу (1066—1087) на стр. 123., требао је г. З. споменути његово феудално уређење (Lehensnerfassung.). То је врло важно знати, јер је то био темељ моћи енглеских краљева. Енглески су краљеви баш услед тога могли располагати финансијалним и војним средствима своје земље као иначе ниједан средњовековни владалац, а на том се уједно темељила и она чудна снага средњовековне Енглеске.²⁹ —

Г. З. врло добро наводи средства којима се служили први Капетовићи у Француској „да оснаже своју краљевску власт и да од самосталних феудалних владавина створе једну државу“ (стр. 123.). Само ће, мислим, оно што г. З. наводи као 4. средство, наиме, „што су се (Француски краљеви) користили размирицама између папа и царева и сачували своју независност“ морати у сваког мисаоног ученика изазвати питање: а како је то могло бити да *баш француски краљеви сачувају своју независност?* Исто ће тако и ова реченица: „Како за оних размирица између папа и царева Капетовићи стајаху уз папе, и војска је с црквених земаља чешће ишла у помоћ краљу, под чијом влашћу духовници жељаху да се уједини Француска“ (стр. 124.) морати и опет изазвати у ученика питање: а *зашто* су Француски духовници *желели* да се Француска уједини под влашћу Капетовића? Одговор нам на та питања даје положај Цркве и Епископата у Француској, који је био сасвим друкчији него у Немачкој.

Г. З. врло добро чини што примећује како је битка код Бувина 1214, за владе Филипа II. Августа (1180—1223) „пробудила у Француза родољубље и свест о народном јединству“ (стр. 125.), само би то било још тачније, да је казано како је то учинио *цели*, дуготрајни, *енглеско-француски рат* а не само једна битка. —

Г. З. врло слаби велики значај знаменитог француског краља Филипа II. Августа када каже да је он „морао одобрити војну против Албижана

²⁸ Jbid. II 541. Prutz, Staatengeschichte etc. I. 608.

²⁹ Jbid II. 77.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIJR.BS

по заповести папе Иноћентија III. (стр. 125). Споменути моћни француски краљ био је и сувише свестан свога великог циља и задатка, да све самосталне француске области потчини краљевству те да тако у краљевим рукама и власти уједини све француске земље, а уз то је био и сувише доследан, само да тај циљ постигне, те зато није презао ни испред најтежих жртава. Он је трипо да у Прованси бесни војна против Албижана, јер му је ишло у рачун, као што је резултат војне то и доказао. Папа позва његова сина Људевита VIII. (—1226.) у помоћ против јеретика, што француској круни донесе југо-источне земље Француске, чиме је вена граница проширена све до Средоземног мора.³⁰ —

Причајући о војни против Албижана (стр. 126.), требао је г. З. споменути барем нека од „најгрознијих средстава“, којима су угушили албижанску јерес, па у вези с тим достојно окарактерисати папу Иноћентија III.

Г. З. у главном добро казује *узроке* оном грандиозном покрету западних народа у Средњем веку који је у светској историји познат под именом *крсташки ратови*. Само, поред већ споменутих узрока (стр. 129.), није смео пропустити да не спомене да су неуређени државни и друштвени одношаји на Западу били такође један од узрока тому покрету и то, мал те не, баш најважнији.

Биће мало незгодно речена реченица: „Због различних идеја, културе и вере између хришћана је и мусломана било и раније сукоба“ (стр. 129.), у колико ће моћи завести ученике да помисле, е је тако *одвајкада* било, то — не стоји. Јер пре крсташких ратова постојале су пријатељске везе међу хришћанским и мусломанским владаоцима и државама.

Као што је г. З. узроке крсташких ратова у главном добро приказао исто му је тако успело и приказивање њихових *последица* (стр. 133.). Само је штета и велики недостатак, што је г. З. пропустио да спомене једну најважнију последицу крсташких ратова. Г. З., наиме, не спомиње да су крсташки ратови својим негативним резултатом тако поткопали темеље и пољуљали читаву величанствену зграду црквене и папске превласти коју је у XIII. в. онај моћни папа, Иноћентије III., баш подигао, да се може рећи да су баш крсташки ратови, дакле, управо оно што је требало да доврши триумф средњовековне католичке цркве, били главним узроком, да се, једно столеће доцније, та величанствена зграда срушила.

Али крсташки ратови нису *само* својим негативним резултатом утицали у споменутом правцу, него се баш за крсташких ратова најлепше показале и *многе изолационости* Римске Цркве и *многа поквареност* њезина вишег клира, у првом реду њезина главара папе, па је то такође било узроком да на све стране на Западу избије противу њих опозициони дух.

У мирним периодима за крсташких ратова долазили су Хришћани и мусломани у ближи додир па су, нема сумње, разговарали и о верском пи-

³⁰ Jbid. II. 594.—596.; Prutz, Staatengeschichte etc. II. 26.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



WWW.UNIBS.RS

табу, — јер отуд и потекоше бескрајни ратови: Хришћани су мислили да им вера даје божанско право за нападај, а Мусломани опет да им даје божанску заповест за одбрану, — те како су Арапи врло често били изврсно филозофски образовани и далеко вештији у дијалектици од Хришћана, то је при таким теолошким диспутима каткада изгледало да Христова наука није основана на тако добром темељу као Пророкова. Сасвим је природно да су Хришћани све већма губили верско самопоуздање, што се чешће понављали ти диспути.

У борби са мусломанима упознали су Хришћани и њихове добре стране: ратне врлине, храброст и витешки дух, те су увидели да је средњевековна Црква протуривала криве и луде појмове о Исламу и његовим следбеницима.

Безбројне повластице крсташа изазвале су у многим завист. Њихово безобзирно понашање, особито кад су се вратили из Свете Земље, — јер многи су мислили да су, пришивши на се крст, стекли и све врлине те сад више не морају чинити добрих дела, — њихова равнодушност спрема невоља домовине изазваше опће негодовање. Па како је морало разјарити сиромашнице, када би видели како Црква пружа *за новац* богаташима који су остали код куће, све оне добити за спас душе, које су они могли само онда добити, ако су лично суделовали у походу на далеки Исток.

Па тек кад су видели како намесник божји на земљи, место да спасава Свету Земљу, а он у ту циљ у Хришћанству сакупљена средства тражи у крвавим ратовима против Албигана; место да проповеда крст против Мухамеданаца па да ослободи од њих св. гроб, и против Монгола па да их истера из Европе те тако спречи оне силне грозоте и дивљаштва која су починили по Русији, Пољској и Угарској, он даје проповедати крст против цара Фридриха II. и његових присталица, само да што већма дигне своју световну моћ!

Већ самим тим фактом, што је услед крсташких ратова све боље и боље јачао опозициони дух против средњевековне Римске Цркве и Папства, који су, убијајући сваку индивидуалну слободу мишљења и говора и апстрахирајући све разлике у језицима и обичајима појединих народа, тежили само за што бољим нивелирањем и што јачим униформирањем, знајући да су им то најјачи темељи превласти, почео се свет на Западу еманциповати од тешког и убитачног притиска њихове превласти. А та је еманципација уродила у својим последицама, између осталог, и плодом од неоцењиве вредности, она је донела свету на Западу *процват народних књижевности*.

Човечанство, упућено све донде на надземаљске идејале, угледало је тек сада и реалне интересе овога света и почело је схваћати да су они оправдани, па и неопходно потребни за здрави развитак. Људи увидеше да Вишњи није зато тако „красно удесно“ овај свет да се од њега одвраћа неком усиљеном повученошћу, да бежи од њега, него зато, да му се радује, и да га ужива. Људи се уверише да Свемогућег Творца не слави и не хвали само онај, који се, побегав од света, затвора у манастирску ћелију, него да

Та с истим правом може славити и хвалити и онај, који се диви величанству Његова пространог и красног овог света. А тиме је учињен почетак да се отклони она противност између Небеског и Земаљског, између Бога и света, коју је средњовековна Црква, као један од најзнатнијих темеља своје премоћи, створила, знајући добро да ће све дотле трајати и потреба њезина посредовања, докле буде трајала та противност, и да ће тим већа бити и та потреба, што већа буде ова противност. Људи увидеше да тај свет, који „треба“ презирати, има у себи мноштво добара која могу усећјати и развеселити.

Г. З. казује да „је пети крсташки рат (1217—1218) водио по налогу папину угарски краљ Андрија II.“ (стр. 132.), али је требао још додати: у друштву са аустријским војводом Леополдом VI.³¹ —

Г. З. врло грешни, кад главама, у којима приповеда историју Угарске, даје натпис „Мађарска“ (стр. 135. и 197.).

Годину крунисања првог мађарског краља Стевана I. Светог (997 до 1038.) треба, према најновијим истраживањима мађарских историчара, исправити у 1001. место уобичајене 1000.³² (стр. 136.).

Г. З. вели: „Поред једне архиепископије, заведено је (за Светог Стевана) десет епископија.“ (стр. 136.). То није тачно, јер је Свети Стеван основао у *свему* десет епископија: Острогонску, Ђурску, Вацску, Веспримску, Ерделску, Печијску, Калочшку, Јегарску, Бихарску и Чанадску, од којих је она у Острогону била архиепископија.³³

Г. З. сасвим умесно казује да је „Коломан (1095—1116,³⁴ а не—1114, као што Г. З. пише!) продужио законодавну радњу Стевана и Ладислава (не: Владислава!): побољшао је и ублажио оштре казне својега претходника.“ (стр. 137.) Ту би се врло zgodно могло приметити како је *Коломан први владалац у Европи који је укинуо процес против вештица, јер их нема.*³⁵ (De strigis, quae non sunt, nulla quaestio fiat.). Тај нам акат, сам собом, илуструје лепше од икојих речи како је Коломан био просвећен владалац и како је далеко испредњачио свому добу.

Гејза II. није умро 1161, него 1162;³⁶ Стеван III. није умро 1172;³⁷ Стеван IV. је умро 1165,³⁸ а не 1166 (стр. 137.).

³¹ Pauler, I. c. II. 60. 62. 63. A. Huber, Geschichte Osterreichs, Gotha 1885. I. 429.

³² Jbid. I. 391. прим. 66.

³³ Jbid. I. 40.—43.

³⁴ Jbid. I. 603. прим. 416. (I. издање, год. 1893.) Marczali H., Magyarország törtérete az Árpádok korában, Budapest, 1896. пише да је Коломан умро 1115 (стр. 250.).

³⁵ Jbid. I. 188.

³⁶ Jbid. I. 496. прим. 492.

³⁷ Jbid. I. 501. прим. 519.

³⁸ Jbid. I. 306.

Приказивање прилика у Угарској за Андрије II (1205—1235), да су „У земљи настали велики нереди, док је он ратовао у Палестини“ (стр. 138.) нетачно је у толико, у колико је „великих нереди“ било у земљи и *већ пре* поласка Андријина на крсташку војну. Андрија II. је експлоатисао државу, самовољно а често и неправедно поклањао је и шаком и капом жупаније, краљевска добра и поседе својим доглавницима, краљичиним рођацима Немцима и њиховим милосницима, *тек што је сео на очински престо*. Услед тога је било велико незадовољство у читавој земљи. Мађарски су великани склапали у два маха заверу, те су убили и Андријину жену, омражену краљицу Гертруду (1213.).³⁹

Не стоји оно, да „се Андрија старао да заведе ред“. Напротив, „Андрија II. није много марио за невоље свога народа“. ⁴⁰ Исто тако не стоји ни ово даље, да се Андрија II. „обратио тужбом папи на великаше и молио га за помоћ и најзад папиним посредовањем завео ред у држави *златном повељом* (1222.). Баш на против великаши су присиљили Андрију да изда златну булу и, кад је она већ била издана, папа је није весело примио. О самој *златној були* требало је коју више рећи. ⁴¹ —

Говорећи о *калмарској унији* (стр. 139.) требао је г. З., макар у заградџи, споменути да је то персонална унија. Ученици треба да у средњој школи чују за тај појам и назив, а калмарска унија им је најлепши пример за то. —

Г. З. казује како се претерана побожност у Средњем веку „особито развила за крсташких ратова“ (стр. 142.). Међутим, било би тачније рећи да је претерана побожност за крсташких ратова, и то за прве половине тога раздобља, *достигла врхунац*, јер она већ за трајања крсташких ратова почине опадати и слабити, као што смо то видели горе. —

Није тачно рећи: „После Арабљана и Византијана, највише су се поморском трговином занимали Нормани“ (стр. 143.), а не споменути Млечане, Ђеновљане, Марсељце, речју: талијанске и јужно-француске приморске градове. —

Не знам зашто г. З., говорећи о науци у Византијана, у другом периоду Средњег века, т. ј., по подели г. З-евој, у раздобљу од 843—1270 год., вели: „Нешто је мало рађено у ово време и на историји“ (стр. 144.), кад сам спомиње *десет* историографа из тога доба, —

Бацајући „оштити поглед на трећи период“, т. ј. на раздобље од 1270 до 1500 год., вели г. З.: „У овом се периоду појавило доста догађаја, који као оно зора у свануће разгонише густу мрак средњовековни, предеказујући већ светлије дане, што ће доћи у Новом веку! (стр. 147.). Ово није тачно, јер се, као што смо горе видели, појавило доста таквих догађаја већ пре тога, т. ј. већ за крсташких ратова. —

³⁹ Jbid. II. 39.—45. 53.—54.

⁴⁰ Jbid. II. 75.

⁴¹ Jbid. II. 78.—84.

У реченици: „На западу се место бурне владавине феудалних господара уздижу независне народне државе с неограниченом краљевском влашћу“... (стр. 147.) није тачан израз „на западу“, јер се споменути процес није догодио у *свима* западним државама.

Г. је З. на 148. стр. написао и ово: „али њихова (турска) најезда, тако штетна за нас, спречивши нашим прецима, поред уништења државног живота, и умни развитак, изађе ипак на корист романским и германским народима, отеравши к њима најученије људе из Византије, који их просветише виделом старе науке јелинске и римске“. Кад г. З. још једанпут озбиљно о тому размисли, уверен сам да то неће поново написати, јер ће увидети да је то била и сувише слаба и јадна „корист“ спрема оних силних и големих штета, које су романски и германски народи такођер претрпили од турске најезде. —

Ја бих јаче нагласио и већма истакао верску трпеливост спрема иноверника у српског краља Милутина (1281.—1321.), (стр. 151.), као и у полског краља Казимира III. Великог (1333—1370) (стр. 182.). Јер, узмемо ли на ум оно страшно средњовековно мрачњаштво и тесногрудост, што је тада светом владало, онда се морамо дивити и дубоко поклонити великој врлини верске толеранције у ова два словенска владоца, којом су далеко испредвачили испред својих савременика. —

Г. З. назива првог угарско-хрватског краља из куће Анжувинске „Карло Роберт“, — што је, уосталом, досада уопће било уобичајено, — али њега треба звати Карло I., као што је то показао даровити млади хрватски историчар dr Ferdo Šišić.⁴² —

Добро би било да г. З. јаче истакне и достојно оцени онај светли моменат у српској прошлости, када је Стевану Твртку пошло за руком да уједини под својим жезлом, мал' те не, све српске и хрватске земље, на ма и за кратко време.⁴³ Сад се то спомиње тек летимично и без икаква нагласка (стр. 164.).

Исто тако треба јаче истакнути важност победе Бајазитове у Никопољској битци (1396),⁴⁴ а не само рећи: „обезбедив тиме Турке од западне Европе“. (стр. 166.).

Не знам зашто је г. З., говорећи на 178. стр. о најзнатнијем чешком владоцу, „оцу чешком“, Карлу I. (1346—1378), пропустио споменути његов *Законик* т. зв. *Maiestas Carolina* и његове *Statute* које је издао да би побољшао црквене прилике у Чешкој.⁴⁵ —

⁴² Studije iz anžuviske povjesti. Vjestnik kr. zem. arkiva, Zagreb, 1901.

⁴³ Rački, Pokret na slovenskom jugu, Rad III. 110—111. Klaić, Povjest Hrvata Zagreb, II. . 256. Klaić, Povresl Bosne.

⁴⁴ Ferd. v. Šišić, Die Schlacht bei Nicopolis (25. september 1396) Wissenschaftliche Mitth. ans Bos. u. der Herc. VI. 1899. 327.

⁴⁵ Tomek, I. c. 162 и 164.





Spomenuvши сједињење литванских области са Пољском за Владислава II. Јагелонца (1386—1431), г. З. сасвим с разлогом примећује да је Пољска тим чином постала „најсилнијом државом у источној Европи“. (стр. 182.). Али је, нажалост, истина и то, да је тај чин уједно и врло штетно деловао на даљи развитак пољскога народа, јер је подвостручио баш најважније узроке доцнијој пропасти пољске државе, чиме се врло слаби значај тога момента, а то г. З. не спомиње.

За пољског краља Казимира IV (1444—1492) казује г. З. између осталог и то да „је постигао да му син Владислав буде изабран за мађарског (ваљда: угарског?) краља“ (стр. 183.). Тај ће се успех Казимиров чинити још већим, ако се дода још и то да му је тај син *већ био чешки краљ*. —

Не би шкодило да г. З. протумачи ученицима, зашто је руски велики кнез Иван I. Калита (1328—1340) (стр. 184.) добио надимак „Калита“?. —

Требало је *изреком* истаћи да је, после трагичног пада Хохенштауфовца, Немачка престала бити центром историјског развика народâ на Западу, што је била кроз скоро пет стотина година. Надаље, не види се јасно да се победом коју је над Хохенштауфовцима однео Папство није оно користило, него Француска, која преузе од Немачке доминирајући положај у западној Европи. —

Причајући о т. зв. стогодишњем рату између Француске и Енглеске, (стр. 186.) г. је З. пропустио да спомене да су се у првом почетку тога рата сукобила два дијаметрално противна принципа: на страни Француза феудалство, на страни Енглеза грађанство. Да ли ће победити прошлост или будућност, о томе се радило.⁴⁶ И до год су француски краљеви, — попуштајући за кратко време феудалној реакцији, — држали уз своје аристократе феудале, Енглези су им тукли војске. Јер, тада се већ била преживела војна сила феудалâ: феудална коњица није била дорасла пешадији и топиштву грађанâ. А кад се француски краљеви, скоро и против воље, стали ослањати о своје грађанство, поче им се смешити ратна срећа. Француско грађанство спасе француско краљевство и саму Француску. —

Приказујући најжалоснији период у средњовековној историји Немачке, доба *interregnuma*, које Немци врло zgodно називају „*die schreckliche, die kaiserlos Zeit*“, (стр. 191.), није слободно пропустити да се не истакне важност градова, т. ј. да се достојно не прикажу велике заслуге грађанâ по даљи развитак Немачке.

На 191. стр. пише г. З.: „Најзад, да би се прекинуло ово безвлашће (за *interregnuma*), немачки великаши по жељи народној и папиној изберу за цара грофа *Рудолфа I. Хајнриховскога* (1273—1291). Излази, дакле, да су мотиви у немачког народа и у папе били исти, — непућени читалац бар мораће тако схватити горњу реченицу, — а то никако не стоји. Јер, док је немачки народ желео *уојке* владоца, јер је желео добра себи и држави

⁴⁶ Prutz, Gesch. d. Mittelalt. III. 205.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

својој, папа (Гргур X.) желео је Рудолфа за владоаца — из бојазни од француске премоћи! (Чинило се, наиме, да ће Капетовићи завладати и Немачком.) Тиме је папа Гргур X. најлепше осудио читаву политику својих претходника. Јер, док су ови до истребљења гонили све што је немачко, он ето, ступа као заштитник националних интереса Немачке! дабогме, и опет из — себичних мотива.⁴⁷ Нашто, дакле, силом пољепшавати оно што није лепо?

Рудолф је Хапсбуршки имао поседа и у Швапској — ту је био „један од најмоћнијих великаша“⁴⁸ — а не само у Швајцарској и Елзасу, као што г. З. пише.

Сасвим је погрешно што г. З. каже да се Рудолф Хапсбуршки „увек понизно понашао према папи“. Рудолф је био и сувише практичан човек, па није хтео да се бори за обнову царства у смислу Салијеваца и Хохенштауфоваца, него се, рачунајући са фактичним стањем, погодио с папом, давши му сасвим одрешене руке у Италији, само да га папа помаже у борби против најопаснијег противника, чешког краља Отохара.⁴⁹

О златној були Карла IV. 1348—1378) стр. 192.) требао је г. З. опширније говорити, јер је то један од најважнијих момената! у немачкој прошлости. Њоме су кодифицирани резултати дотадањег државноправног развика Немачке, те је појурен процес распадања Немачке и слабљења централне власти у прилог кнежевске самосталности и кнежевског многовлађа.⁵⁰ Треба избрисати оно да су изборници „према потреби могли и збацити цара“.

Г. З. нема право када пише да је Људевит I. Велики „особито кад је постао и пољским краљем“ (стр. 197) уздигао Угарску, јер то није било од користи ни Пољској ни Угарској. —

Зет Албрехт Хапсбуршки звао се као немачки цар Албрехт II., а као угарско-хрватски краљ Албрехт I. Његов син има се правилно називати Владислав V. Посмрче, а не Владислав Посмрче Први Јагелонац на угарско-хрватском престолу има се звати Владислав II., а не Владислав Чех. —

Добро би било да је г. З. рекао коју и о старој војсци српској. То би врло занимало. —

О једином правом реформатору Средњег века Јовану Виклифу требало је опширније говорити, него што г. З. чини на 211. стр. —

Требало је јасније приказати како се, у последњем периоду Средњег века, са растројеним верским и црквеним приликама укрштава и друштвено зло стање па све тражи лека.

Писац школске књиге треба да упућује ученике на *сличности* сваком згодом, гдегод их само има. Г. је З. то пропустио, и зато му препоручујем да то свакако учини „при новом штампању“ своје књиге. Поред оне слич-

⁴⁷ Ibid. II. 127.

⁴⁸ Ibid. II. 130.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid. II. 279.—284. Bruna Gebhardt, Handbuch der Deutschen Geschichte. 1891. I. 566—568.



www.unibooks.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 вости у историјском развоју Чеха, Пољака и Руса, на коју сам горе упозорио, треба на пр. кад се говори о томе како се варешки освајачи претопили у подложене Словене, давали им своје име *Руси*, (стр. 107.), упозорити ученике на исту етнографску појаву код *бугарских Словена*. (стр. 30.) — У вези са говором о томе како су Нормани утицали на стварање руског народа (стр. 107.) треба подсетити како су они утицали на стварање и других народа: Француза, Енглеза и Талијана. Ученицима је требало исту чињеницу код разних народа приказати у прегледу, или их бар упутити на то да сами себи створе такав преглед.

На стр. 128., где се говори о томе, како је у Енглеској заведен парламенат за Хенриха III. (1216—1272), могло би се још једном истаћи, да буде јасније и прегледније, чијом је заслугом до тога дошло, на уједно повући паралелу са истодобним приликама у Француској и у Немачкој. Рецимо овако: У *Енглеској* се удружује племство са грађанством против краљевства, последица тог удружења јесте: *парламентарност*. У *Француској* се удружује краљевство са грађанством против племства, а последица је: *апсолутизам*. У *Немачкој* племство неће да се удружи са грађанством против краљевства, и зато онде није дошло до парламентарности; краљевство опет не уме да се удружи са грађанством против племства, па зато нема ни апсолутизма; у таким приликама расте онде моћ кнежевâ, а последица тога је *кнежевско многовлађе*. —

Као што сам већ рекао требало је више говорити о *златној були* Андрије II. (стр. 138.), па уједно повући и кратку паралелу са енглеском *Magnum chartam libertatum*. —

Г. З. врло добро чини што спомиње да је чешки краљ Карло I. (1346—1378) „имао везе и с нашим Душаном (1331—1355)“ (стр. 178). Том је згодом требао указати на још два велика савременика Карлова, на пољскога краља Казимира III. Великог (1333—1370) и на угарско-хрватског краља Људевита I. Великог (1342—1382), који су такође славно владали над словенским народима. Тиме би ученици добили јаснији појам о томе како се доба око половине XIV. в. може пуним правом назвати *словенским*, јер је оно најславније у словенској прошлости. —

Треба, надаље, упозорити на, управо франантну, сличност, како у карактеру тако и у резултату владавине, између два велика савременика, једнога на Истоку, руског великог кнеза Ивана III Васиљевића (1462—1505), а другог на Западу, француског краља Луја XI. (1461—1483). Упозоре ли се ученици на ту сличност, олакшаће им се разумевање тих великих владалаца. —

Г. З. казује на 186. стр. како је енглески краљ Едуард I. (1272—1307) освојио Велс, па у загради примећује: „велски принц“, сигурно у намери да тиме каже како су енглески престолонаследници добијали горњу титулу. Ту му се пружила згода да упозори на ове сличности: у Француза „дофен“, у Срба „млади краљ у Зети“, у Мађара „херцег од Славоније“.

Ово неколико примера нека буде доста. Нима сам хтео тек да про-

www.uniprim.com
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

препоручио бих г. писцу да оне реченице које причају *епохалне догађаје штампаним развученим словима*, јер је то од велике користи. Ученик може на тај начин много брже наћи те епохалне догађаје, а лакше ће их и упамтити, јер ће му код прелиставања увек упадати у очи. Ја бих ову реченицу на пр. овако штампао: „За кратке владе своје *Теодосије* одржа државно јединство и утврди хришћанску веру; али пред смрт своју *раздели римску државу* на два своја сина (395). (стр. 5). Уважи ли г. З. овај мој савет, онда ће морати многе реченице тако изменити, да оно што приповеда епохални догађај буде исказано, по могућству, у једној реченици. Споменути би реченицу на пр. требало овако завршити: „...на *источну и западну иоловину*“. Исто бих тако штампао развученим словима ову реченицу: „*Западна римска царевина пропаде на свагда (476)*“ (стр. 38.); па ову реченицу: „*Омар је управо оснивач светске државе арабљанске*“ (стр. 5.); па: „...*загорски Срби и ослободе се (931) под одбеглим из Бугарске Чаславом Клонимировићем*“. „...*ово се ослобођење може сматрати као спасење и српске народности и српскога имена у погибљи од Бузара*“. А да би се што јаче истакло, и што боље упамтило, колико је у српској историји Часлав Клонимировић, тај „најзнаменитији владалац за првих пет векова српске историје“, важна личност, штампао бих ја и ово развученим словима: „*остале српске државице, уједињене под моћном руком Часлављевом, достигоше највећу државну снагу од досељења српскога на Балканско Полуострво*“. (стр. 70.). Исто бих тако штампао крупним словима оно место, где се говори о тому како „*Византија достигше такву снагу, какву није имала од словенске најезде на Балканско Полуострво*“, после сјајних успеха Василија II. Бугароубице (976—1025), (стр. 75.). Том бих згодом много јаче истакао пропаст македонско-словенског царства, јер реченицом: „...а македонско-словенско царство надживе својега славнога цара само четири године“ (стр. 76.), којом г. З. то казује, остаје тај епохални догађај, тако рећи, неопажен. — Па реченицу: „...*Војислав утврди своју самосталност и рашири границе своје државе на штету Византијске царевине, те тако постаде један од најзнатнијих владалаца српских*“ (стр. 76.); па: „*Михаило Војислављевић се прогласи краљем*“ (стр. 78.); па: „*Бодин изврши уједињење свих дотадашњих самосталних области српских*“ (стр. 79.) треба такођер крупним словима штампати. Уопће све ми се некако чини да је г. З. велике заслуге Стевана Војислава, сина му Михаила и унука Константина Бодина, та знаменита три владалаца српска, доста бледим бојама приказао. Какс нам много живљу слику пружа о тому Раџки: „Пошто је Хрватска избрисана из реда потпуно самосталних држава, а бугарске земље постале области источно-римског царства — пошто су Хрватска и Бугарска изгубиле оно значење концем XI. века, које су имале почетком: *то су још једино српске жуше чувале на балканском иолотоку*

свети огањ државне независности. Када је хрватском народу западало сунце, српском је пуцала зора. Малена Зета и Рама имале су задатак, да спрече, да се стијег народне и државне слободе не поклони Цариграду; по да га послјидје пол стољећа предаду у крепчије руке Стевана Немање и његова рода. *Тијем пријеђе првенство на балканском полуотоку на српски народ*.¹ — Исто је тако требало још прегледније, — и то не у облику: „не само што... него! — истаћи заслуге Немањине. Г, З. говори о тому, на два места (стр. 81. и 84.) и зато му то није прегледно. То би се, дабогме, морало такође штампати крупним словима, а ја бих, поред заслуга Немањиних које и г. З. спомиње, *изреком* истакао још и ту, да је он *укинуо многобројне мале државице српске*. — Све оне реченице које приповедају промену династија у појединим државама треба, дабогме, штампати крупним словима, на пр.: „...те се тако *шрекрати Премисловића династија* (зашто: „Династија“?) *у Чешкој*“. (стр. 103.) Или: „*Хуго Капет... основа династију Капетовића*“. (стр. 123.) и т. д. и т. д.

Препоручујем, надаље, г. З-у да на крају свакога периода дода *хронолошки преглед* догађаја, штампавши развученим бројкама године епохалних догађаја. Исто би тако било врло корисно да се додаду *генеалогски прегледи и земљишне карте*. Колико би олакшао ученицима разумевање генеалогски преглед, кад се говори, рецимо на пр. о тому како су енглески краљеви сродничким, крвним или женидбеним, везама постали господари већине земаља у Француској: или кад је говор о прелазу престола с једне династије на другу, на пр. после смрти Арпадовића на Анжвинце; или кад се приповеда како су Хапсбурговци овладали скоро половином Европе срећним женидбама и т. д., и т. д. — Па тек колико је потребна земљишна карта! Рецимо на пр., кад се приповеда о оснивању нових држава на развалинама Римске Империје за Сеобе Народâ, или колико би занимало — па тек поучило! — ученике, да им се са земљишним картама прикаже ширење и снажење старе Српске Државе. Па тек приказати ученицима *на карти* величину и силу Душанове Србије! Та то више вреди, него ако се испише читава страна са најтачније означеним — али: речима! — границама. —

Старо је правило: *definitio ne sit negans!* које морају особито писци школских књига имати увек на уму, па да у школској књизи не казују ништа негативном, него увек афирмативном реченицом. По тому не ваља на пр. ова реченица: „Римска држава и у највећој моћи не бијаше господар над светом...“ (стр. 3.); па ни ова: „Западни Готи нису живели на римском земљишту“ (стр. 4.); нити ова: „Њихова (аранска) пак просвећеност није самостална...“ (стр. 54.) и т. д., и т. д.

¹ Rački, Borba južnih Slovena za državnu neovisnost Rad., XXI. 239. — Курзив је мој. — И овај цитат је згодан пример за то, како погођеним сравњењима бива ствар јаснија. Па није бадава казано: *Oposita iuxta se posita magis elucescunt!*



WWW.UNI.SG

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Језик је у г. З-евој књизи у главном добар, — спрам већине хрватских школских књига чак је врло добар! — па ипак није сасвим добар. Јер, то је школска књига, а у школској књизи мора језик бити тако чист, као што је чист у народним умотворинама и у Вукову и Данчићеву преводу Св. Писма. Зато препоручујем г. писцу да за ново штампање своје књиге још боље дотера језик у њој. Тако на пр. нека, пре свега, избегне оне силне пасивне облике, јер српски језик не трпи тога. Ево неколико таквих облика, да се види како непријатно звуче српском уху: „...који су од њега богато награђивани“ (стр. 53.). — „После је довршенога васпитања штитоноша произвођен за витеза“ (стр. 61.). — „Светослав буде глађу приморан на предају“ (стр. 71.) — „Самуилова војска би заобиђена с леђа и уништена“ (стр. 74.) и т. д., и т. д. — Ово много употребљавање пасивних облика одаје да је г. З. под утиском немачких писаца. Германизам се, на даље, види још и отуд, што г. З. доста често ставља глагол на крај реченице. Тога му се, дакле, ваља такођер клонити. — Српски се језик не служи у толикој мери глаголским именицама, као, рецимо, немачки и мађарски језик и зато су у српском језику оваки облици германизми или мађаризми: „После победе на Сперхеју, добивања Драча и овога ослабења Хрватске, Василије поче опет нападати, и за кратко време (999—1002) буде освојена скоро цела Бугарска...“ (стр. 74.); „ради прекида зађевица“ (стр. 64.) м.: да би прекинуо задевице; па; „...због чијега (неретљанског) је гусарења и заробљавања палеских посланика и послата војска“ (стр. 64.) м.: против којих је и послао војску, јер су гусарили и заробили палине посланике; па: „С тога се он (Христофор Колумб), по одбивању Ђенове и Португалије...“ (стр. 203.) м.: ...кад су га одбиле Ђенова и Португалија... У г. З. се свршује З. л. мн. imperfekta који пут на — *ше* м. на — *ху*, на пр.: „...а Половци им с другим варварима врло често плачкаше и робеше несрећни народ“ (стр. 109.). — М.: „овај храбар војник и окретан дипломата“ (стр. 66.) треба рећи: овај храбри војник и окретни дипломата. Г. З. пише: „Поред калифе као духовнога поглавара било је и нижих духовника — мула — што су вршили обреде и тумачили Коран“ (стр. 54.) м.: „који су...“, — па: „Њихова (арапска) пак просвећеност није самостална, јер док они живљаху на полуострву, имађаху само нешто песничких творевина њихове живе маште...“ (стр. 54.) м.: „своје живе маште...“ — „Они (Мађари) су били малога раста...“ (стр. 56.) м.: „мала раста...“ — „Пошто“ није узрочни везник. — Па онда: „насељавају“ (стр. 4.) м. насељују; — „убивен“ (стр. 37.) м. убивен; — „талент“ (стр. 49.) м. дар; — „да не дају новац под интерес“ (стр. 50.) м. на камате; — „зађевица“ (стр. 64.) м. задевица; — „учествовале“ (стр. 72.) м. суделовале; — „општи“ м. опћи; — „за балкански градови“ (стр. 158.) м. забалкански градови и т. д. и т. д. Српски није лепо казано: „на што га је, можда побудио и појав болести“ (стр. 7.) — Не знам зашто г. З. баш у свакој реченици, конзеквентно, одељује запетама

везник „пак“ на пр.: „Поједини се, пак, кнезови стараху...“ (стр. 105.). Такова интердукција, отежава и затеже читање и зато не ваља.

Па и *стил* ће морати г. З. још на много места дотерати. Јер, у неким реченицама не ваља стилизација уопће ништа, на пр.: „Многи се од ових владара отимаху о краљевску круну а уједно и о царски назив; и када најзад један од њих (иврејски маркиз Беренгар II.) хтеде нагнати последњу краљицу талијанску Аделаиду (удовицу краља Лотара, сина грофа јужне Бургундије — Прованса, — на којег бејаше, победом његова оца над Беренгаром, прешла краљевска круна) да пође за његова сина, како би стекао као неко право на круну; али Аделаида позва у помоћ Отона, који се радо одазва њеној жељи.“ (стр. 112.). Друге опет реченице добијају услед незгодне стилизације сасвим криво значење, или таково, на које г. писац није зацело мислио, на пр.: „За Карла је Великога престало старо јуначко певање...“ (стр. 145.). Много ће се неупућеном читаоцу учинити да је, можда, Карло Велики тому крив, — а таково би мишљење било сасвим погрешно. Или: „Ради лакшег проучавања, историја се Средњег века дели на три периода“ (стр. 3.) м.: „... може се поделити...“ или: „... поделићемо је...“ — М.: „Ну сви напади германски, као и других народа, не бејашу тако погибаони за Римску државу до хунскога појава у Европи“ (стр. 4.), боље је рећи: „... до појаве Хунџа“. — У реченици: „Испрва су живели (Мађари) у овим крајевима до Урала и Волге“ (стр. 56.) треба избрисати реч: „Оним“. — М. „Сви су ови редови (духовно-ритерски) већином били састављени из једне народности...“ (стр. 133.) боље ће бити рећи: Сваки овај ред био је... — У реченици: „Немања олако отме Радославу државу и присаједини је својој земљи (1170.), а потом и оне градове од Грка, које бејашу раније заузели; као и крај Пилот и град Котор“ (стр. 81.) понавља г. З. једно исто са оним: „Као и град Котор“, јер тај је град био такођер међу онима, „које бејашу раније заузели“ Грци, што смо чули већ на стр. 80.

Ово што ћу сада рећи не односи се на г. пишчев рђав стил, него је, рецимо, *lapsus calami*. Г. З., наиме, даје 125. начелу, на 138. стр., натпис: „Монголска поплава“, а говори у њему о угарско-хрватским приликама *и после* Монголске поплаве све до смрти последњег Арпадовића, до 1201 год. Па 165. зачело, на 189. стр., има натпис „*Снажење* монархије у Француској“, а говори се у њему, како је Луј XI. дефинитивно скрхао моћ феудалџа, како је *доконао* посао својих главних пређа: Карла VII. Филипа IV, Лепог, Луја IX. Светог, Филипа II. Августа и др. око „снажења монархије у Француској“. Коректан натпис тога зачала могао би, дакле, гласити, рецимо: Одлучна борба између Феудалства и монархије у Француској, или Дефинитивна победа монархије над Феудалством.

Нека г. З. „при новом штампању“ своје књиге обрати особиту пажњу коректури, да не буде и опет тако много *штампарских погрешака*. Особито треба пазити да *године* буду тачно штампане, да се не би и у новом издању читало, да су на пр. Свени основали своју државу у Шпанији 419. год

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

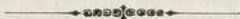


(стр. 40.) м. 409.; или да је скупштина у Трибуру била 877. год (стр. 48.) м. 887.; или да је Симеун, цар бугарски владао од 888.—997. (стр. 65.) м. од 893.—927., или да је Стеван I. Свети почео владати 987. (стр. 136.) м. 997., или да је Карло I., краљ угарски умро 1348. (стр. 155.) м. 1342.

А сад да завршим! Већина мојих примедба само су *савети* поштованом г. писцу с намером да ова књига буде *још боља*. То већ, само собом, каже да је она *и сада добра*, што сам, у осталом, већ одмах на почетку и рекао. И зато је најтоплије и препоручујем, јер ће се њоме далеко боље постићи циљ обуке, него преводима којекаких немачких и мађарских Опћих историја. А онда, препоручујем је нашим интелегентним круговима, уверавајући их да ће из ње учврстити, попуњити и проширити своје знање из Опће историје Средњег века, а све на лак и угодан начин.

Проф. Дејан Михајловић.

— Осек. —



У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.SR



Д-Р ВОЈИСЛАВ БАКИЋ

ПРОФЕСОР ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ И Т. Д. И Т. Д.

Првипут ступио је Д-р Војислав Бакић у државну службу као професор учитељске школе у Крагујевцу 21 јануара 1875. године. По томе у јануару ове 1905 године он навршује *тридесет година* професорске службе.

Просветни Гласник сматра за пријатну дужност да се поводом тим сети овога, у истини, заслужнога човека за српске школе. Д-р Бакић је вредни сарадник Просветнога Гласника и данас, па и са овога гледишта дужност је Гласникова да изјави своју радост и честитање што је он непрестано пун снаге и воље у храму српске просвете и после дугог низа година.

А сада нека нам је допуштено да у најкраћим потезима пропратимо живот овога заслужнога човека, чије је име познато по свем иностраном Српству, јер у свима српским земљама има он својих ученика, и у свима српским земљама читана су и читају се његова дела, која сама собом чине драгоцену педагошку литературу, којом би се и већи народи могли похвалити.

*

Д-р Војислав Бакић рођен је 22. августа 1847. год. у Перни код Топуског у Горњој Крајини. Ту, у свом родном месту, свршио је основну школу, у којој је после тога три године радио као учитељев помоћник. Затим је на позив проте Николе Беговића, 1862. год. отишао у Карловац да учи реалку у Раковцу, коју је и свршио 1868. године. После тога, по упутству протином, отишао је у Сомбор, где је 1869. год. свршио српску учитељску школу. Године 1870. изабрао га је Српски Народни Сабор у Карловцима за питомца с обавезом да се на немачком универзитету за три године спреми за професора педагогике у српској учитељској школи. Услед тога он је провео четири семестра (1870.—1872. год.) на универзитету у Лајпцигу, где је изучавао педагогику нарочито код Д-ра Т. Цилера, у чијем је педагошком семинару активно учествовао. Затим је провео три семестра (1872.—1874. год.) на универзитету у Хајделабергу, где је изучавао педагогику код Д-ра К. Ф. Стоја, у чијем је педагошком семинару такође радио. После тога опет се вратио у Лајпциг, где је осми семестар провео поглавито у спремању за докторски испит, који је положио крајем маја 1874. год.

Године 1874. он је већ био посланик у Српском Народном Сабору, који га је изабрао за надзорника српских народних школа у Пакрач-

кој и Горњо-Карловачкој епархији. Ну пошто влада није потврдила овај његов избор, и пошто у српским учитељским школама не беше празна места професора педагогике, то се он одазвао ранијем позиву министарства просвете и црквених послова у Србији, којим му је понуђена упражњена катедра педагогике у учитељској школи у Крагујевцу, те је указом од 21. јануара 1875. год. постављен за професора ове школе. У учитељској школи провео је 18 година, предајући философске педагошке предмете. Од 1887. од 1892. год. био је управитељ ове школе, која је већ била премештена у Београд. 1892. год. изабран је и постављен за професора педагогике у Великој Школи, у којој ради близу 12 година с малим прекидом у 1894.—95. школској години, кад је био начелник министарства просвете. У Великој Школи одликован је и избором за ректора и за старешину философског факултета. За ректора је изабран први пут 1. септембра 1895. год., и у томе звању остао је све до 1. септембра 1898. год.

Поред своје редовне дужности био је хонорарни професор педагогике у Великој Школи и Богословији. Био је члан разних комисија за уређење основних и стручних школа као и Велике Школе. Он је био и председник комисије за израду пројекта закона о народним школама, који је узет за основицу садашњег закона о народним школама.

Он је био надзорник народних и учитељских школа, предавач на учитељским течајним курсевима, члан комисија за професорске испите. Сем овога он је радио у разним друштвима и одборима, којима су поверавани врло важни задаци, а особито у Главном Просветном Савету, у коме је члан 20 година, а председник од пре 7 година, па и данас.

Он је био редован члан Српског Ученог Друштва, а сад је почасни члан Академије Наука; прави је члан Хрватског Педагошко-Књижевног Збора и почасни члан нашег Учитељског Удружења.

За свој неуморни рад одликован је орденом Св. Саве III степена.

Да споменемо овде и једну лепу одлику Д-ра Бакића, којом може послужити као идеалан пример државним службеницима: *за 30 година службе државне никад он није одсуствовао дуже од десет дана.*

*

И ако је у школи неуморно радио на свом редовном послу, Д-р Бакић је стизао да се одужи и српској књижи и српској науци. Он је доста урадио сам; он је врло много утицао да су и други радили, особито његови многобројни ученици, те се с правом може рећи да је он, у истини, творац српске педагошке литературе. Истина, и пре њега јављало се у нашој литератури по које педагошко дело, али до њега није било системе у педагошким погледима. Д-р Бакић је у нас први представник научне педагогике, коју је засновао немачки философ Ј. Ф. Хербарт. Он је одредио правац, којим се сада и којим ће се у будућности развијати српска педагогика.

На педагошкој књижевности почео је да ради 1869. год. Писао је педагошке чланке, рецензије и реферате у разним листовима као: у Школском Листу, Школи, Српској Народној школи, Просветном Гласнику, Учитељу, Наставнику, Новом Васпитачу, Школском Одјеку, Просвети, Делу, Босанској Вили, Градини, Deutsche Zeitschrift für ausländisches Unterrichtswesen и др. листовима и календарима.

Сам је уређивао одлични педагошки лист *Васпитач*, 1881. год. и Извештаје о београдској Учитељској школи за 1889., 1890., 1891. и 1892. годину.

Од већих педагошких дела написао је:

1. Rousseau's Pädagogik, Leipzig, 1874.
2. Општа наука о васпитању, Београд, 1878.
3. Примењена наука о васпитању, Београд, 1878.
4. Поуке о васпитању деце у родитељској кући, Сомбор, 1880.
5. О механизму у школској настави, Сомбор, 1880.
6. О карактеру и образовању карактерности, Београд, 1887.
7. О васпитном прилагођавању, Београд, 1893.
8. О српским народним и просветним идеалима, Београд, 1898.
9. Општа педагогика, Београд, 1897.
10. Посебна педагогика, Београд, 1901.

Завршујемо овај кратки преглед живота и рада Д-ра Војислава Бакића, не упуштајући се у детаљније разматрање његовога плоднога рада, који је био упућен на добро српске школе, и којој је он драгоцене услуге учинио.

Радујући се и честитајући му што је дочекао тридесет година професорске службе, Просветни Гласник гаји срдачну наду, да ће још задуго убрајати Д-р Бакића у своје одличне сараднике, а на досадашњој сарадњи нека му је срдачна хвала!

Јануара, 1905. год.





БЕЛЕШКЕ

БЕЛЕШКЕ ИЗ НАУКЕ И ПРОСВЕТНИ ЗАПИСИ

Јулијус-Ернест-Навиљ. — Рођен је 1816 год. у Шанси-у, селу једном не далеко од Женеве, где му је отац пастор (протест. свештеник) а уједно и управитељ једног васпитног завода био. Три године допније, завод — и даље под управом оца Ернестова — би премештен у Верније. У истом заводу васпитан је и Ернест Навиљ по Феленберговим и Жирардовим педагошким принципима.

У 1833 год. Ернест је на Женевској Академији већ студирао философију и теологију, а једновремено ступио и у чувено оmlадинско академско друштво Зофенг чији је председник био у 1836 год; а и данас је најлепшим успоменама и најискренијим осећањима везан за то друштво.

Млади студент је већ у 1839 год. Лисансије Теологије, а 1840 год. је и сам, као и отац му пастор први међ првима. Све до 1846 год. Ернест је остао у свештеничкој каријери, а тада ради политичких мотива ступи у лаичке редове. Новембра 8-ог 1844 год. млади пастор доби катедру професора историје философије, те од тада покрај племенитог срца и ерудицију своју понуди грађанима женевским. Политичка 1849 год. збаци га са академске, катедре а он гордо, с пуно љубави и преданости пређе као професор у „Слободну Гимнасију“ и „Школу Лекутр“ и њима стави на услугу своју педагошку спрему. У 1849 год. поче студију дела Мини-де-Бирана, коју публикова уз колаборацију Марка Дедри-а након дванаестогодишњег рада.

Каталог дела Ернеста Навиља који је награђен 1891 год. броји преко 135 дела, међу којима ћете наћи философских, теолошких, социјалних, педагошких итд. итд. Многа су дела преведена на руски, талијански, енглески, немачки итд. Навиљ је оратор и то на достојној висини мислиоца. Већина Швајцараца узивала је и користила се предавањима која је Навиљ приређивао по већим местима и на којима је по који пут 2 до 3000 слушалаца имао.

У 1890 год. би образован одбор — Монија, Некер, Алексије Ломбард, Евжен Ритер, Алфред Мартен, Теодор Флурноа и Саразен — да учини потребне припреме за што свечанију прославу седамдесетнетогодишњице врлог Женевца, Ернеста Навиља.

Реликвију те дивне прославе уживају и данашњи студенти јер се основала уз универзитет библиотека „Навиљ“ вечита успомена, неизмерне благодарности....

Ернест Навиљ и данас ради.. После јубилеја изашла су његова дела „Дефиниција Философије“ „Негативне Философије“ „Христос и јединство хришћанскога света“, и последње публикувано његово дело „Хришћанско вјерују“ и ако га неумитна смрт не одузме даће нам још и последњу своју философску студију, на којој већ десет год. ради...

Писати у 88-ој год. философска дела више вредности доказ је интелектуалне свежине која је ретко мислиоцима дата. Рад и вредност рада великог женевског философа увенчали су и страни народи знацима искреног поштовања и одличјама. Од 1886 год. Навиљ је један од шесторице страних чланова „академије моралних и политичких наука“ у Паризу. Од 1890 год. он је члан почасне Легије, почасни професор женевског унив., цюришког унив., Палермске академије итд.

То је у најкраћим потезима биографија човека који је покрај својих научних радова и сам делао, у времену када интелект прождире тако рећи морал и кад тражи да га у томе баш сам философски релативитет потпомогне и спасе, тада се ветеран Навиљ бори за *impératif catégorique*. — — —

Како је XVIII век релегирао XIX веку питање суверенитета, то је ово кроз цео XIX век за собом повлачило питање електоралне реформе, чија је солуција обично ишла на уштрб моралне изборне правичности. Ово је врло добро опазио Навиљ и за то је 35 год. војевао и данас војује за изборну систему Пропорционале, по његовом мишљењу добре и правилне.... После женевских избора од 1864 год. преставио је Навиљ Федералном Савету један политички мемоар концизујући начела електоралне реформе; већ 15-ог јануара 1865 г. Федерални Савет му је дозволио да се његовим једномишљеницима може основати „женевско реформаторско удружење“. — Удружење би основано а његов председник и данас Ер. Навиљ. Принципи Пропорционале се и данас практикује у многим швајцарским кантонима. Вечите предизборне свађе и борбе су угушене увођењем пропорционале, нарочито у Тесену.... Белгија је парциално примила пропорционалу... У Америци је исти принцип нашао приврженика а творац његов — Ернест Навиљ — поштовања.

Ј. Л.

*

Морално образовање јапанске омладине — Барон Сијемата, познати јапански државник саопштио је занимљиве податке о моралном образовању јапанске омладине. У Јапану не постоји настава у веронауци, него само моралне инструкције, које се оснивају на моралним начелима Конфуција и „Чистоте савести“, која је есенција шинтујизма. Осим тога долази при моралној настави у употребу и бушидо наука о војничкој части, која сачињава основу јапанског официрског кора. Осим тога у наставу је увучена и страна морална наука и практични примери морала из живота туђинских народних јунака. Особито је омиљен живот првог председника северо-америчких савезних држава Ђорџа Вашингтона. Школску омладину осим осталог још и војнички дресирају. У вишим разредима и у великим школама употребљава се при настави војничко оружје и вежбање у цуцању. Али та морална настава не завршава се са школом; она се продужује и у касарни. Дужност је официра, да увек опомињу потчињене војнике на моралну дужност и да их учвршћују

у патриотизму. Та настава почиње у исто оно време, када млади Јапанац буде регрутован. Због тога мисионари немају право, када осуђују самоубиство, које учини јапански војник, да не падне у непријатељско ropство. То је на против највиши степен развијене моралне свести и исто је тако частан и узвишен као и смрт за отаџбину.

*

Фреквенција мађарских великих школа — Последњи број службеног органа угарске владе саопштава статистику школске фреквенције у зимском семестру 1904—1905 године. По тој статистици било је на *пештанском* универзитету 6551 слушалац, за 7 више него у зимском семестру лањске године. На богословском факултету било их је уписано 86, на правном 3848, на медицинском 951, и на философском 1476. Број ванредних слушалаца, фармацајта износио је 197. Опажа се, да је према прошлогодишњем статусу број медицинара за 162 опао, а број правника за 156 скочио.

На *пештанској политехничкој великој школи* било је у зимском семестру уписано њих 1370, за 128 мање него у истом семестру прошле године. Највећи минус опажа се у машинско-инжињерском одсеку. Равно за 100 је у овом одсеку мање уписано него лањског зимског семестра, а у инжењерском за 61. У хемијском одсеку повећан је број слушалаца за 36 што значи врло добар релативан напредак.

На колошварском универзитету износи број ђака на свима факултетима 2286, што показује прираштај од 358 ђака. Укупан број слушалаца на 10 правних академија износи 1821, за 133 мање него прошле године. Од тога броја долази на поједине академије и то на: *пожунску* 294, *велико-варадинску* 206, *кашовску* 196, *ђурски* бискупски правни лицеј 135, *пецијски* бискупски правни лицеј 128, *мармарош-стетску* реформатску правну академију 131, *дебрецинску* реформатску 228, *кечкеметску* реформатску 112, *шарошпатачку* реформатску 72, и на *сперјешку* правну академију за ђаке евангеличко-аугсбуршке вероисповести 219.

Укупан број слушалаца на свима мађарским великим школама износио је у овогодишњем зимском семестру 11.785, што показује плус од 104 слушалаца према прошлогодишњем стању.

*

Статистика свештеника мирског реда у Краљевини Србији по годинама службе.

ЕПАРХИЈА	од 1—5 г.	5—10	10—15	15—20	20—25	25—30	30—35	35—; СВЕГА
београдска	29	54	39	26	44	42	17	45; 296
жичка	14	23	20	22	14	29	11	21; 154
нишка	27	44	20	25	19	64	32	70; 301
тимочка	8	16	13	10	18	7	6	25; 163
шабачка	17	19	8	15	9	17	10	22; 117
Свега	95	156	100	98	104	159	76	183; 971

*

Лекарско испитивање зуба код ученика — Да би показао значење зубно-лекарске неге од школске стране, што је већ у већини страних држава уведено, директор гимназије надвојводе Рајнера у Бечу, који је у једно и председник друштва „Средње школе“ на сопствену иницијативу, наредио је, да стручни зубни лекар прегледа зубе његових ученика. Преглед је почео још лањског пролећа. Разредни старшина водио је ђаке лекару и он их је

прегледао, а сутра дан је и лечио оне, које је претходнога дана као бо-
лесне пронашао. Резултати, до којих се дошло испитивањем у року од годишње
дана врло су интересантни, колико за школу, толико и за родитеље ученика,
јер су показали важност и корист редовног прегледања зуба. Док су се
лањске године само код 5% од укупног броја ученика могли констатовати
потпуно здрави зуби, докле је ове године тај број скочио на 25%.

ЈАВНЕ ЗАХВАЛНОСТИ

Заузимањем наставника школе багрданске, а уз припомоћ неколико осведочених
школских пријатеља, обновљен је 9. ов. мес. „Фонд сиротних ученика у Багрдану.“

Том приликом уписали су се: *за добротворе*: г.г. Вукоман Глигоријевић, Милош
Прокић и Милија Н. Ристић трговци; *за утемељаче*: г.г. Милутин Стефановић мех.,
Витомир Векић трг., Спира Стефановић каф., Васа Костић лекар, поч. Настас Поповић,
кога су уписали благодарни синови Тодор и Живко тргов. и поч. поп. Антоније
и Сара, које је уписао благодарни син г. Димитрије А. Поповић, свештеник из Ба-
грдана; и *за помажуће*: преко 20 чланова.

Господин Божа Васиљевић, трговачки агенат из Београда, приликом свога до-
ласка у Наталинце, о своје крсном имену Св. Николи, сетио се сиромашних ученика-ца
ове школе и подарно им је десет динара. Од тога новца, по његовој жељи, узети су
опанчићи за ђаке.

На овоме поклону у име ученика изјављују захвалност наставници школе.

Ниже именовани грађани варошице Мааденовца о празнику „Христово Рожде-
ство“, оденули су по једног сиромашног ученика овд. школе топло зимњом одећом:
Стеван Ведицковић пушкар овд., Данило Марковић абаџија овд., Драгутин Милојевић
абаџија овд., Петар Миловановић трговац овд. Кораћичанин, Арса Ђорђевић месар
овд., Лазар Живоиновић ћурчија овд. А ови су послани за ђаке у стварима и то:
Стеван Радојковић опанчар овд. пет пари опанака, Војислав Радојичић опанчар овд.
пет пари опанака са кајишима, и г-ђа Перса, жена Радојице Миленковића трговца
овд. две зимске мараме за ученице.

Свима горњима управа школе изјављује захвалност.

У Бору, округа тимочког, озидана је нова школска зграда, која ће се идућег
пролећа довршити. За ово грађење, Француско Друштво борских бакарних рудника
„Св. Ђорђе“, чији је сопственик свима познати добротвор г. Ђорђе Вајферт индустријалац
из Београда, на предлог и заузимање свога директора г. Фрање Шистека, покљонило
је потребу гору, цреп и 800 динара у новцу.

Управа борске школе овим изјављује највећу захвалност дародавцима.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на ве-
ликој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара, за друге земље 15 динара
(франака). — Прегилата се шаље Управи Државне Штампарије Краљевине Србије
у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (Министарство просвете и црквених
послова у Београду). Они се, на захтев писача, враћају.